

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Οκτώβριος 2004 • τεύχος 126 • € 4

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Όκτώβριος 2004
τεύχος 126 • 4 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Έλλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €

Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €

Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης

Έθνική Τράπεζα της Ελλάδος

ύποκ. 132 αριθ. λογαριασμού

401740-48 (παρακαλούμε να

αναγράφεται τό όνομα του

καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή

στή διεύθυνση του περιοδικού

Γιά τούς συνδρομητές του

έξωτερικού:

IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324

0174 048

SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης

Ζωναρά 10, Άθήνα 11472

τηλ. 210-6470079 &

fax: 210-6470696

e-mail: poliths@otenet.gr

Εκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.

Άγαθίου 3,

Άθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Κώστας Σταμάτης, Για τά ίνστιτούτα
της δία βίου εκπαίδευσης5

Άγγελος Έλεφάντης, «Άρχαία
για να μιλάμε νέα...»10

Κώστας Κουστουρέλης, Μετάφραση: θεωρία
και πράξη14

Άγγελος Έλεφάντης, 28η Όκτωβρίου:
«Μέ τό χαμόγελο στά χείλη»18

Ζάν Λοζκίν, Νέες ταξικές σχέσεις
και πολιτική κρίση στόν πληροφοριακό
καπιταλισμό23

Άίλα Άντωνοπούλου, Η ζωή και τό έργο
του Έρικ Χόμπσμπομ: μέτρο κατανόησης
του κόσμου μας31

Άνι Shlaim, Ό πόλεμος των ίσραηλινών
ιστορικών35

Χρήστος Κεφαλής, Για τά «άγνωστα» κείμενα
του Στάλιν46

Άάμπρος Μπαλτσιώτης, Τσαμουριά:
πραγματικότητες και φαντασιώσεις57

Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις65

Έξώφυλλο: Βάσω Κατράκη. Άπό τίς άφίσεις των μαθητών
του Έργαστηρίου Χαρακτικής της Σχολής Καλών Τε-
χνών πού διήύθυνε ό Γιάννης Κεφαλληνός (1940)

Στή μνήμη του Φίλιππου Ηλιού ή Άγγελική
Κωνσταντακοπούλου και ό Μπάμπης Νούτσος
προσφέρουν στόν «Πολίτη» 100 ευρώ.

Γιά τὰ ἰνστιτουῦτα τῆς διά βίου ἐκπαίδευσης

Τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας καλεῖ τὴν πανεπιστημιακὴ κοινότητα νὰ διαμορφώσει ἄποψη σχετικά μὲ σχέδιο νόμου πού ἔχει καταρτισθεῖ ἀπὸ τὴν προηγούμενη κυβέρνηση, σχετικά μὲ τὰ λεγόμενα Ἴνστιτουῦτα διά βίου ἐκπαίδευσης. Τὸ παρὸν κείμενο ἀποτελεῖ συμβολὴ στὴ σχετικὴ δημόσια συζήτηση.

Γενικὴ ἐκτίμηση

Στὴν ἐποχὴ μας γίνεται ὀλοένα περισσότερο φανερό ὅτι ἡ δημόσια τριτοβάθμια ἐκπαίδευση μπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ συνεισφέρει στὴν ἀνάπτυξη νέων ἐκπαιδευτικῶν δομῶν, ἐφοδιασμένων ὅμως μὲ τὴν κατάλληλη ὑποδομὴ καὶ μὲ ἕνα θεσμικὸ πλαίσιο λειτουργίας δημοκρατικὸ καὶ διαφανές. Τέτοιες ἐκπαιδευτικὲς δομές πρέπει νὰ εἶναι κατάλληλες γιὰ ποιοτικὴ ἐπανεκπαίδευση καὶ πρόσθετη ἐπαγγελματικὴ κατάρτιση τῶν ἀνθρώπων καὶ πέρα ἀπὸ τὸν σύνομο χρόνο τῶν τυπικῶν σπουδῶν, δηλαδή τὰ τέσσερα πέντε ἔτη φοιτητικῆς ζωῆς.

Οἱ δομές αὐτές, ὡστόσο, πρέπει νὰ διέπονται ἀπὸ πνεῦμα ἐξυπηρέτησης πραγματικῶν μορφωτικῶν ἀναγκῶν καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν καταναγκαστικὴ πρόθεση νὰ ἀποκτηθοῦν ὅπως-ὅπως κάποιες σκόρπιες καὶ ἀμφίβολες γνώσεις, χρηστικῶν χαρακτήρα καὶ μόνο. Ὁχι μόνον, προκειμένου καθένας νὰ διατηρηθεῖ στὴν ἐνεργὸ ἐπαγγελματικὴ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ διευρύνει τὸν ὀρίζοντα τῆς σκέψης του, ὡς πεπαιδευμένος ἄνθρωπος καὶ ἐνεργὸς πολίτης.

Ἡ καλούμενη «διά βίου ἐκπαίδευση» ἔχει νόημα ὡς μία μορφωτικὴ διαδικασία πού ἐκτείνεται σὲ ὀλόκληρο τὸ μῆκος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ὡς συλλογικὴ εὐθύνη τῆς κρατικῶς ὀργανωμένης κοινωνίας, μέσα ἀπὸ κατάλληλους καὶ ἐπαρκεῖς ἐκπαιδευτικούς θεσμούς. Μὲ ζητούμενο, ὅμως, ὄχι μία ἀπλὴ ἐπανακατάρτιση, ἀλλὰ —ἐπιπροσθέτως— νὰ ἀποκτήσουν ἢ νὰ ἀνανεώσουν οἱ πολῖτες μορφωτικὲς προϋποθέσεις, προκειμένου νὰ μποροῦν νὰ τοποθετοῦνται μετὰ λόγου γνώσεως σὲ ζητήματα τοῦ πρακτέου στόν κοινωνικὸ βίον καὶ μὲ ἀξιοποίηση τῆς συλλογικῶς συνεστημένης ἐμπειρίας.

Ἡ κρινόμενη πρόταση, ἀντιθέτως, πρῶτον, περισφίγγει τὸ ὅλο ζήτημα τῆς διά βίου ἐκπαίδευσης σὲ μία ἐκπτώχευμένη ἀντίληψη κατάρτισης ἀνάλογα μὲ τίς διακυμάνσεις στὴν ἀγορὰ ἐργασίας. Δεύτερον, τὸ κάνει γιὰ ἀνθρώπους

πού εικάζεται ὅτι θά πασχίζουν νά διατηρηθοῦν ἀπλῶς «ἀπασχολήσιμοι», δίχως σταθερή ἀπασχόληση. Σιωπηρή παραδοχή τῆς πρότασης εἶναι ὅτι, ἀφοῦ τό σύγχρονο κράτος παύει νά λειτουργεῖ ὡς κοινωνικό κράτος, παραιτεῖται ἀπό τήν πολιτική εὐθύνη νά μεριμνᾷ γιά συνθῆκες πλήρους ἀπασχόλησης.

Ἔτσι ἡ κρινόμενη πρόταση κατά βάση ἀπευθύνεται σέ ἀνθρώπους πού θά βρίσκονται σέ μόνιμη ἀναζήτηση κάποιας θέσης ἐργασίας, μέ διαφορετικό κάθε φορά περιεχόμενο ἐργασίας, πού θά φροντίζουν νά διατηρηθοῦν ἀπασχολήσιμοι καί μάλιστα μέ δικές του δαπάνες ὁ καθένας. Ἡ πρόταση ἐντάσσεται, λοιπόν, στό γενικότερο πλαίσιο προβληματισμοῦ γύρω ἀπό τή γοργά ἐξελισσόμενη κατάργηση τοῦ κοινωνικοῦ κράτους ὑπέρ τῆς «ἐλευθερίας τῶν δυνάμεων τῆς ἀγορᾶς», δηλαδή ὑπέρ τῆς ἀπορρύθμισης στίς οἰκονομικές διαδικασίες συσσώρευσης κεφαλαίου.

Εἰδικότερες παρατηρήσεις

1) Καμία ἐκπαιδευτική δομή δέν μπορεῖ νά συσταθεῖ καί νά λειτουργήσῃ μέ ἐπάρκεια ὑλική, μορφωτική καί διοικητική, ἂν δέν διασφαλίζονται ἱκανοί πόροι πρός τοῦτο ἀπό τήν Πολιτεία, τουλάχιστον στήν ἡπειρωτική Εὐρώπη. Ὡστόσο, ὡς γνωστόν, στή χώρα μας οἱ πόροι πού διατίθενται γιά τή δημόσια παιδεία εἶναι σταθερά καθηλωμένοι στό ποσοστό 3,5% ἐπί τοῦ ἀκαθάριστου ἐθνικοῦ προϊόντος ἔναντι τοῦ κοινοτικοῦ μέσου ὅρου 5,5%.

Ἐπειδή μάλιστα ἰδρύνονται συγχρόνως νέα ΑΕΙ καί καινούργια Τμήματα, οἱ ἀντίστοιχες κρατικές δαπάνες μειώνονται ἀκόμη περισσότερο, ἀφοῦ κατανέμονται σέ περισσότερα ΑΕΙ. Ὑπό τίς συνθῆκες αὐτές ἡ σχεδιαζόμενη «διάβιου ἐκπαίδευση» κινδυνεύει νά εὑρεθεῖ ἐξ ὑπαρχῆς ὑπονομευμένη λόγω ἔλλιπους χρηματοδότησῆς τῆς ἀπό τόν κρατικό προϋπολογισμό.

2) Ἡ πρόταση ἀφορᾷ ἀφενός πτυχιούχους τριτοβάθμιας ἐκπαίδευσης, ἀφετέρου ἄτομα ἄνω τῶν 25 ἐτῶν μέ χαμηλότερους τίτλους ἐκπαίδευσης. Ἐκτός ἀπό προγράμματα ἐπιμόρφωσης, ὅμως, ἡ πρόταση κάνει λόγο καί γιά χορήγηση πτυχίου ἰσότημου μέ ἐκεῖνα τῶν ΑΕΙ. Πρόκειται γιά ρύθμιση πού ἐπαναφέρει ἐκ πλαγίου τά περιβόητα Προγράμματα Σπουδῶν Ἐπιλογῆς, ἡ ἴδρυση τῶν ὁποίων ἔχει ἤδη κριθεῖ ἀντισυνταγματική ἀπό τό Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας, στό μέτρο πού καθιστᾷ τίτλους σπουδῶν μέ ἀμφίβολη ἢ ἔστω μειωμένη ἀκαδημαϊκή ἀξία ἰσότητους μέ ἐκείνους τῶν ὑπαρχόντων ΑΕΙ. Σημειωτέον ὅτι γιά τή λήψη τέτοιου «πτυχίου» ἀπαιτοῦνται, σύμφωνα μέ τήν πρόταση, τουλάχιστον 1600 ὥρες διδασκαλίας (40 διδακτικές ἐνότητες ἐπί 40 ὥρες διδασκαλίας ἡ καθεμία).

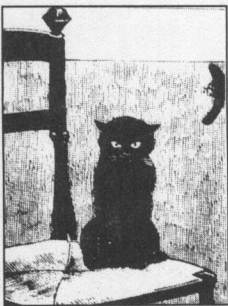

Εὐλόγως διερωτᾶται κανείς σέ ποιές αἴθουσες, ἄραγε, ἀπό ποιό διδακτικό προσωπικό, μέ ποιούς πόρους, μέ ποιά ὑποδομή ἐν τέλει, πρόκειται κάποιο Τμήμα νά ἀναλάβει νά λειτουργήσῃ στούς κόλπους του ἕνα παράλληλο Τμήμα, μέ ἐπιπλέον φοιτητές καί φοιτήτριες. Στό σημεῖο αὐτό, ἐκτός ἀπό ἀντισυνταγματική, ἡ πρόταση ἐμφανίζεται καί πλήρως ἀνεδαφική. Ἐάν τά ἐλληνικά πανεπιστήμια σήμερα διαμαρτύρονται δικαιολογημένα γιά τό χαμηλό ὕψος καί τή βραδεία ἐκταμίευση τῶν ὑπεσχημένων κονδυλίων γιά τήν ἀνώτατη ἐκπαίδευση, σέ σημεῖο ὥστε νά δυσκολεύονται νά ἀνταποκριθοῦν σέ συσσωρευμένες ἀνειλημμένες ὑποχρεώσεις τους (ὅπως π.χ. ἀκόμη καί ἡ ἐξόφληση λογαριασμῶν τῆς ΔΕΗ), διερωτᾶται κανείς πῶς καί μέ ποιά χρηματοδότηση οἱ συντάκτες τῆς πρότασης φαντάζονται τήν ἔμπρακτη ὑλοποίησή της.

3) Σέ καθένα ΑΕΙ μπορεῖ νά ἰδρυθεῖ ἕνα «Ἰνστιτούτο Διαβίου –sic– Ἐκπαίδευσης», στό ὁποῖο θά συστεγάζονται πολυποίκιλα προγράμματα καί πακέτα σπουδῶν, ἀπό διάφορα Τμήματα ἤ μέ συνεργασία διαφόρων Τμημάτων. Δέν θά διαθέτει δικές του ὀργανικές θέσεις διδακτικοῦ προσωπικοῦ, ἀλλά θά χρησιμοποιεῖ μέρος τοῦ ὑπάρχοντος ΔΕΠ τῶν Τμημάτων, μέ ἐπιπρόσθετη ἀμοιβή.

Ἡ ρύθμιση αὐτή πιθανότατα θά προκαλεῖ τριβές μεταξύ τῶν μελῶν ΔΕΠ τῶν Τμημάτων, τόσο ὡς πρός τό οἰκονομικό της σκέλος ὅσο καί ὡς πρός τό ἐκπαιδευτικό καί ἐρευνητικό, ἀφοῦ μία μερίδα τῶν μελῶν ΔΕΠ θά στρέφει τμήμα τῶν δραστηριοτήτων τους σέ κάτι ἄλλο ἀπό τίς ἀκαδημαϊκές διαδικασίες τοῦ Τμήματος στό ὁποῖο ἐντάσσονται, μέ ἐπακόλουθο μία πτώση τῆς ἐπιθυμητῆς ποιότητας στή λειτουργία τους. Ἐξ ἄλλου αὐτή καθεαυτήν ἢ ἀγοραπωλησία ἐκπαιδευτικῶν ὑπηρεσιῶν μέσα στό πανεπιστήμιο συμβολικά μετατρέπει τό τελευταῖο σέ τόπο ἐμπορίας τῆς γνώσης, πράγμα πού ἀπάδει στόν καλῶς νοούμενο ἀκαδημαϊκό χαρακτήρα τῶν ΑΕΙ.

4) Τό γνωστικό περιεχόμενο τῶν σχεδιαζόμενων προγραμμάτων ἐπιμόρφωσης, καθῶς καί τῶν «προγραμμάτων πτυχίου», στό κρινόμενο κείμενο, προσδιορίζεται εὐθέως ἀπό τίς ἐκάστοτε ζητήσεις, δηλαδή τά σκαμπανεβάσματα, στήν ἀγορά ἐργασίας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι θά πρόκειται εἴτε γιά ταχύρρυθμα διεκπεραιούμενες γνωστικές ἐνότητες ἐξαιρετικά ἐξειδικευμένες καί καθαρῶς χρηστικοῦ χαρακτήρα (π.χ., στό Τμήμα Γεωλογίας, κοπή μαρμάρου γιά ὑποψήφιους μαρμαροτεχνίτες), εἴτε γιά ἀκατάστατα συμπιλήματα ἀπό ἐτερόκλητα θραύσματα γνώσης, τά ὁποῖα θά ὀδηγοῦν σέ λήψη πτυχίου πού σέ καμία διακριτή ἐπιστήμη δέν θά ἀνταποκρίνεται. Καί στή μία περίπτωση καί στήν ἄλλη εὐνοεῖται ἡ τυποποίηση τῆς μάθησης, ὡς συνονθυλεύματος ἐτοιμοπαράδοτων καί ρηχῶν γνώσεων.

5) Ἐρωτηματικά δημιουργοῦνται ἐπίσης ὡς πρὸς τὴ σύνθεση καὶ τὴ λειτουργία τοῦ Συμβουλίου τοῦ «Ἰνστιτούτου Διαβίου Ἐκπαίδευσης», ἀφοῦ, ἐκτός τῶν ἄλλων, σ' αὐτό τό μόλις ἑπταμελές ὄργανο, ὑπό τὴν ἐποπτεία τῆς Συγκλήτου, δέν θά μποροῦν νά συμμετέχουν μέ ἐκπρόσωπό τους ὅλες οἱ ἐπιστημονικές περιοχές καί τὰ ἀντίστοιχα Τμήματα πού θά ἐμπλέκονται στήν παροχὴ ἐκπαιδευτικῶν ὑπηρεσιῶν.

6) Δεδομένης τῆς σταθερῆς ὑποχρηματοδότησης τῆς ἀνώτατης παιδείας στή χώρα μας, παρόμοιο Ἰνστιτούτο πρακτικά θά στηριχθεῖ κυρίως σέ διδάκτρα τῶν σπουδαστῶν καί τῶν σπουδαστριῶν, σέ «ἐσοδα ἀπό παροχὴ ἐκπαιδευτικῶν ὑπηρεσιῶν, στά ὁποῖα περιλαμβάνεται καί ἡ συμμετοχὴ τῶν φοιτητῶν στήν κάλυψη τῶν λειτουργικῶν δαπανῶν», ὅπως τὰ ἀποκαλεῖ εὐσχήμως ἡ πρόταση.

Κατόπιν τούτων, κρίνεται ἀναγκαῖο νά ἀποσυρθεῖ ἡ συγκεκριμένη πρόταση καί ἐνδεχομένως νά ἐπανέλθει σέ εὐθετο χρόνο, ἀφοῦ θά ἔχει προηγηθεῖ, γιά ἓνα ἰκανό μεσοδιάστημα, μία σοβαρὴ καί σταθερὴ ἐνίσχυση τῶν δαπανῶν γιά τὴν ἀνώτατη ἐκπαίδευση στή χώρα μας. Καί σέ κάθε περίπτωση μέ διαφορετικὴ ἐκπαιδευτικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία σέ γενικές γραμμές νά θέτει τὴν ἀνώτατη παιδεία πάνω ἀπὸ τὰ κέρδη. Δηλαδή νά νοιάζεται γιά τὴν παροχὴ οὐσιαστικῆς παιδείας στοὺς ἀνθρώπους, ὡς μόρφωση ἢ —γιατί ὄχι— καί ἐπιμόρφωση, ὅμως μέ κριτήρια ἄλλα ἀπὸ τὰ κερδοσκοπικά τῆς «ἀγορᾶς» καί μακριά ἀπὸ τὴ λογικὴ ἀνταποδοτικῶν πληρωμῶν.

Εἶναι ἐντελῶς ἀστήρικτη ἡ ἐνίοτε ἐπιχειρούμενη ταύτιση τῆς «κοινωνίας» μέ τὸν δῆθεν οὐδέτερο ὄρο «ἀγορά». Στίς διαδικασίες τῆς ἀνταλλαγῆς, ἂν θέλουμε νά κυριολεκτοῦμε, ἐμφανίζεται μονάχα ὅ,τι μπορεῖ νά πωληθεῖ καί νά ἀγορασθεῖ, μέ πρόθεση τό κέρδος. Σ' αὐτές ἐμφανίζονται ἐμπορεύσιμα προϊόντα, ὑπηρεσίες καί ἰκανότητες πρὸς πώληση. Δέν ἀπεικονίζονται ἀπαραιτήτως οἱ πραγματικές ἀνάγκες τῶν κοινωνῶν οὔτε οἱ προοπτικές πραγματικῆς ἀνθρώπινης ἀνάπτυξης. Αὐτές ὅμως εἶναι ζήτημα ἀνοικτό στή δημόσια σφαῖρα ἐπικοινωνίας τῶν ἀνθρώπων. Ἐπομένως ὁ προσδιορισμός τῶν εὐλόγων ἀναγκῶν, τῶν προτεραιοτήτων καί τῶν μέσων γιά τὴν ἱκανοποίησή τους ἀρμόζει νά γίνεται πέρα ἀπὸ τὸν ἀγχώδη, ἰδιοτελή καί ἀφιλοσόφητο χῶρο τῶν οἰκονομικῶν συναλλαγῶν.

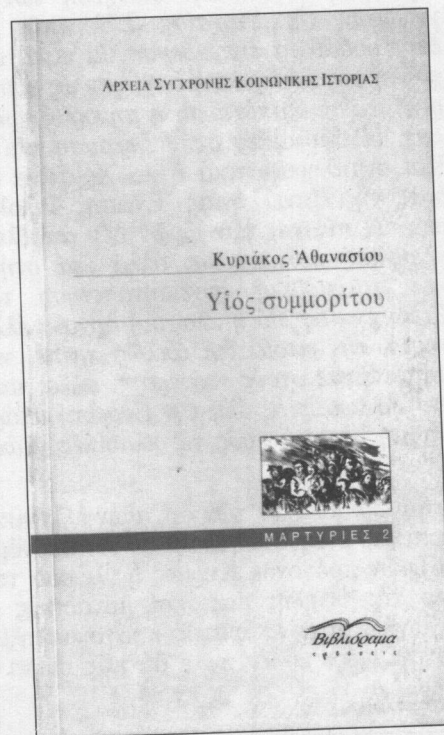
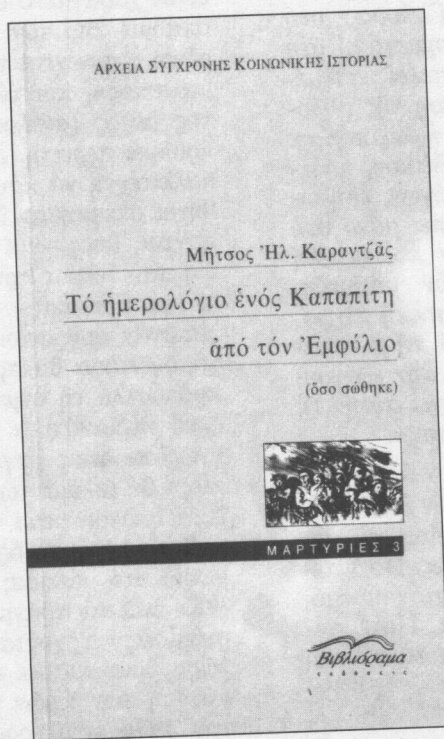
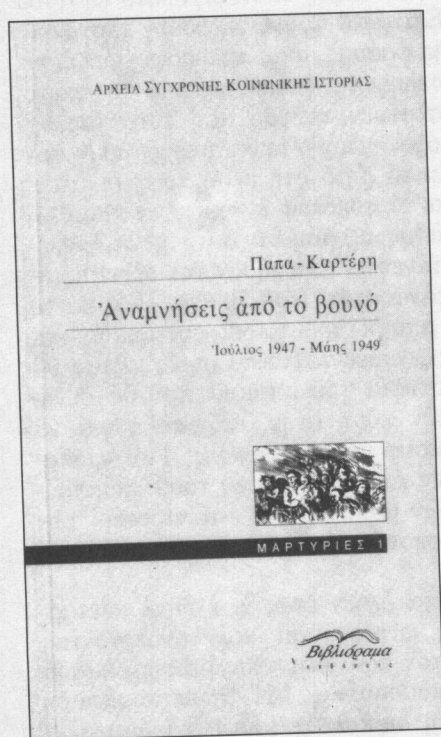

Κατ' ἐξοχὴν ὁ χῶρος τῆς ἀνώτατης παιδείας μπορεῖ νά ἀποτελέσει θεσμό κριτικῆς αὐτοσυνείδησης τῆς κοινωνίας καί μάλιστα στήν πανανθρώπινη διά-

στασή της. Ὑπό τόν ὄρο, βεβαίως, ὅτι θά διατηρήσει τόν πνευματικό της χαρακτήρα ὡς Universitas, δηλαδή ὡς θεσμοῦ πού ὀφείλει νά προάγει οὐσιαστική γνώση τῆς φύσης, τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καί τῆς κοινωνίας, τόσο στίς θεωρητικές της διαστάσεις ὅσο καί στίς πρακτικές της ἐφαρμογές.

Κώστας Σταμάτης

«ΑΡΧΑΙΑ ΓΙΑ ΝΑ ΜΙΛΑΜΕ ΝΕΑ...»*

του Ἀγγελου Ἐλεφάντη

Αλλά γιατί σκέφθηκε ἡ κα Κουτσίκου νά αὐξήσει τίς ὥρες διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν στό Λύκειο (σύν 2 ὥρες γιά τήν Α΄ Λυκείου ἐβδομαδιαίως στίς 4 πού ἰσχύουν σήμερα - σύν 1 ὥρα ἐβδομαδιαίως στό Γυμνάσιο, στίς 4 πού διδάσκονται σήμερα); Πῶς δικαιολόγησε τήν ἀπόφασή της; Ποιά ἀνάγκη ἐρχεται νά θεραπεύσει;

Ἄς ἀφήσουμε τήν ἴδια νά συναγορήσει ὑπέρ τῆς ἀποφάσεώς της. Ὅπως ἀνέφερε ἡ κα Γιαννάκου:

«Ἡ ὠφέλεια ἀπό τήν ἐνίσχυση τῶν παρεχομένων γνώσεων τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσας στή δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση θά εἶναι σημαντική στή χρήση τῆς καθομιλουμένης, καθὼς ἀποτελεῖ καθημερινή πλέον διαπίστωση ἢ μὴ ὀρθή χρήση τῆς γλώσσας, οἱ ἀδυναμίες στήν ἐκφραση καί ἡ λεξιπενία». Καί συμπληρωματικά ἡ κα Χριστίνα Βέικου, πρόεδρος τῆς Πανελληνίας Ἑνώσεως Φιλολόγων, ἐδήλωσε: «Ἡ αὐξηση τῶν ὥρῶν δέν ἀποβλέπει μόνο στή γλωσσική καλλιέργεια, ἀλλά καί στήν πολιτιστική καί πολιτισμική συνειδητοποίηση τῶν μαθητῶν. Εἶναι ἓνα ἀγαθό ἢ κλασική ἀρχαία ἐλληνική κληρονομιά, τήν ὁποία ὄχι ἀπλῶς πρέπει νά τή μεταλαμπαδεύουμε στούς νεότερους, ἀλλά καί τήν ἐξάγουμε. Ἄλλωστε, σέ ὅλη τήν Εὐρώπη ὑπάρχει αὐτήν τή στιγμή στροφή πρὸς τίς κλασικές γλώσσες».

Αὐτή ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν εἶναι, κυριολεκτικά, ἓνας τραγέλαφος. Ἄνοικονόμητοι οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι. Κυρίως ἡ γλώσσα τους. Πότε τεκμήριο τῆς ὑψηλῆς μας, καί μοναδικῆς στόν κόσμο, καταγωγῆς, πότε ἐπάρατος προγονοπληξία. Πότε, χέρι πονάει, χέρι κόβει· πότε θά μᾶς σώσει ἀπό τή «μὴ

ὀρθή χρήση τῆς γλώσσας» καί τήν «λεξιπενία», ὅπως πρόσθεσε καί ἡ κα Γιαννάκου τή δική της χάντρα στό παλιό κομπολόι. Νά συνεχίσω ὅμως μέ μιά ἱστορία, πού τήν εἶχα ξαναγράψει καί πρὶν 20 χρόνια. Εἶναι πολύ εὐγλωττη, νομίζω, καί συνεχίζει νά εἶναι μιά καί τίποτε δέν ἄλλαξε, μόνο πού μπαίνουν ἢ βγαίνουν χάντρες στό παλιό κομπολόι.

Πενήντα μέτρα μακριά ἀπό τόν Παρθενῶνα, στήν εἴσοδο τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῆς Ἀκρόπολης, εἶναι χαραγμένο σέ μιά στήλη τό πασίγνωστο (;) ἀπόσπασμα ἀπό τόν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη ...λογοκριμένο: ἡ συνέχεια τῆς φράσης, «καί φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας», πού ὀλοκληρώνει ἐπιγραμματικά τό πρῶτο της μέρος («φιλοκαλοῦμεν τε γάρ μετ' εὐτελείας...»), κριθῆκε περιττή. Λόγοι χώρου, ἴσως, ὑποχρέωσαν τόν καλλιτέχνη νά κόψει τό ρητό στή μέση, ἴσως οἱ ὑπεύθυνοι σκέφτηκαν ὅτι τά εὐκόλως ἐννοοῦμενα παραλείπονται, ἴσως -καί ὑποψιάζομαι ὅτι αὐτὴ ἦταν ἡ σκέψη πού τελικά πρυτάνευσε- θεώρησαν ὅτι δέν ταίριαζε μιά «μαλακία» πάνω στόν Ἱερό Βράχο. Πῶς θά τό παίρναν ἀνθρωποὶ ἀπαίδευτοι, τί σοὶ συνειρμούς καί χαμογελάκια θά προξενούσε τοῦτο τό ρητό, μήπως θά πρόσβαλλε τή συμνοτυφία τοῦ μπαμπᾶ πού θά συνόδευε κυριακάτικα τήν κόρη στήν Ἀκρόπολη γιά νά γνωρίσει τούς μεγάλους μας προγόνους; Γιά «μαλακίες» θά μιλάμε τώρα; Δέν φτάνουν τά τόσα σκαμπρόζικα ὑπονοοῦμενα τῶν μαθητῶν καί -τί ντροπή- τῶν μαθητριῶν ὅταν βρίσκονται ἀντιμέτωποι μέ τοῦτο τό χωρίο στό μάθημα;

Κι ἐνῶ τά πράγματα ἔχουν ἔτσι, κι ἐνῶ οἱ «μεταρρυθμίσεις» ἐρχονται, παρέρχονται καί ξαναέρχονται, τώρα βρισκόμαστε στόν ὁδὸ μιᾶς νέας μεταρρύθμισης: αὐξηση τῶν ὥρῶν διδασκαλίας. Μέ τή μεταρρύθμιση τοῦ 1976 (καθιέρωση δημοτικῆς κ.λπ.) ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων στό Γυμνάσιο θεωρήθηκε ἀχρηστή καί πολλοὶ πίστεψαν ὅτι ἦταν ἀρκετό τό «νόημα» ἀπὸ τή μετάφραση: στό ἐξῆς μόνο οἱ προαλειφόμενοι «εἰδικοί» θά μπορούσαν νά ἀσχοληθοῦν μέ τό πρωτότυπο κείμε-

* (Τίτλος ἀρθρου-ρεπορτάζ τῆς *Καθημερινῆς*, 2 Νοεμβρίου 2004, σχετικῶς μέ τήν πρόταση-ἀπόφαση τῆς ὑπουργοῦ Παιδείας γιά αὐξηση τῶν ὥρῶν διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν στό Γυμνάσιο καί τό Λύκειο).

νο, τόν άόριστο δεύτερο καί τήν εὐκτική. Σά νά μαθαίνεις άγγλικά από μετάφραση.

Μετά από δέκα χρόνια θριαμβευτικής εφαρμογῆς τοῦ μέτρου, μέ ύπουργική δήλωση, τά παραπεταμένα άρχαῖα έμφανίζονται στό προσκήνιο άνάβοντας νέους καγθάδες καί πυροδοτώντας νέους γλωσσοϊδεολογικούς διχασμούς. Ἀπό τή μιά μεριά εκείνοι πού στή διδασκαλία τῶν άρχαίων έλληνικῶν στό Γυμνάσιο βρίσκουν τό φάρμακο γιά τή σωτηρία τῆς χειμαζόμενης παιδείας καί τήν υπεράσπιση τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς, βλέπουν σ' αὐτά τόν κυματοθραύστη στά κύματα τοῦ άφελληνισμοῦ καί τῆς γλωσσικῆς πείνας. Ἀπό τήν άλλη μεριά ξέσπασε ὁ σαρωτικός ριζοσπαστισμός ενός έτεροχρονισμένου νεοδημοτικισμοῦ πού στή διδασκαλία τῶν άρχαίων καταγγέλλει τήν έπιστροφή τῶν βαρβάρων τῆς συντήρησης, τοῦ καθαρευουσιανισμοῦ, τῆς προγονοπληξίας καί τοῦ σκοταδισμοῦ.

Σ' αὐτήν τήν κάθε τόσο άναζωπυρούμενη έξαρση τοῦ άνύπαρκτου γλωσσικοῦ ζητήματος, στήν όποία ἡ έλληνοκεντρική άδολεσχία έριξε άρκετό λάδι, οἱ παρατάξεις διαγράφονται μέ σαφήνεια. Τό σύνολο σχεδόν τῆς Ἀριστερᾶς μαζί καί τό ΠΑΣΟΚ, τό σύνολο δηλαδή τοῦ όνομαζόμενου δημοκρατικοῦ χώρου, τῶν έφημερίδων, εκπαιδευτικῶν ιδρυμάτων, συνδικάτων τῶν εκπαιδευτικῶν, συνδικαλιστικῶν παρατάξεων καί πληθώρα έπωνύμων, τάχθηκαν κατά τῆς έπιστροφῆς τῶν άρχαίων στό Γυμνάσιο, πλὴν άτομικῶν έξαιρέσεων. Ἀντίθετα, υπέρ τῆς έπιστροφῆς τῶν άρχαίων συνηγορεῖ σύμπασα ἡ δεξιά συντηρητική παράταξη, καθώς καί πνευματικοί κύκλοι πού άνήκουν στόν πολιτικοϊδεολογικό της χώρο. Τό πρόβλημα δηλαδή κομματικοποιήθηκε.

Ἄν εὔπαιρνε κανείς στά σοβαρά αὐτόν τόν διαχωρισμό τῶν παρατάξεων, τό συμπέρασμα θά ἦταν εύκολο: τά άρχαῖα, άρα καί ἡ διδασκαλία τους, είναι δεξιό πράγμα, γι' αὐτό καί ἡ κατάργησή τους άποτελεῖ μέτρο προοδευτικοῦ εκσυγχρονισμοῦ. Βέβαια οἱ αἰτιάσεις τῶν νεοδημοτικιστῶν καί γενικά τῶν υπερμάχων τῆς μὴ έπιστροφῆς τῶν άρχαίων στά γυμνάσια χρησιμοποίησαν κατά κόρον ὅλο τό παλαιό όπλοστάσιο τοῦ δημοτικισμοῦ στή μάχη του εναντίον τῆς καθαρεύουσας, τῆς εποχῆς πού ἡ τελευταία ἦταν στήν έξουσία. Κι αντίθετα, οἱ περισσότεροι υπέρμαχοι τῆς διδασκαλίας τῶν άρχαίων δικαιολόγησαν τή θέση τους μέ ισχυρές δόσεις έλληνολατρίας, άρχαιολατρίας, ριζολατρίας, τῆς άπόλυτης άξίας τοῦ άρχαιοελληνικοῦ πνεύματος πρὸς τό όποιο πρέπει νά τείνουμε.

Τό θέμα δηλαδή εἶναι τόσο έντονα φορτισμένο ὥστε δέν υπάρχει ἡ δέουσα ψυχραιμία νά συζητηθεῖ οὐσιαστικά, γιατί κάποιοι νομίζουν ὅτι καταπολεμώντας τή διδασκαλία τῶν άρχαίων συνεχίζουν τό γλωσσοεκπαιδευτικό κοινωνικό μήνυμα τοῦ δημοτικισμοῦ εναντίον τῶν συντηρητικῶν άντεπαναστατῶν καί κάποιοι άλλοι συνηγορώντας υπέρ τῶν άρχαίων ὅτι σώζουν τήν ψυχή τοῦ έθνους, τήν οὐσία τῆς γλώσσας μας από τήν έπέλαση άγροίκων καί άνελληνιστῶν έθνοκτόνων.

Εἶναι μάταιο, λοιπόν, νά ασχολεῖται κανείς μέ τό ζήτημα άφοῦ ὅ,τι κι άν λεχθεῖ άπευθύνεται εἰς ὧτα μὴ ακουόντων; Παρά ταῦτα, καί άνεξάρτητα από τό τί θά αποφασίσουν αὐτοί πού έχουν τήν έξουσία νά αποφασίζουν, πρέπει νά συνεννοηθοῦμε. Δέν είναι αναγκαστικό νά μᾶς βαραίνουν τόσες σκόπιμες συγχύσεις, φορτίσεις καί άπλουστευτικά διλήμματα. Παρά τά ὅσα έχουν γίνει.

Μετατοπίσεις

1. Λέγεται ὅτι μέ τή διδασκαλία τῶν άρχαίων τά παιδιά θά μάθουν καλύτερα τή σημερινή τους γλώσσα. Μάλιστα μερικοί ύποστηρίζουν ὅτι μόνο άν διδαχθοῦν τά παιδιά άρχαῖα έλληνικά από τό πρωτότυπο θά μπορέσουν νά γράφουν καί νά μιλοῦν σωστά τά νεοελληνικά, γιατί σ' αὐτά βρίσκεται ἡ μήτρα, τό άρχέτυπο τῆς νεοελληνικῆς.

Τό έπιχείρημα αὐτό πράγματι συγγενεύει μέ τήν άποψη τῶν άρχαϊστῶν τοῦ περασμένου αἰώνα πού εἰσήγαγαν τήν όνομαζόμενη καθαρεύουσα (γλώσσα πλαστή καί άνύπαρκτη) ὥστε, μαζί μέ τήν εκμάθηση τῆς άττικῆς διαλέκτου, νά επιστρέψουν οἱ Νεοέλληνες στήν άρχαία γλώσσα. Ὁ άγώνας, ὅμως, τῶν δημοτικιστῶν έχει δείξει πόσο γελοία είναι μιά τέτοια άποψη πού, παρά ταῦτα, γιά τούς γνωστούς λόγους ταλαιπώρησε τόν κόσμο, τόν δημόσιο καί τόν πνευματικό βίο επί εκατόν πενήντα χρόνια. Ὅσοι σήμερα πιστεύουν άκόμη ὅτι τά παιδιά θά μάθουν καλύτερα έλληνικά μέ τό νά πάρουν κάποιες, αναγκαστικά στοιχειώδεις, γνώσεις άρχαίων, άπλῶς άερολογοῦν. Γιατί ἡ εκμάθηση τῆς νεοελληνικῆς, τῆς γραμματικῆς της, τοῦ συντακτικοῦ της, τοῦ λεξιλογίου της, τῆς ὀρθογραφίας της, τῆς νεότερης γραμματείας της, ἡ οἰκείωση τῶν ιδιαίτερων εὐαισθησιῶν, τῶν εκφραστικῶν καί τῶν ἠχορρυθμικῶν της γνωρισμάτων, ἡ άπόκτηση τῆς ικανότητος νά χρησιμοποιεῖται εκφραστικά καί κυριολεκτικά τό σύγχρονο γλωσσικό ὄργανο χωρίς σολοικισμούς, ισοπεδώσεις, ξενισμούς, άκυριολεξίες, άρρυθμίες, χωρίς τήν προσφιλή, δυστυχῶς, προσφυγή στίς πεντακόσιες λέξεις μέ τά πενήντα ρήματα, εἶναι πρόβλημα καί σύνθετο καί άνύπαρκτο—δέν έχει νά κάνει, κατ' άρχήν, μέ τή διδασκαλία τοῦ Θουκυδίδη ἢ τοῦ Ξενοφώντα. Ἐχει νά κάνει μέ τήν ποιότητα τῶν επιστημονικῶν σπουδῶν, μέ τά βιβλία, μέ τή γενικότερη κατάσταση πού επικρατεῖ στό σχολεῖα, μέ τήν ποιότητα τοῦ πολιτικοῦ λόγου, προσωπικοῦ, μέ τήν ποιότητα τοῦ πολιτικοῦ λόγου, τήν έφημεριδογραφία, τήν τηλεόραση, τό ραδιόφωνο, τίς μεταφράσεις, τή λογοτεχνική παραγωγή, έχει νά κάνει δηλαδή μέ ὅλες τίς μορφές καί τούς τρόπους παραγωγῆς λόγου, μέ ὅλες τίς μορφές χρήσης τοῦ λόγου πού γεμίζει τά άφτιά καί τό μυαλό τῶν παιδιῶν καί τῶν μεγάλων. Ἀπέναντι σέ αὐτό τό ὄντως μέγα πρόβλημα εἴμαστε ὅλοι άνοιχτοί, άλλοι περισσότερο κι άλλοι λιγότερο, μέ πρῶτο ὀφειλέτη τήν ἴδια τήν πολιτεία καί τά ιδρύματά της. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε κράτος

εἶναι καί τὰ Παιδαγωγικά Ἴνστιτούτα καί τὰ πανεπιστήμια καί τὰ γυμνάσια καί τὰ λύκεια.

Ἡ γλωσσική «πενία» — ἂν ὑπάρχει μὰ ὑπάρχει—, λοιπόν, δέν καταπολεμᾶται οὔτε μέ τήν ἀποβολή τῶν ἀρχαίων, οὔτε ἡ διδασκαλία τους εἶναι ἡ πανάκεια στήν ἀνόρθωση τοῦ ἑρειπωμένου γλωσσοεκπαιδευτικοῦ οικοδομήματος. Ἄν ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων ἀναντίρρητα συμβάλλει στή διεύρυνση τοῦ γλωσσικοῦ πλούτου καί τήν ἐξοικείωση μέ τήν ἱστορία τῆς γλώσσας, ὥστόσο, ἐφόσον ὅλες οἱ ἄλλες παράμετροι δέν ἰσχύουν, τότε ἀπλῶς καί μόνο προστίθεται ἕνα παραπάνω βάσανο στήν ἤδη βασανιστική μαθητεία. Ἄς μή γίνονται, λοιπόν, τὰ ἀρχαῖα ἡ δικαιολογία πού θά καλύπτει εἴτε πρὸς τή μία εἴτε πρὸς τήν ἄλλη κατεύθυνση τὰ ἀμαρτήματα καί τὰ ἐγκλήματα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.

2. Ἄν ἐπιστρέψουμε γιά λίγο στήν ἱστορία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καί γλωσσικοῦ ζητήματος, θά δοῦμε ὅτι, ἐπὶ ἑκατόν πενήντα χρόνια, φιλοδοξοῦμε οἱ ἑλληνοπαίδες νά μάθουν ἀρχαῖα ἑλληνικά. Σκοπός του, ὅθεν καί κύριο μάθημα, ἦταν νά μάθουν οἱ μαθητές νά διαβάζουν, νά γράφουν καί νά μιλοῦν ὡς Ἀρχαιοἑλληνες. Ἀρχικά ὁ σκοπός αὐτός ἦταν ὁμολογημένος. Τόν πίστευαν. Ἀργότερα κανεῖς δέν κνηγοῦσε αὐτή τή χίμαιρα, οὔτε οἱ πλέον ἀρχαιοπληκτοί. Ἐπιβίωνε, ὅμως, ὁ τύπος καί τοῦτο κυρίως γιά νά ἐνισχύεται διά τῶν ἀρχαίων ἡ καθαρεύουσα πού ὡς γλώσσα τῆς ἐξουσίας ἐπρεπε νά διατηρηθεῖ ὥσπου ἡ ἐξουσία νά αἰσθανθεῖ τή σιγουριά καί τή δύναμη νά νομιμοποιήσει καί νά ἐφαρμόσει τή δημοτική. Αὐτό ἦταν ἄλλωστε καί τό νόημα τοῦ γλωσσικοῦ συμβιβασμοῦ πού ἐκήρυξε ἀπό τό 1926 ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, προγραμματίζοντας μίαν προοδευτική καί ἐξελικτική σύγκλιση δημοτικῆς καί καθαρεύουσας. Προγραμματισμός πού ὀλοκληρώθηκε μέ τή μεταρρύθμιση τοῦ 1976. Ἐκτοτε καί ὁ ἀρχαῖος σκοπός καί τὰ ἰδεολογικά του συμφραζόμενα, ἡ τεχνητή δηλαδή διατήρηση τῆς διγλωσσίας, ἔπαψαν νά ἰσχύουν, τόσο πού μόνο θυμηδία μπορεῖ νά προκαλέσουν οἱ σημερινοί θορυθημένοι ἀπό τήν πιθανότητα ἐπιστροφῆς τοῦ γλωσσικοῦ συντηρητισμοῦ καί τοῦ σκοταδισμοῦ λόγῳ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων.

Δέν τίθεται, λοιπόν, ζήτημα ἐπιστροφῆς σέ σκοπούς χιμαιρικούς σάν κι αὐτούς πού ὀραματίζονταν οἱ παλαιοὶ καθαρευουσιάνοι καί οἱ ἀρχαϊστές. Κατ' ἐπέκταση, εἶναι ἐξίσου οὐτοπικό σκοπός τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων νά εἶναι ἡ ἐκμάθηση τῆς γλώσσας τῶν ἀρχαίων. Κανεῖς δέν ἔμαθε ποτέ ἀρχαιοελληνικά, μηδέ τῶν εἰδικῶν φιλολόγων ἐξαιρουμένων, γιατί κανεῖς δέν μπορεῖ νά μάθει μιά νεκρή γλώσσα, μιά γλώσσα πού δέν μιλιέται πιά. Δέν μποροῦμε νά μάθουμε τὰ ἀρχαῖα, ὅπως μαθαίνουμε γαλλικά ἢ ἀγγλικά, γιατί δέν ἔχουμε μέ ποιόν νά τὰ μιλήσουμε.

Ἄν, λοιπόν, σκοπός εἶναι ἡ ἐκμάθηση τῶν ἀρχαίων, τότε γυρίζουμε σέ ἕναν φαῦλο κύκλο. Ἄν, ἀντίθετα,

σκοπός εἶναι νά γνωρίσουμε τή γλώσσα τῶν ἀρχαίων, ὅπως θά ἔπρεπε νά γνωρίζουμε τόν πολιτισμό τους, τοὺς θεσμούς τους, τήν οἰκονομία τους, τήν τέχνη τους, ὅλα τὰ στοιχεία πού ἀποτελοῦσαν τόν κόσμο τους, δηλαδή τήν ἱστορία τους, τότε τό πρόβλημα, ὁ στόχος καί οἱ μέθοδοι ἀλλάζουν. Καί τό ζήτημα ἔχει τεράστια σημασία γιά τή μεθόδευση τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων πού πάνω ἀπ' ὅλα πρέπει νά ξεκαθαρίσει τοὺς στόχους τῆς.

3. Θά ἔπρεπε, λοιπόν, νά μιλάμε γιά ἕνα γενικότερο πρόβλημα παιδείας, γιά τό πρόβλημα τῆς ἀρχαιογνωσίας ξεκινώντας ἀπό τόν ἀρχαῖο κόσμο μέχρι τὰ σημερινά. Σ' αὐτό τό πλαίσιο ἐντάσσεται, ἢ θά ἔπρεπε νά ἐντάσσεται, καί ἡ γνωριμία μέ τή γλώσσα τῶν ἀρχαίων, ὅπως κι ἐκείνη τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου, τοῦ Βυζαντίου, τῆς Τουρκοκρατίας, τοῦ περασμένου αἰώνα κλπ. Τό σκεπτικό γιά τή διδασκαλία τῶν ἀρχαίων χωρίς νά διασταυρῶνεται μέ τό σκεπτικό γιά τή γνωριμία μέ τή σύνολη διαχρονική πορεία τῆς γλώσσας, καί τῶν πολιτισμῶν πού τήν ἐξέθρεψαν εἶναι ἕνα λειψό καί ἀνιαρό κατασκευάσμα. Ἡ δυνατότητα ἄμεσης ἐπαφῆς μέ τό ἀρχαῖο κείμενο πού θά ἐξασφάλιζε ἡ διδασκαλία — ἢ στήν ὁποία θά παρακινοῦσε — θά ἀποσκοποῦσε στό νά γίνει τό κείμενο αὐτό, τὰ νοήματά του, ἡ ποιητική του καί ἡ ρητορική του, «πεδίο παραδειγματικῆς ἀναφορᾶς», ὅπως τόνιζε ὁ Σπ. Ἀσδραχᾶς, σέ παλιό του κείμενο, ὥστε νά συναντηθεῖ μέ ὅσα ἄλλα, ὡς γνώση, νόημα, εὐαισθησία, φαντασία, εἰκονοπλασία, ἔχουν κατακτηθεῖ μέσω ἄλλων προσεγγίσεων. Ὁ κόσμος, ἐννοῶ ὁ δικός μας κόσμος, διευρύνεται ἔτσι ὄχι μόνο γλωσσικά, ἀλλά ἱστορικά. Μαθαίνουμε ἔτσι κάτι πού εἶναι ἴσως τό πιό δύσκολο νά διδαχθεῖ: ὅτι ἡ ζωῆ δέν ἀρχίζει μέ καί ἀπό μᾶς, ὅτι ὑπάρχει ὁ μακρινός καί τόσο κοντινός διαχρονικός ἄλλος πού μᾶς φέρνει κοντά στήν κατανόηση τοῦ συγχρονικοῦ διπλανοῦ μας. Ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη ἡ διαχρονική διάσταση τῆς γλώσσας ἀποτελεῖ ἀνοιγμα πρὸς τή γλωσσική, ἄρα καί τή διανοητική ὠρίμανση, εἶναι στοιχεῖο ἐμπλουτισμοῦ τῶν νέων ἑλληνικῶν, τῶν νέων καί τῶν μεγάλων.

Νά ἐξηγοῦμαστε: μέ ἢ χωρίς ἀρχαῖα στό βαθμό πού ὀλόκληρο τό ἐκπαιδευτικό σύστημα εἶναι ὑπονομευμένο ἀπό τή σημερινή ἀκραία χρησιμοθηρία, βαθμοθηρία, μοριοθηρία, τὰ πάντα εἶναι ὑπονομευμένα: ἡ ἔννοια τῆς παιδείας, τῆς μαθητείας, τοῦ μαθητῆ καί τοῦ δασκάλου, ἡ ἔννοια τῆς περιπλάνησης στό ἄγνωστο, τῆς ἀπόλαυσης, τῆς περιέργειας. Ἄλλως παύουν δηλαδή ὑφιστάμενες οἱ οὐσιαστικές προϋποθέσεις τῆς μαθητείας. Ὄταν σχολεῖο σημαίνει συλλογή μορίων ὥστε στίς Γενικές Ἐξετάσεις νά ἐπιπλευσεῖ ὁ δύστυχος ἐξεταζόμενος στόν γενικό ἀνταγωνισμό, νά ἐπιδιώσει τῆς σφαγῆς, ὅταν στή συνέχεια πανεπιστήμιο σημαίνει πτυχίο καί πρόσβαση στό περιπλόητο ἐπάγγελμα τοῦ τριτογενοῦς κατά προτίμηση τομέα, τότε παρέλκει νά προστεθεῖ ἀκόμη μιά μεταρρυθμιστική χάντρα στό κο-

μπολοί. Διότι ο μαθητής θα πρέπει να «άποφασίσει» στα δεκατέσσερά του ή στα δεκαπέντε του αν θα γίνει φιλόλογος ή κτηνίατρος, γιατρός ή δικηγόρος, νοσοκόμος ή αστυνομικός, καταπώς οι τεχνοκρατικά οριζόμενες «ανάγκες» της κοινωνίας έχουν προδιαγραφεί. Θα πρέπει δηλαδή να αποφασίσει τι θα γίνει πριν ακόμη γνωρίσει, έστω και στοιχειωδώς, τι τον ενδιαφέρει, τι του αντιστοιχεί, πού και πώς μπορεί να εκφραστεί δημιουργικά. Έτσι στα εργοτάξια μαζικής παραγωγής υποψηφίων ΑΒΕΙ, πού λέγονται Λύκειο, ή γνώση και ή ευαισθησία συμπυκνώνονται στο γνωστό συνταγολόγιο του φροντιστή, και τότε κάποιος, κατά κανόνα οι αναρμόδιοι των αρμόδιων υπηρεσιών, υπηρεσιών και ιδρυμάτων, αρχίζουν να μιλούν για κινδύ-

νους και έκπαισμούς, τραβώντας συνάμα από τό συρτάρι με τίς σοφίες τή μαγική λύση, π.χ. κόβουν τά αρχαϊα ή τά ξαναφέρνουν...

Μέ αφετηρία αυτές τίς σκέψεις, χωρίς φόβο μήν τυχόν και φανούμε συντηρητικοί ή νοσταλγοί, ή θέση μας είναι σαφής: ναι στα άρχαϊα, όπως και στα νέα ελληνικά, στα μαθηματικά, τήν ιστορία, τή γυμναστική, τή μουσική και τόσα άλλα καλά. Για όλους κι όχι μόνο, όπως έλεγε ο Μάξ Βέμπερ, «για τούς ειδήμονες χωρίς πνεύμα και τούς αισθησιοκράτες χωρίς καρδιά». Γιατί αν πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι «άρχαϊα» για να μιλάνε «νέα», θα άπαντήσουν (όπως πράγματι άπαντούν) σέ άψογο νεοελληνική: «δέν μάς παρατάτε...!».

5

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΑΡΧΕΙΟΤΑΞΙΟ

ΜΑΪΟΣ 2003

Ο ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ ΤΩΝ ΑΣΚΙ

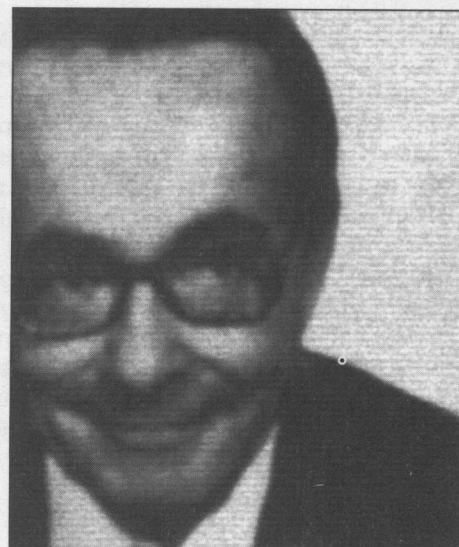
Η πρώτη δεκαετία των ΑΣΚΙ: μία έκθεση και ένας άπολογισμός ~ Ο Έργατης του Βόλου και Ο Έργατης της Σμύρνης ~ Πρόξενοι και μητροπολίτες στη Μακεδονία ~ «Αξονομακεδονικό» Κομμάτο και Όχρανα ~ Το άντικομμουνιστικό έντυπο ~ Η 8 του Μάρτη ~ Η γλώσσα του Άγωνα ~ Βρετανικές Υπηρεσίες Πληροφοριών ~ Τοπικές διαστάσεις του Έμφυλιου ~ Συγκρότηση και πολιτικός ρόλος του στρατού ~ Διαστάσεις του χρόνου και πολιτικοί κρατούμενοι ~ Λογοκρισία και πολιτικοί κρατούμενοι ~ Μαζική προπαγάνδα σέ παράνομες συχνότητες ~ Τά σχολικά έγχειρίδια τής ύπερορίας ~ Παράνομος άντιδικτατορικός τύπος ~ Ιστοριογραφία τών πολιτικών κομμάτων ~ Αρχειακές διαθεσιμότητες και ιστορικές πρακτικές ~ Κλειστά άρχεια

ΑΡΧΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ¹

του Κώστα Κουτσουρέλη

Τζ. Στάινερ

*Μεταφραστές έμεις ταπεινοί,
των δρομολογίων της γραμμής λ.χ.,
του χρώματος της κόμης,
του σχηματισμού των νεφώσεων,
τί έχουμε άραγε να πουΐμε
σέ όσους συναινοΐν
καί διαβάζουν τά πρωτότυπα κείμενα;
(Έτσι ένας τους διάβαζε
στις φυλλάδες του Καραγκιόζη
τούς σπόρους της βρώμης.)*

*Έμπρός σέ τόση αίσιοδοξία
ή δική μας ή θλίψη μοιάζει επιπόλαιη,
πέφτοντας μαζί μέ τή βροχή
παρασύρει τίς στέγες,
πνίγει κάθε χαμόγελο,
δέν γιατρεύεται.*

GUNTER EICH

Σέ μία πρώτη ματιά, τό θέμα της αποψινής μας συζήτησης (οί σχέσεις μεταφραστικής θεωρίας και πράξης) και ή άφορμή της (ή ελληνική έκδοση της μελέτης του Τζώρτζ Στάινερ *Μετά τή Βαβέλ*), μοιάζουν πράγματα όλως διόλου ασύμβατα. Από μόνη της ή διατύπωση *Μετάφραση: θεωρία και πράξη*, πολλῶ δέ μάλλον ή διαζευκτική της έκδοχή (*Μετάφραση: θεωρία ή πράξη*) πού

1. Κείμενο όμιλίας από τήν εκδήλωση πού διοργάνωσε τό ΕΚΕΜΕΛ τήν 30ή Σεπτεμβρίου 2004 στό Θέατρο Χυτήριο μέ τήν εύκαιρία της ελληνικής έκδοσης του βιβλίου του Τζώρτζ Στάινερ *Μετά τή Βαβέλ* (μτφρ. Γρηγόρης Κονδύλης, έπιμ. Άρης Μπερλής, Scripta, Αθήνα 2004).

ύπαινίσεται σκανδαλωδῶς ότι ή θεωρία θά μπορούσε νά ύπάρχει ακόμη και έρήμην της πράξεως, αυτή λοιπόν ή διατύπωση δέν είναι τάχα ό,τι περισσότερο αντι-στρατεύεται τό δεδηλωμένο περιεχόμενο του βιβλίου; Γιατί ό Στάινερ δέν κρύβει τήν άποστροφή του για τίς μεταφραστικές θεωρίες, κάθε άλλο μάλιστα. *Γεννήματα βυζαντινισμών, παιδαριώδη σχεδιάσματα, διαγράμματα ροής επίδοξων θεωρητικών* είναι μερικοί μόνο από τούς χαρακτηρισμούς πού τούς έπιφυλάσσει.

Όπως σημειώνει ό Άρης Μπερλής στον πρόλογό του, ό Στάινερ άρνεΐται κατηγορηματικά «νά άποδώσει τόν όρο “θεωρία” στις ούμανιστικές, γλωσσολογικές ή μεταφραστικές σπουδές». Ό λόγος: σέ αντίθεση μέ τά συμβαΐνοντα στον χῶρο των θετικών έπιστημών, τά πορίσματα αυτών των πρώτων δέν έχουν προγνωστικό χαρακτήρα, δέν διαθέτουν άποδεικτική ισχύ, και συνεπῶς δέν μπορούν νά έπαληθευθοΐν ή νά διαψευστοΐν. Έπιπλέον, δέν ύπακούουν στον νόμο της προόδου: Οί καινούργιες άπόψεις δέν μπορούν νά ύποκαταστήσουν όσες προηγήθηκαν, ούτε νά τίς άχρηστεύσουν. Μέ δυό λόγια, οί μεταφραστικές θεωρίες ούτε έχουν ούτε δικαιοΐνται νά διεκδικοΐν *έπιστημονική ύπόσταση*.

Άντί του όρου θεωρία της μετάφρασης, ό Στάινερ μᾶς προτεΐνει έναλλακτικά: *λελογισμένες περιγραφές διαδικασιών, έμπειρικές άφηγήσεις, εύρετικές σημειώσεις ενός έργου έν προόδω, τέλος, μεταφορές εργασίας*. Προτάσεις ενδιαφέρουσες, πού όμως έχουν τό άθεράπευτο μειονέκτημα ότι δέν μπορούν νά ύποκαταστήσουν τόν χρηστικότερο όρο «θεωρία». Άλλωστε, και ό ίδιος ό Στάινερ παραδέχεται ότι πέρα από τή γνηΐως (φυσικο)έπιστημονική θεωρία, ύπάρχει και μία άλλη, άσθενέστερη έκδοχή της, μέ περιγραφικό-ταξινομικό περιεχόμενο. Έτσι, όταν κάνει λόγο για τή μεταφραστική σκέψη του Λούθηρου ή του Άγίου Ιερώνυμου,

του Χαϊλντερλιν ή του Πώλ Βαλερύ, μιλάει και αυτός για «θεωρητικές ιδέες». Και σέ ποιά άλλη κατηγορία κειμένων θά μπορούσε νά κατατάξει τό *Μετά τή Βαβέλ* ό βιβλιογράφος τών μεταφραστικῶν μελετῶν, ἄν ὄχι σέ ἐκείνη τῆς θεωρίας;

Εἶναι νομίζω προφανές ὅτι ἡ ἐπίθεση τοῦ Στάινερ κατά τῆς «θεωρίας» καί τῶν «θεωρητικῶν» ὑποκινεῖται ἀπό ἓνα μέλημα πολύ βαθύτερο. Ὅχι τόσο ἀπό μιᾶ ἐπιστημολογική ἐνσταση, ὅσο ἀπό μιᾶ πολιτική θέση. Ὅχι τόσο ἀπό τή διάγνωση μιᾶς ὀρολογικῆς κατάχρησης, ὅσο ἀπό τήν ἀνοιχτή πολεμική ἐναντίον τοῦ θεομοῦ πού γεννᾷ τήν κατάχρηση αὐτή καί τή διαιωνίζει. Ὁ λόγος εἶναι φυσικά γιά τό πανεπιστήμιο. Ὁ πρόλογος τοῦ Στάινερ στή δεύτερη ἐκδοση τοῦ *Μετά τή Βαβέλ* εἶναι χαρακτηριστικός. Ἐπιτρέψτε μου νά σᾶς ἀναγνώσω μερικά ἀποσπάσματα ἀπό αὐτόν, καί συγχωρήστε μου προκαταβολικά τόν ἐξημμένο τόνο: εἶμαι, βλέπετε, ἀπολύτως σύμφωνος μέ τό περιεχόμενό τους.

Οἱ ἐγκυρες ἀκαδημαϊκές μελέτες ἔχουν κατακερματιστεῖ σέ πλῆθος ἐξειδικεύσεων – καί σέ βαθμό πού προκαλεῖ τήν κοινή λογική. Ἡ κοινότητα συρρικνώνεται κάθε φορά πού διορίζεται κάποιος καθηγητής ἡ ἐπιχορηγεῖται μιᾶ ἔρευνα.

Ὅλο καί περισσότερες ἐργασίες, πού ἀναφέρονται σέ ὄλο καί ισχυρότερα θέματα, δημοσιεύονται στά λόγια περιοδικά τῶν πανεπιστημιακῶν ἐκδοτικῶν οἰκῶν. Τόν τόνο δίνουν οἱ ἀτέρμονες βυζαντινολογίες, τά σχόλια ἐπί σχολίων πού συσσωρεύονται σάν ἀνεστραμμένες πυραμίδες.

Ὁ εἰδικός ἀντιμετωπίζει τόν μῆ εἰδικό «πανεπιστήμιο» ἡ τόν «πολυμαθῆ» μέ μιάν ἐκδικητική περιφρόνηση. Ἡ αὐθεντία τοῦ εἰδικοῦ καί ἡ τεχνική του κατάρτιση – ἔστω καί ἐπί ἐνός ἐκατοστομέτρου γνωστικοῦ ἐδάφους – μπορεῖ νά ἐπιδεικνύουν μιάν αὐτοπεποίθηση καί μιάν ἄμωμη μετριοφροσύνη, τήν ὁποία ἀπογορεύεται νά ἐπιδείξει ὁ συγκριτολόγος, ἐκεῖνος πού (ἀδέξια ἡ μέ ἓνα ἀποφασιστικό ἄμμα) πηδάει τούς φράκτες μεταξύ τῶν διαφορετικῶν πεδίων.

Στίς κλασικές ἡ φιλολογικές σπουδές, στούς τομεῖς τοῦ ἐνορατικοῦ λόγου, οἱ ἐπιτροπές, οἱ ἐπιστημονικοί διάλογοι καί τό κύκλωμα τῶν συνεδρίων ἀποτελοῦν πληγές. Τίποτα δέν εἶναι πιά γελοῖο ἀπό τόν κατάλογο τῶν ὀνομάτων ἀκαδημαϊκῶν συναδέλφων καί χορηγῶν, οἱ ὁποῖοι κατονομάζονται μέ εὐγνωμοσύνη στό τέλος κάποιων ἀσήμαντων ἀναφορῶν.

Δέν ὑπάρχουν «θεωρίες λογοτεχνίας» οὔτε «θεωρία τῆς κριτικῆς». Αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ ταμπέλες ἀποτελοῦν ἀλαζονική μπλόφα ἡ δάνειο, διαφανέστατο, ἀπό τίς ζηλευτές τύχες καί τήν λαμπρή πρόοδο τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας. Εἶναι ἐντελῶς βέβαιο ὅτι δέν ὑπάρχουν – ἄν μᾶς ἐπιτρέπουν οἱ σύγχρονοι μαίτρ τῶν βυζαντινισμῶν – «θεωρίες τῆς μετάφρασης».

Αὐτή ἡ κατά μέτωπον ἐπίθεση τοῦ Στάινερ ἐναντίον τοῦ *μανδαρινισμοῦ*, ὅπως τόν ἀποκαλεῖ, δέν ἀποτελεῖ μεμονωμένο φαινόμενο. Σέ ὄλο τό φάσμα τῶν οὐμανιστικῶν σπουδῶν, ἀλλά καί τῆς δημιουργικῆς γραφῆς, ἀπό τήν ποίηση καί τή φιλολογία ὡς τόν ἱστορικό καί φιλοσοφικό στοχασμό, ἀπό τόν Φράνκ Κερμόουντ (Frank Kermode) καί τόν Ντάνα Τζόγια (Dana Gioia) ὡς τόν Ὀκτάβιο Πάσ καί τόν Παναγιώτη Κονδύλη, ὁ μοιραῖος ρόλος τοῦ πανεπιστημίου στόν κατακερματισμό καί τόν ἐγκραφειοκρατισμό τῆς σκέψης καί τῆς τέχνης, ἡ μετατροπή του σέ ἐργοστάσιο μαζικῆς παραγωγῆς *Fachidioten*, ἡτοι ἐξειδικευμένων βλακῶν, καταγγέλλεται ἀπό ὄλο καί περισσότερες πλευρές, ὄλο καί πιά συχνά, ὄλο καί πιά ἔντονα. Τό ὅτι ἡ κατάσταση αὐτή συμβαδίζει ὀργανικά μέ τόν θεωρητικό πληθωρισμό εἶναι ἐξώφθαλμο. Ἡ ὑποσχετική ἀπλοϊκότητα, ἡ διαφημιστική ρητορεία, ἡ τακτική ἀνακαίνιση τοῦ περιτύλιγματος εἶναι ἀπαραίτητα προσόντα γιά κάθε καταναλωτικό ἀγαθό – καί τά προϊόντα τῆς μαζικῆς ἐκπαίδευσης δέν ἀποτελοῦν ἐξαιρεση. Εἰδικά στίς ἐπιστήμες τοῦ ἀνθρώπου, ἡ διάδοση τῆς ἀκατάσχετης θεωρητικολογίας ἔχει τόση σχέση μέ τήν πραγματική ἔρευνα, ὅση ἔχουν τά φροντιστήρια μέ τήν ἐγκύκλιο παιδεία.

Τά τελευταῖα χρόνια, ἡ ὑπερδιόγκωση τῆς σημασίας τῆς θεωρίας τείνει μάλιστα νά δημιουργήσῃ τήν ἐντύπωση ὅτι ἡ θεωρία ταυτίζεται μέ τή σκέψη ἐν γένει. Ἔτσι διαβάζουμε ἀναδρομικῶς γιά τή μεταφραστική θεωρία τοῦ Κικέρωνα, τοῦ Λούθηρου, τοῦ Ἀμύ. Ἀναζητοῦμε καί ἐκάστοτε ἀνακαλύπτουμε μιᾶ μεταφραστική θεωρία στό ἔργο τοῦ Σεφέρη ἡ τοῦ Ἐλύτη. Τώρα, ὁ εὐπιστος ἀναγνώστης πού ἔχει διδαχθεῖ ἀπό τά σχετικά ἐγχειρίδια ὅτι μεταφραστική θεωρία ἴσον δυσνόητα σχήματα, στρυφνοί ὀρισμοί καί μαθηματικοφανῆ διαγράμματα, καί ἀναζητεῖ κάτι παρόμοιο στά γράπτά τῶν μεταφραστῶν αὐτῶν, πείθεται ὅτι κάτι δέν πάει καλά. Καί συχνά –πολύ συχνά– ὅταν δέν βροῖσκει οὔτε ψυχία ἔστω ἀφηρημένον διανοημάτων, ἀποφαίνεται συγκαταβατικά ὅτι ὁ κρινόμενος μεταφραστής εἶναι ἐμπειριστής, ἱμπρεσιονιστής, ἀσυστημάτιστος – περίπου ἀστόχαστος καί τυχαῖος. Ἡ δηκτική παρατήρηση τοῦ Στάινερ ὅτι σέ ὀρισμένους κλάδους τῆς σύγχρονης λογοτεχνικῆς κριτικῆς ὑπάρχει «μιᾶ συγκεκαλυμμένη ἀπέχθεια γιά τή λογοτεχνία», ἀπέχθεια πού προκύπτει ἀπό τήν ἀπροθυμία τῆς δεύτερης νά στριμωχτεῖ στά ἀπλουστευτικά ἐρμηνευτικά σχήματα τῆς πρώτης, ἰσχύει ἀσφαλῶς καί γιά τίς σχέσεις τῆς μεταφραστικῆς θεωρίας πρὸς τή μετάφραση.

Ἡ ταύτιση μεταφραστικῆς θεωρίας καί μεταφραστικῆς σκέψης εἶναι καιρός νά πάψει. Πρέπει ἐπιτέλους νά διευκρινίσουμε μέ κάθε δυνατή ἔμφαση ὅτι ἡ μεταφραστική θεωρία ἀποτελεῖ τμήμα μόνο τῆς δραστηριότητος πού καλοῦμε μεταφραστική σκέψη. Καί μάλιστα, ἐπιτρέψτε μου νά προτρέξω, τό λιγότερο σημαντικό τμήμα τῆς. Μεταφραστική σκέψη ὑπάρχει παντοῦ ὅπου ὑπάρχουν μεταφράσεις καί μεταφραστῆς. Ὅσο ση-

μαντικότερο είναι ένα μετάφρασμα, τόσο σημαντικότερη είναι και η σκέψη που τό υποβασιάζει. Βεβαίως, η σκέψη αυτή παραμένει άφανής, ένσωματωμένη δηλαδή στο μετάφρασμα και αναπόσπαστη από εκείνο. Όσοτόσο είναι ανά πάσα στιγμή παρούσα, όσο η μουσική σκέψη που διαπνέει τή σύνθεση ή η ποιητική σκέψη που διέπει τόν στίχο. Παρά τόν έμπειρικό χαρακτήρα της, αυτή η μεταφραστική σκέψη, όπως άλλωστε και κάθε εφαρμοσμένη σκέψη, μπορεί κάλλιστα να είναι σκέψη απόλυτως συστηματική – ούδέποτε όμως και σχηματική, όπως έξ ανάγκης είναι, και πρέπει να είναι, κάθε μεταφραστική θεωρία.

Σέ αντίθεση μέ τόν θεωρητικό τής μετάφρασης, που έχει τήν πολυτέλεια να επιλέγει τό υλικό του, ο μεταφραστής, μιλάω εδώ για τόν επαγγελματία μεταφραστή, δέν έχει τέτοιο προνόμιο. Αν ο πρώτος μπορεί να σηκώσει τά χέρια ψηλά έμπρός στο άνωτάκτο πλήθος τών προβλημάτων, ο μεταφραστής καλείται να αναμετρηθεί μέ αυτά. Ο θεωρητικός έχει πάντα τό προνόμιο τής υπεκφυγής, όμως άρνησιδικία στή μετάφραση δέν υπάρχει. Ακόμη και όταν ο μεταφραστής σπρώχνει κάτω από τό χαλί τήν αίτια του πονοκεφάλου του, άποσιωπώντας φερειπείν τό επίδικο χωρίο, άκόμη και τότε επιλέγει, άκόμη και τότε εκτίθεται. Ακόμη και όταν δέν κατανοεί ή δέν γίνεται να κατανοήσει πλήρως τό πρωτότυπο, καλείται να τό μεταφράσει σαν να τό είχε κατορθώσει. Οί στίχοι του Φρίντριχ Ρίκερτ (Friedrich Rückert) μένουν για να μάς θυμίζουν πόσο σκανδαλώδες μπορεί να είναι τό αυτόνοτο:

Τούτο γυρεύει τής μετάφρασης ή τέχνη ή ύψηλή:
όρθά να μεταφράσει όσα όρθά να έννοήσει
δέν μπορεί.

Η δραστική υποβάθμιση τής σημασίας τής μεταφραστικής θεωρίας, τήν όποία εδώ οās προτείνω, δέν άφορα άποκλειστικά, θέλω να τό τονίσω, τά πονήματα τών κατ' έπάγγελμα θεωρητικών. Αλλά και τά κείμενα μεταφραστικής ποιητικής τών ίδιων τών μεταφραστών. Έκ τών ύστερων, όταν ο άναγνώστης καταπιάνεται μέ τά κείμενα αυτά, του δημιουργείται ή ψευδαίσθηση ότι ή ολοκληρωμένη εργασία, ή μετάφραση, έχει προκύψει φυσικά και αναγκαία από τίς θέσεις που έτυχε να διαβάσει. Πρόκειται άσφαλώς για τυπική παρεξήγηση. Ακριβώς τό αντίθετο συμβαίνει. Τό έργο γεννά τούς κανόνες, και όχι οί κανόνες τό έργο. Κάθε Ποιητική, και από τόν κανόνα δέν ξεφεύγει εκείνη του μεταφρασμένου λόγου, έχει ύστερογενή και γι' αυτό δευτερεύοντα ρόλο. Όταν δέν συνιστά άπολογία προθέσεων, άπλώς έρμηνεύει ένα ήδη κατορθωμένο έργο. Στή καλύτερη περίπτωση, ή ποιητική συνιστά τή δημόσια όψη τής αυτοκατανόησης του δημιουργού της. Στή χειρότερη περίπτωση, δέν είναι παρά μία ιδεολογία ιδιωτικής χρήσεως.

Τό κρίσιμο προτέρημα τών σπουδαίων μεταφραστών που σχολιάζουν τήν εργασία τους είναι ότι δέν ένδίδουν στίς σειρήνες του θεωρητικού αισθητισμού. Ο μεταφραστής που έξηγει ή περιγράφει τό έργο του όμ-

λεϊ χάριν εκείνου, ούδέποτε έρήμην του. Τό πρωτείο τής πράξης είναι γι' αυτόν αυτόνοτο, ή θεωρία δέν αντιπροσωπεύει στά μάτια του παρά ένα πρόσφορο μέσο στή προσπάθειά του να εκθέσει τίς προθέσεις του στο κοινό ή στους συναδέλφους του. Ο πρακτικός προσανατολισμός αυτών τών κειμένων φαίνεται πρώτα απ' όλα στή έκφραστική άμεσότητα και τό καιριο τής διατύπωσης που συνήθως τά διακρίνει. Αλλά και στή αυξημένη εύρετική γονιμότητά τους. Δέν είναι τυχαίο ότι οί ιστορικά σημαντικότεροι θεωρητικοί αναλογισμοί πάνω στο φαινόμενο τής μετάφρασης προέρχονται ακριβώς από μεταφραστές.

Αν δέν μπορούμε να μιλάμε για ίσοτιμία στίς σχέσεις μεταξύ μεταφραστικής θεωρίας και πράξης, μπορούμε άσφαλώς να κάνουμε λόγο για συμβίωση. Αύτή ή συμβίωση μπορεί ένίοτε να άποδειχθεί έπωφελής και για τήν ίδια τή μετάφραση. Λέω «και για τήν ίδια τήν μετάφραση», επειδή δέν είναι διόλου αυτόνοτο ότι οί θεωρητικοί τής μετάφρασης όταν εργάζονται έχουν κατά νουν τίς άνάγκες τών μεταφραστών – ή ότι όφείλουν να τίς έχουν. Κατά κανόνα συμβαίνει τό αντίθετο. Έτσι τό μέγιστο τμήμα τής ακαδημαϊκής μεταφρασεολογίας, όσοδήποτε ένδιαφέρον και αν παρουσιάζει για τόν γλωσσολόγο ή τόν αναλυτικό φιλόσοφο, είναι για τόν μεταφραστή άμελητέας άξιας. Εύτυχώς, μέσα στον ασύλληπτο όγκο τής τρέχουσας παραγωγής δέν λείπουν και τά θεωρητικά κείμενα που περιέχουν διεισδυτικές, ένίοτε και συναρπαστικές παρατηρήσεις, μέ μέγιστο γνωστικό ένδιαφέρον και για τούς μεταφραστές. Τό κορυφαίο παράδειγμα ανάμεσά τους είναι άσφαλώς τό έργο του ίδιου του Στάινερ. Ο μεταφραστής που θά διατρέξει μέ τή δέουσα προσοχή τίς δώδεκα σελίδες λ.χ. που ο συγγραφέας άφιερώνει στήν άνάλυση του μονολόγου του Πόσθουμου, από τή δεύτερη πράξη του σαιξπηρικού *Κυμβελίνου*, άκόμη και αν είναι ο ίδιος βαθύς γνώστης του έλισαβετιανού θεάτρου, έχει πολλά να ώφεληθεί από τόν πλούτο, τήν όξυδέρκεια και τήν ευαισθησία τών έπισημάνσεων του μελετητή.

Κατά δεύτερο αλλά όχι ήσσονα λόγο, οί θεωρίες διευκολύνουν τήν κριτική άποτίμηση μιάς μετάφρασης. Ακόμη και όταν οί θεωρητικοί τονίζουν τόν ουδέτερο, περιγραφικό χαρακτήρα τών άπόψεών τους, αυτές δέν παύουν να έχουν και μία διάσταση άξιολογική και δεοντολογική. Τό έρμηνευτικό τετράπτυχο τής μεταφραστικής πράξης φερειπείν, που και πάλι ο Στάινερ μάς εκθέτει στο *Μετά τήν Βαβέλ*, τετράπτυχο «ιδιοφυές και εύλογο», όπως εύλόγως τό άποκαλεί ο Μπερλής, δέν μάς δίνει άπλώς μία εικόνα του τί πραγματι κάνει ο μεταφραστής μεταφράζοντας – τέτοιες εικόνες θά μπορούσαμε να πορισθούμε και άλλες-, αλλά κυρίως του τί θά όφειλε να κάνει. Είναι χαρακτηριστικό ότι τό λεξιλόγιο του Στάινερ (*έμπιστοσύνη, άμοιβαίοτητα, ανταλλαγή, έξίσωση, πιστότητα, άποκατάσταση*) είναι άντλημένο σχεδόν έξ ολοκλήρου από τό πεδίο τής ήθικής. Μέ τήν έννοια αυτή, ή σκέψη του,

περισσότερο από θεωρία ή έστω αφήγηση μιάς διαδικασίας, όπως τή θέλει ο ίδιος, μās προτείνει μιά συνολική αλλά πλήρη μεταφραστική ήθική. Θα προσέθετα μάλιστα ότι πρόκειται για τήν καλύτερη ήθική τής μετάφρασης πού διαθέτουμε.

Από πρακτικής πλευράς τώρα, οι κανόνες αυτού του είδους μās είναι απαραίτητοι αν δεν θέλουμε να μās παρασύρει ο οίστρος των άκαταλάγιαστων έντυπώσεων κάθε φορά πού αξιολογούμε ένα μετάφρασμα. Εικάζοντας τί όφειλε να είχε κάνει ο μεταφραστής, μπορούμε να κρίνουμε με μεγαλύτερη ασφάλεια τί εν τέλει κατόρθωσε. Έπιπλέον, οι δεοντολογίες έχουν παιδαγωγική λειτουργία. Η ύπαρξή τους καθιστά τή μεταφραστική τέχνη κατ' αρχήν διδακτική, άρα μεταδοσίμη και προσιτή σέ όσους ενδιαφέρονται να τήν σπουδάσουν ή να τήν ασκήσουν. Καί με τίς δύο αυτές έννοιες, οι κανόνες, είτε έχουν ως άφετηρία τους τήν εμπειρική τριβή είτε τήν αναλυτική παρατήρηση, υποβοηθούν τούς μεταφραστές, άφου και τή λεπταισθησία τής κρίσης τους γυμνάζουν, και τή δικαιότερη απότιμηση του έργου τους επιτρέπουν.

Όσοσο αυτή είναι μόνο ή μία όψη του θέματος πού μās άπασχολεί, άφου υπάρχει, ως είθισται στίς συμβιώσεις, και μιά δεύτερη, σκοτεινότερη πλευρά. Γιατί αν και ή επιρροή των κανόνων είναι συχνά ευεργετική, όχι λίγες φορές ή άνεξέταστη καταφυγή στην αυθεντία τους δημιουργεί περισσότερα προβλήματα απ' όσα καλείται να θεραπεύσει. Αυτό συμβαίνει όταν τά αξιώματα και τά πορίσματα των θεωρητικών ζητήσεων λαμβάνονται στην κυριολεξία τους. Όταν δηλαδή ο μεταφραστής (ή ο κριτικός του) δεν βλέπει σ' αυτά μιά γενική και, μοιραία, άτελή απόπειρα προσανατολισμού μέσα στό χάος των προσφερόμενων επιλογών, αλλά τόν μίτο τής Αριάδνης πού του υπόσχεται εκ προοιμίου τήν έξοδο από τούς λαβυρίνθους τής πράξης. Ο μεταφραστικός προβληματισμός εκφυλίζεται τότε σέ μεταφραστικό έφησυχασμό ή άποστεώνεται σέ βολική ιδεολογία. Οι ζηλωτές, πάλι, αυτής τής τελευταίας παύουν να άναρωτιούνται αν οι θεωρητικές τους γνώσεις είναι σύμμετρες πρós τίς ανάγκες του έργου πού κλήθηκαν να υπηρετήσουν, και κάνουν ακριβώς τό αντίστροφο. Προσπαθούν δηλαδή να τίς επιβεβαιώσουν διά τής βίας πάνω στην πλάτη του, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τήν ποιότητα τής δουλειάς τους.

Όμως υπάρχει κι ένας δεύτερος κίνδυνος από τή θεωρία και τίς μεθόδους της, έμμεσος αυτός και άνησυχαστικότερος, άφου έχει να κάνει με τήν ίδια τή συμβατότητα αναλυτικής σκέψης και μεταφραστικής πράξης. Διότι ο ψυχολογικός μηχανισμός μιάς δημιουργικής εργασίας, όπως είναι ή μετάφραση, στηρίζεται σέ μιά δυναμική ισορροπία συνειδητών και άσυνειδων επιλογών, ή όποία ενδέχεται να είναι ιδιαίτερα εύπαθής. Όπως όλοι οι συγγραφείς, οι μεταφραστές εργάζονται πάνω στη βάση όρισμένων αυτόματισμών. Πολύς από τίς επιλογές τους —ύφολογικές, λεξιλογικές,

συντακτικές, γραμματικές ακόμη— συνιστούν στην ουσία προεπιλογές, ή για να χρησιμοποιήσω τόν όρο με τή θετική έννοια πού του προσδίδει ο Γκάνταμερ, προκαταλήψεις. Πρόκειται για προτιμήσεις, πεποιθήσεις, έμμονές τόσο βαθιά ριζωμένες στον ιδιαίτερο κόσμο του μεταφραστή, τόσο πολύ ζυμωμένες με τήν εμπειρία και τήν ιδιαίτερη γλώσσα του, ώστε από ένα σημείο και μετά να εκφεύγουν του συνειδητού έλέγχου.

Πεποιθήσή μου είναι ότι οι έμμονές αυτές δεν μπορούν να διαταραχθούν σέ μεγάλο βαθμό, δίχως να διαταραχθεί και ή ποιότητα τής εργασίας του μεταφραστή. Η ύπερμετρη έμπιστοσύνη στα μέτρα και τά σταθμά τής θεωρητικής άνάλυσης, ή υπερβολική επίγνωση του μηχανισμού τής δημιουργικής εργασίας, οι άξιώσεις του συνειδητού έλέγχου μπορεί να παρεμποδίσουν ή και άναστειλουν τή δημιουργικότητα ενός μεταφραστή, ιδίως μάλιστα όταν ή ιδιοσυγκρασία του δεν ρέπει πρós τήν αφαιρετική κατανόηση τής εργασίας του. Τό τελικό έξαγόμενο είναι μιά γενική άκαμψία, μιά εκφραστική άνασφάλεια, ένας άγευστος έγκεφαλισμός, άνάλογος μ' αυτόν πού συναντούμε τόσες φορές στην κακή λογοτεχνία.

Για όλους αυτούς τούς λόγους, ή σημασία τής θεωρητικής προπαιδείας των μεταφραστών δεν πρέπει να υπερτιμάται. Μιλώντας κάπως σχηματικά —δηλαδή θεωρητικά—, θα έλεγα ότι όταν τό κείμενο είναι εύμετάφραστο, ή σημασία τής θεωρίας είναι έτσι κι άλλως περιορισμένη. Όταν πάλι είναι δυσμετάφραστο, είναι ακόμη μικρότερη. Γιατί ακριβώς τά δυσμετάφραστα έργα δεν πειθαρχούν στα προκατασκευασμένα θεωρητικά σχήματα. Η ιδιοτυπία τους αξιώνει έξ αρχής ιδιάτερη μεταχείριση. Τά σπουδαία μεταφράσματα όλων των εποχών δίνουν τήν έντύπωση ότι δεν ακολουθούν σταθερά κριτήρια, ότι τηρούν τούς δικούς τους ad hoc κανόνες. Κι αυτό έπειδή μόνο ή εμπειρική προσέγγιση είναι άρκούντως εύελικτη για να άντιμετωπίσει τίς άκρως διαφορισμένες ανάγκες τής πράξης. Ίδίως για τόν μεταφραστή πού μεταφράζει διαφορετικούς συγγραφείς, από διαφορετικά είδη και διαφορετικές εποχές, ή καιροσκοπία, ο όππορτουρισμός, συγχωρήστε μου τή λέξη, ή ικανότητά του δηλαδή να μεταμορφώνεται πρωτεϊκά, να χαμαιλεοντίζει αναλόγως του κειμενικού περιβάλλοντος στο όποιο καλείται να κινηθεί, δεν είναι άμάρτημα, είναι εύλογία.

Γνωστός πιανίστας, όταν ρωτήθηκε κάποτε για τή σχέση των μουσικών με τούς μουσικολόγους, άπάντησε ότι οι πρώτοι ενδιαφέρονται για τούς δεύτερους όσο τά όρνίθια για τήν όρνιθολογία. Πρόκειται άσφαλώς για ύπερβολή. Οι δεσμοί μεταξύ θεωρίας και πράξης είναι ύπόθεση άρκούντως πολύπλοκη, όπως είδαμε, ώστε να χωρέσουν έτσι εύκολα σ' έναν θυμόσοφο άφορισμό. Τά λεγόμενα όμως του Κώστα Βάρναλη ισχύουν στο άκέραιο: «τό άποτέλεσμα δικάζει, ενώ ή θεωρία δεν προδικάζει». Καί, πάντως, ούτε μās παρηγορεί στίς άποτυχίες μας, ούτε μās έπευφημεί στα κατορθώματά μας.

28η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ: «Μέ τό χαμόγελο στά χείλη»

του Ἄγγελου Ἐλεφάντη

Τήν Πέμπτη πού πέρασε, 28 Ὀκτωβρίου, ἦταν ἡ ἐπέτειος τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, τό 1940. Πρίν 66 χρόνια, ὁ ἑλληνικός στρατός εἶχε ἐμπλακεῖ σέ σφοδρό πόλεμο στήν ἑλληνοαλβανική μεθόριο προβάλλοντας σθεναρή ἀντίσταση, ἐνῶ σύσσωμος ὁ ἑλληνικός λαός, μέ ἐνθουσιασμό καί χωρίς ἐνδοιασμούς, ἐμπαινε σ' αὐτό τόν πόλεμο πού κανεῖς δέν ἐπιθυμοῦσε. Ὁ κόσμος ἀντιμετώπισε τή θύελλα πού ἐρχόταν «μέ τό χαμόγελο στά χείλη» ὅπως ἔλεγε τό τραγούδι τῆς ἐποχῆς κι ὅπως μᾶς τό δείχνουν οἱ φωτογραφίες ἐκείνης τῆς ἀξέχαστης ἡμέρας καί ἀπειρες μαρτυρίες. Κανένας δέν προέβλεπε ὅμως ὅτι ὁ πόλεμος θά κρατοῦσε ἐννιά ὀλόκληρα χρόνια καί θά ἀνάγκαζε ὅλους, ἤθελαν δέν ἤθελαν, νά σκοτωθοῦν καί νά σκοτώσουν, νά ὑποστοῦν ἀνήκουστες καταστροφές. Δέν ἤξεραν τί τούς ἔμελλε· ἐμεῖς, ἐξήντα χρόνια μετά, τό ξέρομε. Ὑποτίθεται. Ὑποτίθεται, ἐπίσης, ὅτι οἱ ἐπέτειοι μᾶς ἐγκαλοῦν νά ἀναστοχαστοῦμε ἐκείνη τήν ἐποχή, κάτι νά καταλάβουμε ἀπό τόν πατέρα μας, τόν παππού μας, τή γιαγιά μας ἢ τή μάνα μας.

Ἐμπαιναν, λοιπόν, ὅλοι μέσα στό ἄγριο φονικό «μέ τό χαμόγελο στά χείλη», ἀλλά καί μέ πείσμα πολύ. Ἄν χρειάζεται κι ἄλλη χειροπιαστή ἀπόδειξη γιά τό πείσμα τοῦ κόσμου ἄς ἀναλογιστοῦμε τήν ἀπίστευτη ταχύτητα καί τήν τάξη μέ τήν ὁποία οἱ ἐφεδρικοί ἐσπευσαν νά δηλώσουν τήν παρουσία τους στίς μονάδες, μέ λιτή κι ἀποφασιστική παρηγοσία. Τά σχέδια ἐπιστρατεύσεως ἐκτελέστηκαν στήν ἐντέλεια, χωρίς παρατράγουδα. Ἐτσι κατέστη δυνατόν πολεμιστές, ζῶα καί πολεμοφόδια νά φτάσουν ἐγκαιρα στήν πρώτη γραμμή, ὁδοιπορώντας, ἐν πολλοῖς, μέσα στή λάσπη, τή βροχή καί μέ τό φόβο τῶν ἰταλικῶν ἀεροπλάνων, πού ἀποδείχτηκαν ἀπλῶς φασαριόζικα. Δέν ὑπῆρχαν, πρίν τήν ἐπίθεση, ἐπαρκεῖς ἑλληνικές δυνάμεις στή μεθόριο ἢ τίς ἐγγύς περιοχές γιά ν' ἀποκρούσουν τήν ἰταλική ἐπίθεση. Διότι, ἡ πολιτική καί ἡ στρατιωτική ἡγεσία, θέλοντας πάση θυσία ν' ἀποφύγουν τόν πόλεμο, νά διατηρήσουν τήν οὐδετερότητα τῆς χώρας, καί παρ' αὐτό τίς ἀντίθετες ἐνδείξεις –μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ τορπιλισμός τῆς «Ἑλλης» στίς 15 Αὐγούστου στήν Τήνο– ἀπέφυγαν τή συγκέντρωση στρατιωτικῶν δυνάμεων στήν παραμεθόριο περιοχή καί τή μαζική ἐπιστράτευση γιά νά μή ἐκληφθεῖ ἡ στρατιωτική κινητοποίηση ὡς

πρόκληση πού θά ἐπέσπευδε τήν ἰταλική ἐπίθεση.

Στή συμπεριφορά ὡστόσο τοῦ κόσμου, πού δέχτηκε ξαφνικά τό νέο τῆς ἐπίθεσης, ὑπῆρξε ἕνα εἶδος ἀποκοτιᾶς, ἀλλά ὄχι ἀλαζονικοῦ παλικάρισμοῦ. Παρόλο πού ὅλοι ἤξεραν ὅτι ὁ ἑλληνικός στρατός δέν εἶχε οὔτε τό μέγεθος οὔτε τόν ἀριότερο ἐξοπλισμό τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ, ὡστόσο, οἱ ἄνθρωποι συμπεριφέρονταν σά νά μήν τόν ἐπαιρναν καί τόσο στά σοβαρά, σά νά ἦταν ὁ ἐχθρός στά μέτρα τους. Εἶχαν κάποιες ἐνδείξεις γι' αὐτό. Οἱ Ἴταλοί οὔτε στήν Αἰθιοπία (ἀπό τό 1936) οὔτε στή Β. Ἀφρική τά εἶχαν καταφέρει καλά. Οἱ στρατιωτικές ἐπιδόσεις τῶν στρατιῶν τοῦ Μουσολίνι σέ τίποτε δέν ἔμοιαζαν μέ ἐκεῖνες τίς ἀστραπιαῖες ἐπελάσεις (κεραυνοβόλος πόλεμος) τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ στό δυτικοευρωπαϊκό μέτωπο ὅπου σέ λίγες ἐβδομάδες κονιορτοποιήθηκαν οἱ στρατοί Ὀλλανδίας, Βελγίου, Γαλλίας καί τό βρετανικό ἐκστρατευτικό σῶμα στή Δουνκέρκη.

Ὁ ἑλληνικός στρατός διέθετε ἐλλιπέστατη ἀεροπορία –δειγματολόγιο, σέ τελευταία ἀνάλυση, ξεπερασμένων μοντέλων (πλήν τῶν 36 πολωνικῆς κατασκευῆς καταδιωκτικῶν)· τρία μόνον θωρηκτά ἀρχαῖου τύπου, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἐνδοξος μέν γηραιός ὄμως «Ἀδέρωφ» καί διάφορα ἄλλα ἐλαφρά σκάφη. Γιά τεθωρακισμένες καί μηχανοκίνητες δυνάμεις καλύτερα νά μή γίνει λόγος. Ὁ ἑλληνικός στρατός βασιζόταν μόνον στό πεζικό του. Ἄρκοῦσε ὅμως τό πεζικό ν' ἀντεπεξέλθει σέ πόλεμο ταχύτητας, σέ πόλεμο πού ὁ Μουσολίνι τό ἤθελε «κεραυνοβόλο»;

Νά πάρουμε ὅμως ὑπόψη ὅτι σέ καμιά στιγμή τοῦ πεντάμηνου ἑλληνοἰταλικοῦ πολέμου δέν ὑπῆρξε ὑπεροπλία τῶν Ἴταλῶν στό πεζικό, ὅπως συνήθως λέγεται, γιά νά τονισθεῖ ἡ ἀνυπέροβλη ἀνδρεία καί πολεμική ἀρετή τῶν Ἑλλήνων, πού, λίγοι αὐτοί, κατέβαλαν καί ρεζίλιψαν τούς φουριόξους Ἴταλιάνους. Ἀνδρεία, πείσμα κι ἐπινοητικότητα τῶν Ἑλλήνων δεδαίως ὑπῆρξαν. Μέχρι καί παράτολμη ἀποκοτιᾶ. Ὑπῆρξαν, ὅμως, καί οἱ ἀριθμοί τῶν φαντάρων, τῶν ζώων (ὁποῖος ξεχνᾶει τά μουλάρια καί τούς χιλιάδες ἡμωναγούς καλύτερα νά μήν μιλά γιά τό «ἔπος τῆς Ἀλβανίας»), τῶν πολεμοφοδίων, πού μᾶς δίνουν συγκεκριμένα αὐτό πού λέμε, καί εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας, συσχετισμός δυνάμεων. Συγκεκριμένα: στίς 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1940, ὁ ἰταλικός στρατός στήν Ἀλβανία εἶχε συγκεντρώσει 140.000 ἄνδρες, τμήμα τοῦ ὁποίου ἦταν προσανατολι-

σμένο προς την Γιουγκοσλαβία. Ή διαφορετικά, στην πρώτη γραμμή, στον τομέα της Ήπειρου όπου οι Ιταλοί είχαν σχετική υπεροχή, παρέταξαν 22 τάγματα, 61 πυροβολαρχίες, 2,5 συντάγματα ιππικού, στον όρεινό όγκο της Πίνδου παρέταξαν 5 τάγματα και 6 πυροβολαρχίες (μεραρχία Άλπινιστών «Τζούλια»), ενώ στη Δυτική Μακεδονία οι Ιταλοί διέθεταν 17 τάγματα με 24 πυροβολαρχίες. Το σύνολο του παρατακτού στρατού τους δεν ξεπερνούσε τις 100.000 άνδρες, σύμφωνα και με τις ιταλικές και τις ελληνικές πηγές.

Στην απέναντι όχθη, ο ελληνικός στρατός παρέταξε 15 τάγματα και 16,5 πυροβολαρχίες στον τομέα της Ήπειρου —δύναμη σαφώς υποδεέστερη της ιταλικής—, στην Πίνδο (συγκρότημα Δαβάκη) διέθεσε 2 τάγματα πεζικού 1½ πυροβολαρχία και μία βοηθητική ταξιαρχία ιππικού. Αντίθετα στη Δυτική Μακεδονία, όπου το Γενικό Έπιτελείο ανέμενε την κύρια επίθεση, αντιπαρατάχθηκαν 22 ελληνικά τάγματα και 23 πυροβολαρχίες, δύναμη υπέρτερη της ιταλικής. Σύνολο 40.000 άνδρες. Πέρα όμως από τα νούμερα, πού δεν είναι απογοητευτικά για τους Έλληνες, ή μεραρχία άλπινιστών «Τζούλια», παρά την προώθησή της στον όρεινό όγκο της Πίνδου, δεν έφθασε ποτέ στο Μέτσοβο, ενώ στόχος της ήταν να τό καταλάβει με τρόπο «κεραυνοβόλο», ανοίγοντας από κει και πέρα τό δρόμο για τή Θεσσαλία και τά περαιτέρω. Αντίθετα, καθώς σέ μία εβδομάδα κατέφθασαν οι ενισχύσεις ενώ παράλληλα δεχόταν ισχυρή πίεση από τά δυτικά, ή «Τζούλια» αναγκάστηκε να συμπτυχθει με σοβαρές απώλειες. Μέ τρόπο «κεραυνοβόλο» επίσης οι Ιταλοί σχεδίαζαν να καταλάβουν τή Θεσπρωτία, με στόχο τό λιμάνι της Πρέβεζας, ώστε ν' αποκτήσουν ναυτική βάση. Αλλά καθηλώθηκαν επί 9 ημέρες στον πλημμυρισμένο άπ' τις βροχές Καλαμά. Στο κέντρο πάλι, ή κεραυνοβόλα επέλαση των ιταλικών άρμάτων μάχης —των 3 τόνων όλο κι όλο— κόλλησε στή λάσπη και κατατροπώθηκε χάρη στην ευστοχία του ελληνικού πυροβολικού στό Καλαμά και τή Γραμπάλα. Έτσι κατέρρευσαν οι φαντασιώσεις περί κεραυνοβόλου πολέμου των ιταλών στρατηγών (άρχιστρατήγος Πράσκα) πού τόν είχαν σχεδιάσει και προετοιμάσει, εν τάχει, κατά τόν πιό άτσαμίδικο τρόπο.

Τό αποφασιστικό σημείο αυτής της πρώτης φάσης δεν ήταν ότι οι ελληνικές δυνάμεις άντεξαν στην πρώτη κρούση, αλλά ή άπόλυτη έπιτυχία της έπιστράτευσης: μέσα σέ δύο εβδομάδες ο ελληνικός στρατός παρέταξε 232.000 άνδρες με 556 πυροβόλα και 100.000 κτήνη. Τήν ίδια στιγμή οι Ιταλοί διέθεταν 240.000, ενώ, ακόμη και τήν 1η Ιανουαρίου του 1941 δεν είχαν ξεπεράσει τις 250.000 και πολύ λιγότερα κτήνη σέ σχέση με τόν ελληνικό στρατό. Έτσι κατέστη δυνατή ή άπώθηση των Ιταλών πέρα άπ' τά ελληνικά σύνορα και, στή συνέχεια, ή προέλαση του ελληνικού στρατού βαθιά μέσα στό άλβανικό έδαφος, ώσπου «κόλλησε» στό Τεπελένι-Κλεισούρα, άν και άντεξε έπιτυχώς τήν «εαρινή επίθεση» τήν όποία παρακολούθησε ο ίδιος ο Μουσολίνι από κοντά.

Σέ ένα σύντομο κείμενο, όπως έτούτο εδώ δεν είναι δυνατόν να εκτεθούν τά του έλληνοϊταλικού πολέμου γνωστά άλλωστε σέ γενικές γραμμές αλλά και άρκούντως παραγνωρισμένα και στίς γενικές και στίς κρίσιμες σημασίας, ειδικές λεπτομέρειες, καθώς τά πάντα σκεπάστηκαν επί δεκαετίες από τόν ρητορισμό της έθνικοφροσύνης, από μύριες ιδιοτελείες ή άνεπάργειες.

Πολύ σύντομα, ώστόσο, να θίξω μιάν άλλη διάσταση. Ότι δηλαδή στην Άλβανία δεν δρέθηκαν άντιμέτωποι Έλληνες και Ιταλοί, πού τούς έστειλε ή κατοχουσία του Μουσολίνι και όπου οι μέν Έλληνες διέπρεψαν ενώ οι «μακαρονάδες» τά έκαναν θάλασσα. Οι πόλεμοι δεν γίνονται με καπρίτσια: έχουν τή λογικότητά τους, τούς στόχους τους, τά μεγάλα διακυβεύματά τους. Νά συγκρατήσουμε, λοιπόν, έτούτο τό κορυφαίο στοιχείο: Έλληνες και Ιταλοί δεν πολέμησαν για κάποιες άναμεταξύ τούς διαφορές, αλλά στό πλαίσιο ενός γιγάντιου παγκόσμιου πολέμου, πού είχε άρχισι ήδη τήν 1η Σεπτεμβρίου 1939, ήδη ή Γερμανία είχε ύποτάξει Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Νορβηγία, ήδη μαινόταν στή Βόρεια Άφρική και στά Βαλκάνια θά ξεσπούσε, όπως έξέσπασε, από ώρα σέ ώρα. Κανείς δεν λογάριζε τά πράγματα με όρους «μη πολέμου», άν και όρισμένοι προσπάθησαν να τόν άποφύγουν άνεπιτυχώς: ΗΠΑ, Σοβιετική Ένωση, Ελλάδα, Τουρκία (πού «κατάφερε» να μείνει ουδέτερη ως τό τέλος) για διαφορετικούς λόγους ο καθένας. Διότι τόν πόλεμο, τόν γενικευμένο πόλεμο, προωθούσε και έπέσπευδε ή μιλιταριστική ιδεολογία των δυνάμεων του Άξονα (Γερμανία, Ιαπωνία, Ιταλία) και των συμμάχων τους. Και τόν έπέσπευδε με τρόπο αναντίστρεπτο. Ός τό τέλος, ώσπου συντρίφτηκε, γεμίζοντας συντρίμια τις ίδιες του τις χώρες, αλλά κι ολόκληρο τόν πλανήτη. Ο πόλεμος έγινε ο κύριος τρόπος άσκησης της πολιτικής, άφου ή πολιτική του Άξονα σκόπευε τήν πλήρη αναδιάταξη κι άνασυγκρότηση του κόσμου υπό τήν κυριαρχία του και τις άρχές του. Για να τό πετύχει έπρεπε, κατ' άρχήν, να συντρίψει στρατιωτικά τούς άντιπάλους του: τά άλλα τά οικονομικά, τά κοινωνικά, τά συνοριακά και πολιτικά θά έρχονταν μετά.

Αυτού του τύπου ή μιλιταριστική λογική διαμόρφωσε ένα δίλημμα: ύποταγή στον Άξονα ή Πόλεμος.

Τό δίλημμα αυτό, χωρίς καμία δυνατότητα διαβούλευσης ή συμβιβασμού διατυπώθηκε άπερίφραστα και άναντίλεκτα και στην περίπτωση της Ελλάδας. Όταν ο Ιταλός πρεσβευτής ξύπνησε στίς 2.30 τό πρωί της 28ης Οκτωβρίου τόν Μεταξά του ζήτησε να περάσει ο ιταλικός στρατός από τήν Ελλάδα, διαμείφθηκε, ως λέγεται, μεταξύ τους ή έξης στιχομυθία: Μεταξάς: «Alors, c'est la guerre» (Λοιπόν, έχουμε πόλεμο!). Είναι ή άπάντηση πού όνομάστηκε «Όχι». Ο πρεσβευτής έφυγε κι ο πόλεμος άρχισε, πριν τήν έκπνοή μάλιστα της διορίας πού έταξε τό τελεσίγραφο.

Ο Μουσολίνι, και τό φασιστικό μπλόκ έξουσίας στην Ιταλία έβλεπε ότι τά μέχρι εκείνη τή στιγμή άπο-

Στά άλβανικά βουνά

τελέσματα τού πολέμου τούς παραγκώνιζαν σέ δευτεροκλασάτο παρία τού Άξονα. Τίποτε δέν είχαν κερδίσει άπ' τήν κατάρρευση τής Γαλλίας και γενικά τής Δυτ. Ευρώπης, στή Μεσόγειο κυριαρχούσε ο άγγλικός στόλος και άεροπορία, στή Β. Άφρική ο ιταλικός στρατός γνώριζε άλλεπάλληλες ήττες και οι Γερμανοί απέβαιναν πρωταγωνιστές του, Σουέζ και Γιβραλτάρ στα χέρια των Βρετανών, ή Ιταλία «άσφυκτιούσε», ή είσοδος, μέ τήν άδεια τού δικτάτορα Άντωνέσκου, τού γερμανικού στρατού στή Ρουμανία, καθώς μάλιστα και ή Βουλγαρία ήταν φίλα προσκείμενη στή Γερμανία, έδειχνε ότι ή Ιταλία έχανε και τά Βαλκάνια, πού τά θεωρούσε δικό της «ξωτικό χώρο». Τής χρειαζόταν, λοιπόν, άπολύτως ή Ελλάδα ως δικός της χώρος νομής κι όχι τά ψάρια τού Άμβρακιου. Γι' αυτό έσχεδίασε τήν εισβολή στήν Ελλάδα, πού τή θεωρούσε εύκολη λεία. Επιπλέον λογάριζαν ότι οι Τσαμηδες και οι Βλάχοι τής Ηπείρου, ως αρχαίοι Ρωμαίοι πού τούς θεωρούσαν, θά ξεγειρόνταν, αλλά και ότι ο ελληνικός λαός δέν θά είχε καμία διάθεση νά ύποστηρίξει τόν άγγλόφιλο βασιλιά και τόν δικτάτορα Μεταξά. Αυτά βέβαια άποδείχθηκαν άποκνημάτα φαντασία.

Ένώ όμως διεξάγεται, μέσ τόν χειμώνα, ο έλληνοϊταλικός πόλεμος, στό γενικότερο τοπίο ο παγκόσμιος πόλεμος κερδίζει έδαφος και ύπερπροσδιορίζει τήν ελληνική περίπτωση. Δυό, ως πρós τήν Ελλάδα, τά κύρια σημεία.

Τό πρώτο, οι Γερμανοί μετά τήν είσοδό τους στή Ρουμανία, μέ σύμφωνο γνώμη τού βασιλιά τής Βουλγαρίας, περνούν τό Δούναβη και 20 μεραρχίες τους καθοδοιοπορούν πρós τά ελληνικά σύνορα. Νά κάνουν τί; Η άπάντηση δόθηκε στίς 6 Άπριλίου. Οι Γερμανοί εισβάλλουν σέ Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία, τά όχυρά Μεταξά στήν Ανατ. Μακεδονία άμύνονται σθεναρά 5-6 ήμέρες αλλά οι Γερμανοί, μέσω τής κοιλάδας τού Άξιου, άφου κατατρόπωσαν τούς Γιουγκοσλάβους, καταλαμβάνουν τή Θεσσαλονίκη στίς 9 Άπριλίου και τή δυτική Μακεδονία ενώ στήν Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, ο ελληνικός στρατός άποκομμένος άναγκάζεται νά παραδοθεί (60.000 στρατιώτες και 4.000 άξιωματικοί). Κυρίως όμως αλλάζουν πλήρως τά ως τότε δεδομένα τού άλβανικού μετώπου. Ο ελληνικός στρατός συμπύσσεται, μέ καθυστέρηση όμως πού τού στοίχησε πολύ, πρós τά ελληνικά σύνορα, χωρίς νά έχει

Ιταλοί αιχμάλωτοι

ήττηθεί από τους Ιταλούς. Σύντομα όμως η σύμπυξη μετατρέπεται σε πλήρη αποσύνθεση των τμημάτων καθώς οι Γερμανοί αποκόπτουν την οπισθοχώρηση, εκμηδενίζουν τό βρετανικό έκστρατευτικό σώμα (60.000 άνδρες, κυρίως Νεοζηλανδοί και Αυστραλοί) στον Όλυμπο και στις Θερμοπύλες, ή ελληνική κυβέρνηση, μαζί με τους Βρετανούς καταφεύγουν στην Κρήτη, οι στρατηγοί-ηγέτες του άλβανικού μετώπου υπογράφουν τή συνθηκολόγηση και τήν παράδοση του ελληνικού στρατού (22 Απριλίου), οι Γερμανοί εισέρχονται στην Αθήνα (27 Απριλίου). Η μάχη τής Κρήτης είναι ή τελευταία σελίδα αυτού του πολέμου για τήν Ελλάδα, πού όμως συνεχίζεται στή Μέση Ανατολή στό πλευρό των Άγγλων μέ υπολείμματα του ελληνικού στρατού και του ναυτικού. Αργότερα θά συνεχιστεί μέ τήν Αντίσταση πού εκτός από τά σημαντικά στρατιωτικά της επιτεύγματα συνέβαλε αποφασιστικά στην αντιφασιστική στάση του ελληνικού λαού κερδίζοντας τήν ιδεολογική μάχη.

Τό δεύτερο σημείο είναι ότι ο κύριος λόγος τής εισβολής των Γερμανών στην Ελλάδα δέν είναι ή ενίσχυση

τους στή Β. Αφρική αλλά ή εξασφάλιση των νότων τους στά Βαλκάνια. Είναι πολύ άπειλητικό γι' αυτούς ότι τά βρετανικά αεροπλάνα μπορούν από τήν Ελλάδα νά βομβαρδίζουν τίς πετρελαιοπηγές του Πλοέτσι στή Ρουμανία, κύρια πηγή ανεφοδιασμού τους σέ πετρέλαιο. Κι αφού ο ιταλικός στρατός απέτυχε παταγδώς νά «καθαρίσει» μέ τήν Ελλάδα αναλαμβάνουν οι ίδιοι τό έργο.

Στό ίδιο έργο εντάσσεται και ή εκκαθάριση τής Γιουγκοσλαβίας. Τό σχέδιο «Μαρίτα», πού αρχικώς περιελάμβανε μόνο τήν Ελλάδα, επεκτείνεται και στην Γιουγκοσλαβία. Η κυβέρνηση του πρωθυπουργού Τσένκοβιτς πραξικοπηματικά υπογράφει στις 25 Μαρτίου προσύμφωνο ένταξης τής χώρας του στον Άξονα. Στις 27 Μαρτίου πραξικόπημα, αγγλόφιλο, διώχνει τους προηγούμενους πραξικοπηματίες (κυβέρνηση Σίμοβιτς και του βασιλιά Πέτρου Β'), δηλώνει σύμμαχος τής Αγγλίας, στό Βελιγράδι ξεσηκώνεται τεράστια διαδήλωση αντιφασιστική. Σύντομα έρχεται ή γερμανική απάντηση: άγριος βομβαρδισμός του Βελιγραδίου πού ισοπεδώνεται (17.000 νεκροί), εισβολή γερμανικού στρατού στην Γιουγκοσλαβία από τά ούγγρικά, αυστριακά

καί βουλγαρικά σύνορα, κονιορτοποίηση του γιουγκοσλαβικού στρατού. Η Γιουγκοσλαβία διαλύεται. Έτσι στα Βαλκάνια κυριαρχεί η Βέρμαχτ. Οι Ιταλοί αναλαμβάνουν επικουρικά καθήκοντα χωροφύλακα.

Ο κύριος λόγος, όμως, της εκκαθάρισης από κάθε αντι-ναζιστική-αγγλόφιλη εστία αντίστασης στα Βαλκάνια είναι η προετοιμαζόμενη από τον Χίτλερ εισβολή στη Σοβιετική Ένωση. Τα σχέδια εισβολής όριστικοποιούνται στα τέλη του Δεκεμβρίου. Ημερομηνία εισβολής ορίζεται η 15η Μαΐου.

Στό σημείο αυτό να επισημανθούν δύο σημεία κεφαλαϊώδους σημασίας, συνδεόμενα και τά δύο με τους πολέμους στην Ελλάδα.

1. Είναι καθαρός μύθος ότι ο Στάλιν επαναπαύθηκε πλήρως στις ρήτρες του Γερμανοσοβιετικού Συμφώνου (Ρίμπερτροπ-Μολότοφ). Τήν επίθεση, τήν οποία θεωρούσαν απόλυτως βέβαιη, ήθελαν απλώς να τήν πάνε παραπίσω. Νά κερδίσουν χρόνο. Σωρεία πληροφοριών, κατασκοπευτικής και διπλωματικής προέλευσης τους επιβεβαίωναν τήν εκτίμηση. Ήδη τέλος Γενάρη 1941 ήξεραν και τήν ημερομηνία έναρξης της επίθεσης (15 Μαΐου) και τους βασικούς στόχους της και τίς δυνάμεις πού θά εισέβαλλαν. Δέν ισχύει, λοιπόν, ότι οι Σοβιετικοί και ο Στάλιν είχαν επαναπαυθεί. Αντίθετα προετοιμάζονταν πυρετωδώς, είχαν αναδιατάξει κι αναδιοργανώσει τόν στρατό τους, άρχισαν μαζική παραγωγή αεροπλάνων καλύτερων από τά γερμανικά και του περιδότου άρματος T34 πολύ άνωτερης ιπποδύναμης, θωράκισης και έμβέλειας πυροβόλου σέ σχέση μέ τά γερμανικά. Η θεαματική προέλαση του γερμανικού στρατού στην πρώτη φάση του πολέμου πού έφτασαν κι ως του 50 χιλ. έξω από τή Μόσχα δέν όφείλεται στην επανάπαυση και άπρονοησία των Σοβιετικών, αλλά σέ ένα συσχετισμό δύναμης πού ακόμη εύνοεί τους Γερμανούς, ως τή μάχη του Στάλινγκραντ. Από τήν άνοιξη του 1943 ή πλήρης αναδιοργάνωση του Κόκκινου Στρατού, ό καλύτερος και βαρύτερος έξοπλισμός του και οι «άτέλειωτες» έφεδρείες του δίνουν τή δυνατότητα νά εξαπολύσει τήν άντεπίθεση πού κατέληξε στό Βερολίνο και τή διάλυση της Βέρμαχτ.

Ο πόλεμος στό Ανατολικό Μέτωπο, ή ήττα του γερμανικού στρατού -όπως και ή προέλαση, βέβαια, των Άμερικανών και Άγγλων μετά τήν απόβαση της Ιταλίας και κυρίως της Νορμανδίας-, άπάλλαξε και τήν Ελλάδα από τό φάσγανο της γερμανικής Κατοχής.

2. Η μάχη των Βαλκανίων και ιδίως ή εκκρεμότητα της Κρήτης καθυστέρησαν για λίγες ήμέρες τήν επίθεση των Γερμανών. Είχαν σχεδιάσει νά εισβάλουν στις 15 Μαΐου. Καθώς ήταν απόλυτα πεπεισμένοι ότι ως τόν Αύγουστο-Σεπτέμβριο οι Σοβιετικοί θά είχαν πεταχθεί πέρα άπ' τά Ουράλια και τόν Καύκασο λογάριάζαν ότι θά έπεφταν στα χέρια τους τά άνθρακοφόρα κοιτάσματα του Ντόνιετς και τά πετρέλαια της περικανκάσιας περιοχής. Επίσης λογάριάζαν ότι θά έπεφτε στα χέρια τους ό άπέραντος αιτοβολώνας της Ου-

κρανίας και Νότιας Ρωσίας. Τόν Αύγουστο τό σιτάρι θά ήταν ώριμο για θέρισμα. Θά τό θέριζαν αυτοί κι όχι οι Σοβιετικοί. Άρα θά είχαν αυτοί τόν καρπό και οι Σοβιετικοί θά πείναγαν. Σ' αυτό τό αποτέλεσμα συνέβαλε και ή μάχη της Ελλάδας-Κρήτης. Κι αυτό πρέπει νά τό κρατήσουμε. Άλλ' όχι εκείνα τά ιδεολογήματα πώς τάχα καθυστέρησαν οι Γερμανοί τόσο πολύ στην Ελλάδα πού τους έπιασε ό «στρατηγός χειμώνας». Ο «στρατηγός χειμώνας» τους έπιασε, πράγματι, χάρη στην άνήκουστη άμυνα του Κόκκινου Στρατού στό Λένινγκραντ και κυρίως στη Μόσχα. Εκεί εξέπνευσε τό κύμα του κεραυνοβόλου πολέμου, πού άπέτυχε άπολύτως ως κεραυνοβόλος. Μετατράπηκε σέ μετωπικό πόλεμο διάρκειας, στον όποιο οι Γερμανοί δέν μπορούσαν νά άντέξουν.

Μέ τό χαμόγελο στα χείλη μπήκαν οι Έλληνες στον πόλεμο τήν 28η Οκτωβρίου. Μέ άλαλαγμούς χαράς πανηγύρισαν τήν Άπελευθέρωση τόν Οκτώβριο του 1944, στην όποία είχαν τόσο συμβάλει. Ύστερα ήρθαν άλλα. Τό χαμόγελο και οι άλαλαγμοί χαράς έγιναν σπασμοί πόνου. Η μεγαλειώδης 28η Οκτωβρίου άνοιξε τό δρόμο για τήν είσοδο της Ελλάδας στο γενικό πόλεμο. Δέν ήμασταν μόνοι μας, όμως ούτε θά μπορούσε άλλωστε νά ήμασταν μόνοι όταν άστραψε φωτιά παντού ό ουρανός. Γι' αυτό τόν έλληνοϊταλικό πόλεμο πρέπει νά τόν βλέπουμε στο πλαίσιο της μεγάλης σύγκρουσης πού ήταν ό Β' παγκόσμιος πόλεμος, μέ τά δύο μεγάλα αντίπαλα στρατόπεδα: του φασισμού-ναζισμού και του αντιφασισμού. Αν ή θεώρηση του γενικού πεδίου είναι δύσκολη και περίπλοκη ώστόσο είναι ή μόνη γόνιμη. Ο κατακερματισμός του όλου σέ επεισόδια άποκομμένα από τό γενικό πλαίσιο δέν οδηγεί παρά στην άνεκδοτολογία.

Πρίν τήν εκτέλεση

ΝΕΕΣ ΤΑΞΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΟΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΟ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ

τοῦ Ζάν Λοζκίν

μετάφραση: Ἄγγελος Ἐλεφάντης, Βάνα Γρηγοροπούλου

Ζοῦμε σέ μιά μεταβατική περίοδο μεταξύ ἀπουσύνθεσης τῶν παλαιῶν ταξικῶν ταυτοτήτων καί τῶν ἐνδεχόμενων μελλοντικῶν ἀνασυνθέσεων. Τά παλαιά πλαίσια κοινωνικῆς ἀναπαραστάσης δέν ταιριάζουν πλέον. «Ἐργατική τάξη», «στελέχη», «μεσαία τάξη», ὅλες αὐτές οἱ κατηγορίες δέν εἶναι σέ θέση νά ἀποδώσουν οὔτε τίς νέες διασυνδέσεις μεταξύ ἐργατῶν καί ὑπολοίπων μισθωτῶν, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐπεξεργασία τῆς πληροφορίας, οὔτε τόν κατακερματισμό καί τόν καταμερισμό πού ἐπῆλθαν σέ ὅλη τή μισθωτή ἐργασία ἐξαιτίας τῆς ἀβεβαιότητας τῆς ἐργασίας. Ταυτόχρονα οἱ συνδικαλιστικές καί πολιτικές ὀργανώσεις μοχθοῦν προσπαθώντας νά ἀναπαραστήσουν μιά πληθυντική μισθωτή ἐργασία, ὅπου οἱ ἀντικειμενικές συγκλήσεις προσκρούουν στή δύναμη κοινωνικῶν, πολιτιστικῶν καί ἐθνικῶν διαιρέσεων ἀλλά ἐπίσης καί στίς νέες ἀτομικές προσδοκίες τῶν γυναικῶν μισθωτῶν καί τῶν νέων πού συνδέονται μέ τήν πληροφοριακή ἐπαύσταση.

Ἐδῶ, προσπαθώντας νά δῶ πιό καθαρά, τίς νέες δυνατότητες γιά τήν ἀνασύνθεση τῶν ταυτοτήτων, καί χωρίς βολонταρισμούς, θά προχωρήσω μέ δύο τρόπους. Θά ἐξετάσω, κατ' ἀρχήν, μέ βάση μιά κοινωνικο-ιστορική προοπτική τίς μεγάλες πολιτιστικές καί κοινωνικές διαιρέσεις πού σήμερα παραλύουν τίς ταξικές συμμαχίες, ξεκινώντας ἀπό τήν ἀντίθεση μεταξύ τῶν ὀνομαζόμενων «λαϊκῶν στρωμάτων» (ἐργάτες καί ὑπάλληλοι) καί μεσαίων μισθωτῶν στρωμάτων. Θά ἐπιχειρήσω, τέλος, νά ἀναλύσω τήν ἀνάπτυξη καί τά ὄρια τοῦ φαινομένου πού ὀνομάστηκε «νέα κοινωνικά κινήματα», σέ ὅλη τους τή διαφορετικότητα, τήν ἀνισομερείαι τους, γύρω ἀπό τό βασικό διακύβευμα πού ἀντιπροσωπεύει ἡ κατασκευή ἐναλλακτικῶν λύσεων σέ σχέση μέ τίς ὀνομαζόμενες νεοφιλελεύθερες μορφές πολιτικῆς, καί πέραν τούτου, τήν οὐσιαστική ὑπέρβαση τοῦ

καπιταλισμοῦ. Ἐνα κρίσιμο ἐρώτημα βρίσκεται στό κέντρο τῶν ἀναζητήσεών μας: γιατί τό «ταμποῦ τῆς διαχείρισης» εἶναι ἀκόμη τόσο ἰσχυρό στους μισθωτούς καί τους πολίτες, τόσο μέσα στίς ἐπιχειρήσεις ὅσο καί στους δημόσιους χώρους τῆς Πολιτείας;

I. Τό ζήτημα τοῦ «πολιτιστικοῦ κεφαλαίου» διαιρεῖ τίς λαϊκές τάξεις καί τά διανοούμενα μισθωτά ἐπαγγέλματα

Μέ τήν ἔννοια «πολιτιστικό κεφάλαιο» ὁ κοινωνιολόγος Πιέρ Μπουρντιέ ἐπιχειρεῖ μιά προκαταβολική ταυτοποίηση μεταξύ τῶν κεφαλαιοκρατῶν, ἰδιοκτητῶν τῶν μέσων παραγωγῆς καί τῶν ἰδιοκτητῶν τῆς ἐργατικῆς δύναμης (τους μισθωτούς), μέ βάση μιά καί μοναδική λειτουργία: ὡς καταναλωτῶν πού ἀνταλλάσσουν ἀγαθά καί εἰσοδήματα σέ μιά δεδομένη ἀγορά. Στόν Μπουρντιέ ἐξαφανίζεται ἡ θεμελιώδης διάκριση πού πραγματοποιήσε ὁ Μάρξ μεταξύ κατανομῆς καταναλωτικῶν ἀγαθῶν καί κατανομῆς τῶν μέσων παραγωγῆς. Ἔτσι, περιστέλλει τό κεφάλαιο σέ ἀπλό «ἀγαθό πρὸς κυκλοφορία καί κατανάλωση», περιστολή ἄλλωστε σύμφωνη μέ τή νεοκλασική οικονομική θεωρία.

Ποιά εἶναι ὁμως ἡ ἀνακάλυψη τοῦ Μάρξ; «Τό κεφάλαιο», συγκεκριμενοποιεῖ ὁ Μάρξ στό τέλος τοῦ Κεφαλαίου στό ἀνολοκλήρωτο κεφάλαιο γιά τίς κοινωνικές τάξεις, «προϋποθέτει κιόλας μιά κατανομή. Προϋποθέτει ὅτι οἱ ἐργάτες ἔχουν ἀποξενωθεῖ ἀπό τά μέσα ἐργασίας, καί ὅτι αὐτά ἔχουν συγκεντρωθεῖ στά χέρια μιᾶς μειοψηφίας ἀτόμων». Ἀντίθετα οἱ σχέσεις κατανομῆς, «μέ τήν τρέχουσα ἔννοια τοῦ ὄρου» (κατανομή τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν), εἶναι «οἱ διάφοροι τίτλοι πού κατέχουν τά ἄτομα πάνω σέ ἓνα τμήμα τοῦ συνολικοῦ προϊόντος, ἐκεῖνο πού ἀντιστοιχεῖ στήν ἀτομική κατανάλωση». Δέν παραπέμπουν οἱ ἴδιοι αὐτοῖ τίτλοι στίς σχέσεις κατανομῆς (τά μέσα παραγωγῆς) «πού ἀποτελοῦν τό θεμέλιο τῶν ἰδιαίτερων κοινωνικῶν λειτουργιῶν», οἱ ὁποῖες, στό πλαίσιο τῆς σχέ-

* Τό πρῶτο μέρος τοῦ κειμένου τοῦ Ζάν Λοζκίν δημοσιεύθηκε στήν *Αὐγή*. Ἐδῶ ἀποδίδεται ὁλόκληρο.

σης παραγωγής, «είναι αποκλειστικότητα όρισμένων απ' αυτούς τους συντελεστές, σε αντίθεση με τους άμεσους παραγωγούς».¹

Κατά συνέπεια ή έννοια του «πολιτιστικού κεφαλαίου» απαλείφει την αντίφαση μεταξύ των σχέσεων κατανομής (των μέσων παραγωγής) και των παραγωγικών δυνάμεων, ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες και τους άμεσους παραγωγούς. Έγκλιωτισμένη στη σφαίρα της κατανάλωσης και της κατανομής των αγαθών (ή με άλλα λόγια, στη σφαίρα της κοινωνικής ικανοποίησης) ή θεωρία του πολιτιστικού κεφαλαίου δεν μπορεί ως εκ τούτου να εκβάλει στην ανάλυση της αντίφασης ανάμεσα στις καπιταλιστικές κοινωνικές μορφές (κέρδος, αποδοτικότητα) και τις νέες υπό διαμόρφωση ανάγκες, πράγμα πού, όρθως, ο Μάρξ ονομάζει «οι ικανότητες παραγωγής και ή ανάπτυξη των συντελεστών της».

Από τή στιγμή πού οι κοινωνικές σχέσεις εγκλείονται μέσα στη σφαίρα της κυκλοφορίας και της διανομής των αγαθών, ή κριτική πού έπιχειρεί ο Μπουρντιέ για τό πολιτιστικό κεφάλαιο δεν μπορεί παρά να είναι περιορισμένη. Η «φιλελεύθερη θεωρία της αγοράς» ανασκευάζεται στο όνομα «του συσχετισμού δυνάμεων πού χαρακτηρίζουν τήν αγορά»· ώστόσο παραμένει έγκλειστη σ' αυτό πού ο Μάρξ ονομάζει «ή αυταπάτη του ανταγωνισμού», χωρίς να μπορεί να φωτίσει τά κοινωνικά θεμέλια των έν λόγω σχέσεων δύναμης. Άρμενίζουμε συνεχώς μέσα σε έννοιες θολές και αναλογικές, των οποίων ή κύρια επίπτωση είναι ή απόκρυψη της θεμελιακής ανισότητας των έκμεταλλευτικών κοινωνικών σχέσεων (ή σχέση μεταξύ του ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής και τόν άμεσο παραγωγό), μέ αποτέλεσμα τήν ανισότητα των μισθωτών στην κατανομή και των εισοδημάτων και των καταναλωτικών αγαθών.

Κλεισμένοι στη σφαίρα της κυκλοφορίας ο καπιταλιστής και ο άμεσος παραγωγός δεν είναι πλέον παρά κοινωνικοί συντελεστές προορισμένοι στην ανταλλαγή των αγαθών τους (οικονομικό κεφάλαιο ενάντια στο πολιτιστικό κεφάλαιο) ώστε να μπορέσουν να μεγιστοποιήσουν τά καταναλωτικά τους συμφέροντα. Άλλά αυτή ή ανισότητα στην κατανομή των τίτλων κατανάλωσης συνεπάγεται ταυτόχρονα μιά αναλογική ισότητα μεταξύ του καπιταλιστή έπιχειρηματία, πού έπιζητεί να αξιοποιήσει τό κεφάλαιό του και τους μισθωτούς του στον μικρό βαθμό πού κι αυτοί οι τελευταίοι, ιδιοκτήτες καθώς είναι των «σπουδαστικών τους τίτλων», έπιζητούν να μεγιστοποιήσουν τά πλεονεκτήματα των «έκπαιδευτικών τους επενδύσεων». Η τάξική φύση του σχολικού κατακερματισμού χάνεται προς όφελος ενός ανταγωνισμού και μιās πάλης μεταξύ έπιχειρηματιών καπιταλιστών πού πραγματοποιούν περισσότερο ή λιγότερο «άποδοτικές επενδύσεις», σε συνάρτηση με τήν ικανότητά τους να κερδοσκοπούν. Έτσι ή θεωρία του «πολιτιστικού κεφαλαίου» περιτέλλει τόν ανταγωνισμό μεταξύ διπλωματούχων μι-

σθωτών στην αγορά εργασίας σε μιά άπλή σύγκρουση μεταξύ άτομικιστικών λογικών μεγιστοποίησης των συμφερόντων τους.

Παρά ταύτα, τρεῖς τύποι γεγονότων μπορούν να άκυρώσουν αυτή τήν έλιτίστικη θεωρία της πολιτιστικής «διάκρισης». Κατά πρώτον ή αύξανόμενη αναντιστοιχία μεταξύ διπλώματος και κοινωνικού καθεστώτος (ή μαζική «άπόταξη» των διπλωματούχων νέων) έγκαλεί τήν φιλελεύθερη άποψη του δήθεν πληθωρισμού των διπλωμάτων, πού άγνοεί τήν αντίφαση μεταξύ των αντικειμενικών αναγκών κατάρτισης και των πιέσεων, κατ' αντίστροφη φορά, της λογικής της άποδοτικότητας. Κατά δεύτερο λόγο, οι παρούσες συμπεριφορές των διπλωματούχων νέων δεν είναι δυνατόν να περισταλούν σ' έναν άπλό άτομικιστικό ανταγωνισμό: Δηλαδή τήν αντίσταση και τήν αναδυόμενη άλληλεγγύη πολυάριθμων κοινωνικών κινημάτων πού σημαδεύουν τή δεκαετία του 1980, '90 και τά χρόνια μετά τό 2000. Τέλος οι άγώνες, όλοένα και μαζικότεροι, των έκπαιδευτικών (στό Σαίν Ντενί τό 1998· τά κινήματα της άνοιξης του 2003) έκφράζουν τήν ανασφάλειά τους και ταυτόχρονα τήν άλληλεγγύη τους, τήν κοινωνική άπαξίωση πού ύφίστανται οι αντίστοιχοι εργαζόμενοι, πολύ μακριά από τις κοινωνιολογικές θεωρίες περί «κυριαρχούμενων άστών».

Μπορούμε να έλέγξουμε τόν βαθειά ιδεολογικό χαρακτήρα της έννοιας «πολιτιστικό κεφάλαιο», αναλύοντας τήν αύξανόμενη άπόσταση ανάμεσα στους έμπειρικούς δείκτες του «πολιτιστικού κεφαλαίου», σύμφωνα με τόν Μπουρντιέ, και τό έπίπεδο των θέσεων εργασίας πού προσφέρονται στους νέους πτυχιούχους. Άκόμη κι αν παραμείνουμε στους πολιτιστικούς δείκτες, ή «κοινωνιολογία της αστικής τάξης», πού διεξήχθη μέ τέχνη από τόν Μισέλ και τή Μονίκ Πινσόν-Σαρλό,² μάς άποδεικνύει αναντίρροπα ότι οι πολιτιστικοί πόροι της αστικής τάξης δεν είναι εκείνοι των διανοούμενων μισθωτών των δημόσιων ύπηρεσιών, κυρίως των καθηγητών.

Διότι, πέρα από τό γεγονός ότι και οι μισθωτοί διανοούμενοι συχνάζουν σε μουσειά, σε συναυλίες και θέατρα, όπως και οι άστοί, οι πολιτιστικές πρακτικές των άστών συνδέονται μέ τά δικά τους ιδιαίτερα δίκτυα κοινωνιακότητας (κύκλοι, ράλι, κλάμπ, κ.λπ.), δίκτυα μόρφωσης, πατρογονικών στρατηγικών (άγορές έργων τέχνης, για παράδειγμα) και μέ γαμήλιες σχέσεις (ένδογαμικοί γάμοι). Μόνο του τό βάρος του πτυχίου λίγο μετράει άπέναντι σε αυτό τό σύνολο κυρίαρχων θέσεων, όπως μάς έχουν πολύ καλά δείξει οι παραπάνω συγγραφείς, περιγράφοντας τή συνάντηση,

1. Τό Κεφάλαιο, βιβλ. III, κεφ. LI, εκδόσεις Ed. Sociales, 1960, σελ. 254.

2. Michel Pinçon, -Charlot, *Sociologie de la bourgeoisie*, εκδ. Découverte, Παρίσι 2000.

κατά τις έρευνές τους, μεταξύ πτυχιούχων έρευνητών που δέν άνήκουν στην άστική τάξη και καλλιεργημένων μεγαλοαστών.³

Οί περισσότεροι «τίτλοι» έκπαίδευσης εκ των οποίων ό Μπουρντιέ έφτιαξε τά χαρακτηριστικά ενός ύποτιθέμενου «κεφαλαίου» έκπαίδευσης και μιās πρόσβασης στη «μισθωτή άστική τάξη» (γυμνάσιο, άπολυτήριο, άνώτατες σπουδές)⁴ οδηγούν σήμερα σέ εκτελεστικές έργασίες ή σέ νέες λειτουργίες που δέν άναγνωρίζονται από τις ταξινομήσεις.

Έκείνοι τούς όποιους ό Μπουρντιέ κατατάσσει στη «νέα μικρο-άστική τάξη»,⁵ άλλοι στην «κυριαρχούμενη άστική τάξη», άκόμη και τά «τμήματα της κυρίαρχης τάξης» όσον άφορά τά στελέχη και τούς καθηγητές,⁶ περιλαμβάνουν, σύμφωνα μέ τή γενική πολυσυλλεκτική έννοια τά «μεσοστρώματα»: τούς ύπαλληλους γραφείου και έμπορίου, τούς τεχνικούς, τά μεσαία και τά άνώτατα στελέχη, τούς εκπαιδευτικούς, και «κυρίως» τούς καθηγητές, που τό «πολιτιστικό τους κεφάλαιο» ύπολογίζεται μέ τήν κατοχή των άπολυτηρίων γυμνασίου, λυκείου και των διπλωμάτων άνώτατων σπουδών. Θά μπορούσαμε δικαιολογημένα νά εκπλαγούμε βλέποντας άνάμεσα στους δείκτες του «οικονομικού κεφαλαίου» νά παρατίθενται μισθοί μαζί μέ άκίνητα και κινητά εισοδήματα, πλόν όμως είναι έντελώς συνεκτικό μέ τήν πολύ άσταθή έννοια του πολιτιστικού κεφαλαίου.

Ο Μπουρντιέ αναλύει βέβαια διά μακρών τις διαδικασίες ύποβάθμισης, αλλά δέ βλέπει τίποτε τό καινοφανές, καμιά ιστορική μεταβολή στην κοινωνική συνείδηση των πτυχιούχων μισθωτών, συντελεστών πάντα ύπάκουων και πάντα εύπειθών, κατ' αυτόν, στην ίδια συμβολική κυριαρχία των κυρίαρχων τμημάτων του άστισμού, ενός άστισμού που δέν βλέπει ποτέ κανείς πώς λειτουργεί ως ιδιοκτήτης του κεφαλαίου μέ τήν άύστηρή έννοια του όρου (ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής).

Σέ αυτό τό πλαίσιο περί «ύποβάθμισης», περί «πληθωρισμού» των διπλωμάτων σέ άναφορά μέ τό οικονομικό μοντέλο του «άνθρώπινου κεφαλαίου» μήπως δέν συσκοτίζεται τό πράγματι ταξικό διακύβευμα που παρουσιάζει σήμερα ή άνικανότητα του καπιταλισμού νά άναγνωρίσει στίς ταξινομήσεις μισθών και καταστατικών θέσεων τή βαθιά άπαίτηση -συνδεδεμένη μέ τήν άρχή της πληροφοριακής επανάστασης- νά έχει ή έργασία διανοητικό και ύπεύθυνο χαρακτήρα;⁷

Σέ αυτές τις πρακτικές προσλήψεων προσωπικού ή άναζήτηση μιās εργατικής δύναμης πιό εύπλαστης και λιγότερο όργανωμένης κατά της εκμετάλλευσης φαίνεται άμέσως. Έάν αυτό τό κίνητρο είναι προφανώς, παρόν ειδικά στίς υπεργολαβικές επιχειρήσεις που χρησιμοποιούν προσωρινό προσωπικό, ή λειτουργία νέων όργανώσεων επικεντρωμένων στην κυκλοφορία και τήν έπεξεργασία σύνθετων πληροφοριών άπαιτεί άλλες ικανότητες σχέσεων που άπαιτούν μιά εξειδίκευση μέ προστιθέμενη άξία. Διαφορετικά, ύπάρχει κίνδυνος νά

παραβλέψει κανείς στρατηγικές της έργοδοσίας που άποσκοπούν στό νά δίνουν χαμηλές άμοιβές σέ πτυχιούχους μισθωτούς έντάσσοντάς τους σέ κατηγορίες κατώτερες των προσόντων που απέκτησαν και άπαιτούνται ή μεταφέροντας τις έργασίες σέ γεωγραφικές ζώνες μέ χαμηλούς μισθούς, όπως στίς νέες βιομηχανικές χώρες (Βραζιλία, Ίνδία, χώρες της Άνατολής για τούς ειδικούς της πληροφοριακής, για παράδειγμα).

Η κριτική της έννοιας «πολιτιστικό κεφάλαιο» δέν παίρνει άσφαλώς ύπόψη τούς διαχωρισμούς που θέτουν συγκεκριμένα σέ άντιπαράθεση τούς κατόχους πολιτισμικών πόρων, ειδικά τά διανοητικά έπαγγέλματα, και τις λαϊκές οικογένειες. Η μάχη για τις σχολικές θέσεις, οι σχολικές διακρίσεις (μέ τό συνεπαγόμενο τους στην έπιλογή διαοικίας σέ συνάρτηση μέ τό «κοινωνικό περιβάλλον» του σχολείου) δείχνουν καθαρά τά διαφορούμενα της «κοινωνικής άνάμιξης», που διακηρύσσεται στίς δηλώσεις προθέσεως, αλλά άκυρώνεται μέσα στίς πρακτικές. Συγχρόνως, εάν θέλουμε νά κατανοήσουμε τά άποτελέσματα της οικονομικής άβεβαιότητας πάνω στη συμπεριφορά ενδιάμεσων στρωμάτων, εάν θέλουμε νά άντιμετωπίσουμε μέ δυναμικό τρόπο τόσο τις διαχωριστικές πρακτικές τους όσο και τις πρακτικές άλληλεγγύης, εάν λοιπόν θέλουμε νά κατανοήσουμε τί έχει αλλάξει στους κοινωνικούς άγώνες των τελευταίων έτών, θεωρούμε άναγκαίο νά άρθρώσουμε άύστηρά τή σύγκρουση κεφάλαιο/έργασία και τις πολιτισμικές συγκρούσεις, άπελευθερωνόμενοι από τόν μοιρολατρικό κλοιό της έννοιας «πολιτιστικό κεφάλαιο».

II. Τά Νέα Κοινωνικά Κινήματα - Δύο έρμηνείες της πληροφοριακής επανάστασης

Ξαναβρίσκουμε τήν ίδια συζήτηση μεταξύ πολιτισμολόγων και μαρξιστών σέ σχέση μέ τή φύση των νέων κοινωνικών κινήματων.

3. Michel Pinçon, Monique Pinçon-Charlot, *Voyage en grande bourgeoisie. Journal d'enquête*, PUF, Παρίσι 1997.

4. Βλ. «Avenir de classe et causalité du probable», RFS, XV, 1974, σσ. 3-42 (ειδικά σ. 36) και *La Distinction*, Ed. de Minuit, Παρίσι 1979, σσ. 152-153. (Βλ. έλληνική μετάφραση, εκδόσεις Πατάκη, Άθήνα 2002)

5. *La Distinction*, σ. 196, σημ. 8: «Ο όρος άστός χρησιμοποιείται έδώ ως συντομογραφία των όρων «κυρίαρχα τμήματα της κυρίαρχης τάξης» και «διανοούμενος».

6. «Réproduction culturelle et reproduction sociale» στο *Informations sur les sciences sociales*, X-2, Άπρίλιος 1971, σ. 59.

7. Συναντάμε επίσης τόν ίδιο κοινωνιολογικό ιδεαλισμό στον Boltanski, που στην έργασία του για τά στελέχη περιστελλει τά κοινωνικά γεγονότα στίς συλλογικές τους άναπαραστάσεις και άπαλείφει κάθε άντικειμενική πραγματικότητα της έργασίας. Βλ. Bouffartigue 2001.

Οι έρμηνείες για τὰ νέα κοινωνικά κινήματα κατ' ούσίαν παραπέμπουν στην κοινωνιολογική ανάλυση τῶν μεταλλαγῶν πού ἔλαβαν χώρα στίς κοινωνίες μας μετά τήν παρακμή τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ὡστόσο, ἐνδιαφέρει ἐδῶ νά ἐξετάσουμε προσεκτικά ὅτι ἡ συχνή ἀναφορά στήν ἔννοια «πληροφοριακή κοινωνία», «κοινωνία μεταύλιστική» κ.λπ. στήν πραγματικότητα, παραπέμπει σέ δύο ἐρμηνείες τῆς πληροφοριακῆς ἐπανάστασης. Ἡ κυρίαρχη ἐρμηνεία, ἰδίως τοῦ Ἀλαίν Τουραίν ἢ τοῦ Ντάνιελ Μπέλ, ἀναφέρεται στήν ἔννοια «μεταβιομηχανική κοινωνία» καί «πληροφοριακή κοινωνία». Προϋποθέτει μιά φυσική ἀλλαγῆ, μιά ἀναντιστρεπτή ἐξέλιξη τοῦ παραδείγματος πού κυβερνᾷ τῆς κοινωνίες μας: περάσαμε, κατά τήν ἐρμηνεία αὐτή, ἀπό μιά «βιομηχανική» κοινωνία σέ μιά κοινωνία «πληροφοριακή». Τά οικονομικά, κοινωνικά διακυβεύματα (ἡ σύγκρουση κεφαλαίου/ἐργασίας) φαίνεται ὅτι παραχώρησαν τή θέση τους σέ διακυβεύματα κατ' ούσίαν «πολιτιστικά».

Μέ ὄρους κοινωνικῶν συντελεστῶν, ἡ πολιτιστικολογική ἐρμηνεία διαβεβαιώνει ὅτι ἐπῆλθε «τό τέλος» τῆς ἐργατικῆς τάξης ὡς κεντρικοῦ παράγοντα γύρω ἀπό τό διακυβεύμα ἐργασία (τό ἐργοστάσιο καί ἡ ἐργατική ἀπεργία). Ἐξάλλου πρῆμοδοτεῖ μιά πληθώρα πολιτιστικῶν συγκρούσεων, «κοινωνιακῶν» (ἀπό τήν Act sur ὡς τὰ γυναικεία κινήματα, ἢ τούς ἀγῶνες γιά μιάν ἄλλη, ἐναλλακτική παγκοσμιοποίηση-altermondialiste-) πού κατ' ούσίαν προωθοῦν οἱ νέες «μεσαίες τάξεις», οἱ προερχόμενες ἀπό τὰ διανοούμενα ἐπαγγέλματα, τὰ σχετιζόμενα μέ τήν ἐπεξεργασία τῆς πληροφορίας (ἐκπαιδευτικοί, γιατροί, μηχανικοί, καλλιτέχνες, κ.λπ.).

Ἡ ἐρμηνεία πού ἐγώ ὁ ἴδιος ἐπεξεργάστηκα εἶναι διαφορετική.⁸ Κατ' ἐμέ, τό πολιτιστικό δέν ὑποκατέστησε τό κοινωνικό, ἡ κυριαρχία δέν ἀντικατέστησε τήν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας, ἀλλά εἶναι μᾶλλον ἡ νέα διάσταση τῆς πληροφοριακῆς ἐργασίας –καί ἐπομένως τῆς σχέσης ἐργασία/κεφάλαιο στό πλαίσιο τοῦ πληροφοριακοῦ καπιταλισμοῦ– πού ἀνέτρεψε τούς τρόπους ἀρθρωσης μεταξύ οἰκονομικοῦ καί πολιτιστικοῦ στοιχείου, ἀνάμεσα στήν ἐργασία καί τό κοινωνιακό. Ἄν δέν κατανοήσουμε αὐτή τήν ἀλλαγῆ δέν μπορούμε ν' ἀποκτήσουμε τὰ ἐργαλεῖα ἐξήγησης τῆς φύσης τῶν νέων κοινωνικῶν κινήματων, τῶν οἰκονομικῶν καί τῶν πολιτιστικῶν, πού κινητοποιοῦν ἕνα μέρος τῆς πληροφοριακῆς μισθωτῆς ἐργασίας ἀπό τὰ χρόνια τοῦ '80 καί ἐντεῦθεν. Ἐπίσης ὀφείλουμε νά ἀνασκευάσουμε τόν μῦθο τῆς «κοινωνίας τῆς πληροφορίας» (προορισμένης στή διανοούμενη ἐλίτ πού τήν συνέλαβε!) καί, μ' αὐτόν τόν τρόπο, νά συμφιλιώσουμε τήν κουλτούρα τῆς ὑλικῆς ἐργασίας μέ τήν κουλτούρα τῆς ἐπεξεργασίας τῆς πληροφορίας, τήν ἐργατική ἐμπειρία καί τήν ἐμπειρία «τῆς ἐργασίας ἐπὶ τοῦ ἄλλου».

Κατά ἕναν ὀρισμένο τρόπο τό θόλωμα τῶν ταυτοτήτων ἀρχίζει ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τῶν κινήματων τοῦ Μάη τοῦ '68: τὰ κινήματα αὐτά, γιατί «ὄ» Μάης '68 τῶν συμφωνιῶν τῆς Γκρενέλ*, τοῦ ἐργατικοῦ συνδικαλισμοῦ δηλαδή, δέν εἶναι ὁ Μάης '68 τοῦ γαλλικοῦ πα-

νεπιστημίου οὔτε γενικότερα τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων ἢ τῶν γαλωνέζικων, παρ' ὅλο πού ἡ αὐτοδιαχειριστική διεκδίκηση διαπερνᾷ ἐπίσης τῆς ἐργατικῆς ἀπεργίας τοῦ Μάη. Οἱ κύριοι ἱστορικοί πρωταγωνιστές τοῦ Μάη '68 προσέφευγαν εἴτε στά μεγάλα μορφώματα τοῦ Λαϊκοῦ Μετώπου καί τῆς Ἀπελευθέρωσης (καί κατ' ἀρχήν στήν «ἐργατική τάξη» ὡς πρὸς τήν CGT, τό ΓΚΚ καί τὰ μαοϊκά κινήματα) εἴτε σέ νέα μορφώματα, ἀντίγραφα τῶν προηγουμένων (ἡ «νέα» ἐργατική τάξη τοῦ Σέρζ Μαλλέ καί τῆς CFDT). Στήν τελευταία περίπτωση οἱ κοινωνικοὶ παράγοντες, καίτοι ἐνδεδυμένοι μέ τὰ ρούχα τοῦ παρελθόντος, στήν πραγματικότητα δέν εἶναι πιά ἐκεῖνοι τοῦ 1936.

Μέχρι τό 1936, ἔστω μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς δεκαετίας τοῦ '50, στόν κόσμο τῆς μισθωτῆς ἐργασίας στή Γαλλία, ἀριθμητικά καί ἰδεολογικά, κυριαρχεῖ ἡ ἐργατική ὁμάδα. Ἀντίθετα, τὰ χρόνια τοῦ '60 καί τοῦ '70, σημαδεύονται ἀπό τήν ἐξαιρετικά ταχεία αὔξηση ἑνός νέου τύπου μισθωτῆς ἐργασίας, συγκεκριμένα τῶν μισθωτῶν τῶν μεγάλων δημόσιων ὑπηρεσιῶν (ἡ ἰδιωτικῶν), τῆς ἐκπαίδευσης, τῆς ἐρευνας, τῆς ὑγείας, τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς πληροφορίας. Καί εἶναι, σέ μίαν ἀπ' αὐτές τῆς συσσωρεύσεις γνώσης καί πληροφορίας, δηλαδή στό πανεπιστήμιο, πού ξεσπᾷ ὁ Μάης τοῦ '68. Ἡ θεαματική σκυταλοδρομία πού ἀνέλαβαν οἱ ἐργατικές ἀπεργίες μετά τό ξέσπασμα τοῦ «φοιτητικοῦ Μάη» ἐκάλυψαν τόν νεωτερισμό, σέ σχέση μέ τό 1936 καί 1947, αὐτοῦ τοῦ νέου κοινωνικοῦ κινήματος. Στά πανεπιστήμια καί τὰ ἐργοστάσια, πέρα ἀπό τῆς παραδοσιακῆς διεκδικήσεις γιά τὰ ἡμερομίσθια καί τούς μισθούς, ἀναδεικνύεται καί προβάλλεται ὡς διακύβευμα ἡ κοινωνική κυριαρχία ἐπὶ τῶν πληροφοριῶν καί τῆς λήψης ἀποφάσεων, πράγμα πού ἡ μὴ κομμουνιστική ἀριστερά θά ὀνομάσει «αὐτοδιαχείριση» σέ ἀντίθεση πρὸς τό Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας καί τήν Γενική Συνομοσπονδία Ἐργατῶν (CGT), πού παρέμεναν στά φαντάσματα τοῦ παρελθόντος, παρ' ὅλο πού πολλοὶ ἀγωνιστές τῆς δάσης πειραματίζονταν ἤδη σέ νέες μορφές ὀργάνωσης, ἐρευνας καί παρέμβασης γιά τήν ὀργάνωση τῆς ἐργασίας, δηλαδή γιά τήν οἰκονομική διαχείριση.⁹

Ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ Ἀλαίν Τουραίν συνίσταται στό ὅτι κατενόησε πολύ νωρὶς ὅτι ἡ ἐπεξεργασία τῆς πληροφορίας εἶναι κεντρικό διακύβευμα:

«Σέ μιά κοινωνία πού γίνεται ὀλοένα καί περισσότερο τριτογενῆς, ὅπου δηλαδή ἡ ἐπεξεργασία

8. Βλ. J. Lojkin, *La révolution informationnelle*, PUF, 1992.

* Συμφωνίες τῆς Γκρενέλ. Συμφωνίες μεταξύ κυβέερνης, ἐργοδοσίας καί ἐργατικῶν συνδικάτων τῆς Γαλλίας (Ἰούνιος 1968), μέ δάση τῆς ὁποῖες ἱκανοποιήθηκαν ὀρισμένα αἰτήματα τῶν ἐργαζομένων, μισθολογικοῦ καί θεσμικοῦ τύπου, καί οἱ ὁποῖες, κατ' ούσίαν, ἔθεσαν τέρμα στίς γιγαντιαίες ἐργατικῆς κινητοποιήσεις. (Σ.τ.Μ.)

της πληροφορίας διαδραματίζει τον ίδιο κεντρικό ρόλο με την επεξεργασία των φυσικών πόρων που διαδραμάτιζε στην αρχή της εκβιομηχάνισης, ή πιο σοβαρή μορφή σπατάλης είναι η απουσία συμμετοχής στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Σύμπτωμα σοβαρό αυτής της κατάστασης είναι το γεγονός, όπως όλες οι έρευνες δείχνουν, ότι *συνθήκη πρώτη είναι η πληροφορία*. [...] Τό νά είναι κανείς πληροφορημένος δέν σημαίνει μόνο νά ξέρει τί συμβαίνει, αλλά νά γνωρίζει τούς φακέλους του κάθε ζητήματος, τούς λόγους και τίς μεθόδους της απόφασης και όχι μόνον τά ευννοικά γεγονότα γιά νά δικαιολογηθεί μιά απόφαση. Γι' αυτό τά συνδικάτα και οι έπιτροπές των έπιχειρήσεων επιδιώκουν νά ξεταχεται ο άπολογισμός της έπιχείρησης ώστε νά γίνεται γνωστή η εξέλιξη των διαφόρων κατηγοριών εισοδήματος. Η πληροφορία σημαίνει, όμολογουμένως, πρόσβαση στην απόφαση».¹⁰

Όστόσο η πρόσβαση στην πληροφορία, όπως όρθως σημειώνει ο Τουραίν, «προϋποθέτει κίολας μιά νέα διεκδικητική τάση», που μετατοπίζει τά παλαιά σύνορα μεταξύ του κοινωνικού, (περιοχή προορισμένη στό συνδικάτο) και του οικονομικού (περιοχή προορισμένη στόν διαχειριστή). Προϋποθέτει επίσης «άποδοχή του οικονομικού όρθολογισμού;». Μέ άλλα λόγια προϋποθέτει τά κριτήρια καπιταλιστικής διαχείρισης (κριτήρια άποδοτικότητας, έμφανούς παραγωγικότητας της εργασίας), πράγμα που θά σήμαινε νά ταυτίζεται — όπως τό έπραττε ο Μάξ Βέμπερ, και σήμερα ο Χάμπερμας — ο οικονομικός όρθολογισμός μέ τόν καπιταλιστικό όρθολογισμό (υποθέτοντας ότι ο τελευταίος είναι ένας και άδιάρετος).

Έδω η πρωτοποριακή διάγνωση υποχωρεί μπροστά στόν μυθολογικό λόγο. Η συλλογιστική του Τουραίν, όπως κι εκείνη του Μπέλ ή του Φουρασιέ, από οικονομική άποψη θεμελιώνεται πάνω σέ μιάν άναλογία μεταξύ βιομηχανικής κοινωνίας, που μέ τή σειρά της θεμελιώνεται πάνω στην καταβαλλόμενη εργασία κατά τή διάρκεια της παραγωγής (και τήν άπορρέουσα σύγκρουση εργασία/κεφάλαιο) και τήν μετα-βιομηχανική κοινωνία που θεμελιώνεται πάνω στην πληροφορία (και έπομένως στή σύγκρουση μεταξύ κατόχων και μή κατόχων της στρατηγικής πληροφορίας). Η έν λόγω άναλογία λειτουργεί, στόν Ντάνιελ Μπέλ γιά παράδειγμα, ως υποκατάσταση:

«όπως οι “εργάτες” της βιομηχανίας υποκατέστησαν τούς αγρότες στή διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης, “τό ίδιο σήμερα” οι κοινωνικοί πρωταγωνιστές που βρίσκονται στό κέντρο της επεξεργασίας της πληροφορίας (καθηγητές, έρευνητές, φοιτητές, μηχανικοί, τεχνικοί, κ.λπ.) αντικαθιστούν τήν εργατική τάξη στή νέα κεντρική σύγκρουση που κυριαρχεί στις κοινωνίες μας».

Ός εκ τούτου γιά τόν Τουραίν, όπως και γιά πολλούς άλλους πολιτιστικούς κοινωνιολόγους, ο αντικαπιταλιστικός άγώνας χάνει τή σπουδαιότητά του δεδο-

μένου ότι, κατ' αυτούς, η άτομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής δέν βρίσκεται, τάχα, στό επίκεντρο της παραγωγής στή μεταβιομηχανική κοινωνία ή πάλη μεταξύ κυριαρχούμενων και κυρίαρχων αντικατέστησε, λέγεται, τήν πάλη μεταξύ έκμεταλλευτών και ύφισταμένων τήν έκμετάλλευση. Και διαπιστώνουμε σήμερα, μέ τήν παγκόσμια οικονομική κρίση, ότι σέ πολύ μεγάλο βαθμό η κίνηση των κεφαλαίων δεσπόζει στις οικονομικές πολιτικές των έθνικών κρατών, των έπιχειρήσεων και εκμηδενίζει από τή μιά μέρα στην άλλη όχι μόνο ένα εργοστάσιο αλλά μιά όλόκληρη τεχνολογική άλυσίδα, μιά τεράστια συσσώρευση γνώσεων και τεχνογνωσίας. Κατ' αυτόν τόν τρόπο, όμως, διαπιστώνουμε συνάμα τήν άδυναμία αυτών των κοινωνιολογικών επεξεργασιών που άποσυνδέονται πλήρως από κάθε σοβαρή οικονομική άνάλυση.

Όμως η φύση των νέων κοινωνικών κινημάτων (άπό τή γενική άπεργία των σιδηροδρομικών μέχρι τά κινήματα των φοιτητών, των μαθητών, έως τούς αγώνες των εκπαιδευτικών, των έρευνητών ή των καλλιτεχνών) συνάδει άπολύτως προς τίς πολιτιστικολογικές θέσεις που οι κοινωνιολόγοι του κύκλου Τουραίν έχουν όνομάσει «μή κοινωνικά κινήματα». Οι συλλογικές κινητοποιήσεις που ξεσπούν άπό τό 1986, μέ τίς τότε φοιτητικές κινητοποιήσεις, κατηγορούνται γιά κορπορατισμό, άπουσία πραγματικών διαξενκτικών προτάσεων που θά άπαντούσαν στις «μεταρρυθμίσεις» των κυβερνήσεων της σοσιαλδημοκρατικής άριστερας ή της δεξιάς.

Στήν πραγματικότητα, η βαθύτατη διαπλοκή «ύλιστικών» διεκδικήσεων (άπασχόληση, μισθοί, κατάρτιση, κοινωνική προστασία) και κοινωνιακών (κοινωνική δικαιοσύνη, ίσοτιμία, δημόσιες ύπηρεσίες) αντίφασκει άπολύτως προς τήν αντίληψη περιθωριοποίησης της εργασίας και της πάλης του κόσμου της εργασίας έναντι του κεφαλαίου. Χρειάζεται έπομένως, μιά νέα άναρώτηση πάνω στό τί είναι σήμερα η εργασία πληροφορίας και τίς σύνθετες, τίς άμφίδρομες σχέσεις που ύφαινονται μεταξύ των διαφόρων συνιστωσών αυτού

9. Αυτό άλλωστε δείχνει η μελέτη του G. Adam et alii γιά τόν *L'ouvrier français* (1970). Σύμφωνα μέ τίς δημοσκοπήσεις δέν είναι οι τεχνικοί αλλά οι επαγγελματικοί εργάτες που εύνουουν περισσότερο τήν αυτοδιαχείριση (περιλαμβανομένης της εργατικής έξουσίας επί των επενδύσεων, τήν πιστωτική διαχείριση και τήν όργάνωση της εργασίας). Και δέν ήταν τά συνδικαλιστικά μέλη της CFDT αλλά της CGT που, άναλογικά, άριθμοΰσαν τούς περισσότερους όπαδούς γιά τή διαχείριση της έπιχείρησης άπό όλο τό προσωπικό της.

10. «Παλαιές και νέες κοινωνικές τάξεις»: στό *La Société postindustrielle*, έκδ. Denöel, 1969, σελ. 88 (κείμενο του 1965 γιά τή συλλογή *Perspective de la sociologie contemporaine*, Παρίσι PUF 1968, προς τιμήν του G. Gurvitch).

πού άλλοτε ήταν η «εργατική τάξη», τά «στελέχη», τά διανοούμενα επαγγέλματα.

Η προαγωγή της εργασίας θέτει εκ νέου σε άμφισβήτηση, με δύο τρόπους, τά παλαιά σύνορα της βιομηχανικής εργασίας: τό περιεχόμενο της πληροφοριακής εργασίας και ή μαζική είσοδος τών γυναικών στή μισθωτή εργασία στό πλαίσιο, κυρίως, τών υπηρεσιών ανανεώνουν πλήρως τό ίδιο τό νόημα της εργασίας. Τό νά δουλεύει κανείς στήν πληροφορία συνεπάγεται, πράγματι, μιά προνομακή σχέση με τόν άλλον, αλλά και μιά διαφορετική έρμηνεία του νοήματος πού κινητοποιεί όλη μας τήν ύποκειμενικότητα. Είτε πρόκειται για υπάλληλο στή θυρίδα τής υπηρεσίας του είτε για έναν εκπαιδευτικό μέσα στή σχολική του τάξη, ή πληροφοριακή εργασία είναι πάντοτε μιά εργασία επί του έαυτου και συνάμα επί του άλλου, οποιαδήποτε κι αν είναι τά όρια της δημιουργικότητάς του, τό πνεύμα πρωτοβουλίας ακόμα και στά πιο στερεότυπα πληροφοριακά έργα.

Παρά ταύτα «τά φαντάσματα του παρελθόντος» δημιουργούν συγχύσεις στις αναπαραστάσεις πού ανθρώπινα κάνουν οι μισθωτοί. Γίνεται λόγος για «νέους ειδικευμένους εργάτες [O.S.: ouvriers specialisés, ειδικευμένοι εργάτες (συνήθως κατ' εύφημισμόν. Στ.Μ.) του τριτογενούς τομέα», πού σχετίζονται με τις ρουτινιέριες διοικητικές απασχολήσεις, γίνεται λόγος επίσης για «OS τής μουσικής¹¹» για νά έπισημανθούν με μειωτικό τρόπο οι μόνιμοι μουσικοί όρχηστρας: ταυτίζεται ή εργασία στα τηλεφωνικά κέντρα με τήν εργασία του εργοστασίου στήν άλυσίδα, ενώ ο τρόπος εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης άλλαξε ολοσχερώς. Εκεί όπου ο μόχθος της εργασίας θυμίζει τόν εργατικό «ταύλορισμό», πρόκειται όχι μιά απεμπλοκή από τήν εργασία («δούλευε και σκάσε»), αλλά αντίθετα μιά ύποκειμενική υπερεμπλοκή πού προωθεί τό νέο «συμμετοχικό» μανάτζμεντ ή τήν κοινωνική σχέση της υπηρεσίας.

Διότι ή επεξεργασία της πληροφορίας, κάθε επεξεργασία πληροφορίας, συνεπάγεται τήν ύποκειμενική επένδυση κάθε μισθωτού, καθ' όλη τήν ακολουθία της πληροφορίας, επειδή «τά ύποχρεωτικά αποτελέσματα», πού προωθούν οι όπαδοί του φιλελευθερισμού, δέν μπορεί νά επιτευχθούν με τόν έξωτερικό έξαναγκασμό ή με τήν ή rrigi προδιαγραφή τών καθηκόντων. Γι' αυτό ο πληροφοριακός καπιταλισμός έθεσε σε λειτουργία έναν μηχανισμό όλοτελα άμφισημο, σχεδόν άντιφατικό: τήν έλεγχόμενη άυτονομία. Η έκκληση στήν πρωτοβουλία είναι πραγματική, ο χώρος άυτονομίας, έστω περιορισμένος, είναι κι αυτός πραγματικός, αλλά οι στόχοι (άποδοτικότητα) πού πρέπει ο εργαζόμενος νά έσωτερικεύσει όρίζονται από τους διευθυντικούς κύκλους, ενώ ο έλεγχος άσκειται εκ τών ύστερων με βάση τους πραγματοποιημένους στόχους.

Τό άνέδασμα του άγχους, της κατάθλιψης, ή χρήση ψυχοτρόπων ουσιών είναι ή πιο βίαιη εκδήλωση της πραγματικής κρίσης ταυτότητας πού αισθάνονται όλοι

οι μισθωτοί, καθώς εμπλέκονται στον έσωτερικό καταναγκασμό. Τό διεστραμμένο παιχνίδι μεταξύ έπιχείρησης και εργασιακού μόχθου πού προξενεί ο πληροφοριακός καπιταλισμός μπλοκάρει τις παλαιές μορφές εργατικής αντίστασης στήν έντατικοποίηση και τήν άνασφάλεια της εργασίας: όταν ή εργασία είναι πραγματικά ενδιαφέρουσα προσφέρει μιά πραγματική εύχαρίστηση, ενώ αντίθετα ή πίεση στους μισθούς, οι συνθήκες εργασίας, ή απασχόληση προκαλούν μιά δυσανεξία πού εκφράζεται με τήν άρνηση της άνασφάλειας.. αλλά έπίσης με τήν άρνηση της έπιστροφής στις παλαιές νόρμες της πλήρους απασχόλησης και άπροσδιόριστης διάρκειας σε έναν και μοναδικό εργοδότη. Αύτή είναι ή περίπτωση ιδίως τών καθηγητών τέχνης και θεαμάτων, όπου ή ένταση είναι πιο μεγάλη μεταξύ προσδοκίας για άτομική άυτονομία και άναζήτηση ασφάλειας εργασίας.

Στά στελέχη τών έπιχειρήσεων ή ένταση εκδηλώνεται κυρίως γύρω από τήν όριοθέτηση του χρόνου εργασίας, δηλαδή του χρόνου ζωής όταν τό «ηλεκτρονικό λουρί», ο φορητός ύπολογιστής δένουν τό στέλεχος στα τερτίπια και τά σκαμπανεβάσματα τών διευθυντικών όδηγιών. Άλλά ακριβώς ο άύξανόμενος αριθμός θέσεων για γυναίκες στήν πληροφοριακή εργασία, θά θέσει σε άμφισβήτηση αύτή τήν ύπαγωγή του άτομικού χρόνου στους άποκλειστικούς στόχους της έπιχείρησης. Η όλική ύποκειμενική έμπλοκή στους στόχους της έπιχείρησης, για τό στέλεχος τών ετών 1930-1950 πράγματι έρειδόταν πάνω σε μιά άυστηρή κατανομή τών καθηκόντων μεταξύ άνδρα πού έπιφορτιζόταν με τήν επαγγελματική δουλειά και τή σύζυγο έπιφορτισμένη με τις οικιακές φροντίδες και τήν εκπαίδευση τών παιδιών. Από τή στιγμή όμως πού τό προνομακό τους καθεστώς αρχίζει νά τίθεται σε άμφισβήτηση (άνεργία, άνασφάλεια) τά νέα στελέχη (πού στο δυναμικό τους καταμετρούν όλοένα και περισσότερες διπλωματούχες γυναίκες) αρχίζουν νά άρνούνται τή δωρεάν εργασία και νά διεκδικούν κι αύτοί περισσότερο «προσωπικό» χρόνο για νά μπορούν νά συμμετέχουν στις οικογενειακές δραστηριότητες και νά μεγαλώνουν τά παιδιά τους.

Γενικότερα ή πληροφοριακή επανάσταση θά θέσει σε άμφισβήτηση τόν κατά φύλα καταμερισμό τών οικογενειακών και επαγγελματικών καθηκόντων. Για μένα ύπάρχει στενός δεσμός μεταξύ πληροφοριακής επανάστασης και φεμινιστικής επανάστασης. Δέν είναι τυχαίο ότι οι παντρεμένες γυναίκες θά μπουν μαζικά στήν άγορά εργασίας ή θά συνεχίσουν νά εργάζονται, καιτοι παντρεμένες, μετά τό Μάη του 1968. Η γυναικεία εργασία θά άνατρέψει τους δύο πυλώνες του δυ-

11. Philippe Coulangeon, *Les musiciens interprètes en France. Portait d'une profession*, Παρίσι, La Documentation Française.

τικού εργατικού κινήματος: τή συνδικαλιστική οργάνωση, ανδρική αυτή, και τή λειτουργία του Κράτους Πρόνοιας.¹²

Τό παραδοσιακό μοντέλο του άνδρα τροφοδότη του νοικοκυριού τέθηκε σε ολοκληρωτική αμφισβήτηση εξαιτίας του αυξανόμενου αριθμού ενεργητικών γυναικών, των μονογονεϊκών νοικοκυριών στις όποιες τροφοδότης είναι ή γυναίκα, των μικτών ζευγαριών, που συνδυάζουν επαγγέλματα άλλοτε αποκλειστικής αρμοδιότητας των ανδρών, και οι νέες απασχολήσεις που κατακλύστηκαν από γυναίκες ήταν παράγοντες που άλλαξαν τό τοπίο: άνδρας εργάτης/γυναίκα υπάλληλος, άνδρας στέλεχος/γυναίκα εκπαιδευτικός ή θεραπεύτρια, κ.λπ.

Οι σχεσιακές λειτουργίες που κυριαρχούν στις απασχολήσεις των υπηρεσιών και τό νέο συμμετοχικό μοναζιμεντ, που στρέφεται προς τήν «έμπύκωση» κι όχι πλέον προς τήν ιεραρχική διοίκηση, αντιστοιχεί σε μία ιδιότυπη ήχώ στα καθήκοντα που παραδοσιακά προορίζονταν στις γυναίκες, αλλά που συνάμα συγκρούονται με τις πατριαρχικές δομές, τόσο στις συνδικαλιστικές όσο και στις πολιτικές οργανώσεις.

Συμπέρασμα

Μετά τήν κατάρρευση του σοβιετικού συστήματος τό 1991 έπίστεψαν ότι ή σοσιαλδημοκρατία κέρδισε τό στοίχημα. Σίγουρα ή έπιρροή της σήμερα είναι κυρίαρχη μεταξύ των προοδευτικών δυνάμεων σ' όλόκληρο τόν κόσμο, ενώ εξάλλου όλα τά κομμουνιστικά κόμματα βρίσκονται σε παρακμή. Παρά ταύτα και τή σοσιαλδημοκρατία διαπερνά μεγάλη κρίση που τήν έχουν υπογραμμίσει οι κύριοι θεωρητικοί της, όπως για παράδειγμα ό κοινωνιολόγος Άντονυ Γκίντενς, οικείος στον Τόνυ Μπλέρ.¹³

Τό Κράτος πρόνοιας που προώθησε ή σοσιαλδημοκρατία (κοινωνική προστασία, δημόσιες υπηρεσίες), με τήν αξιοσημείωτη άρωγή των ονομαζόμενων «μεσαίων τάξεων» του δημόσιου τομέα αλλά και του εργατικού κινήματος, τό έχουν σήμερα κατακερματίσει, κομμάτι κομμάτι, οι ίδιοι που διεκδικούν τή σοσιαλδημοκρατική κληρονομιά. Οι ανανεωτές της, ιδίως ό Τόνυ Μπλέρ, ό Μισέλ Ροκάρ ή ό Ζάκ Ντελόρ δέν βρίσκουν αρκετά σκληρά λόγια για νά καταγγείλουν όχι μόνον τόν σοβιετικό κρατισμό αλλά έπίσης και τήν κρατικοποίηση των δυτικοευρωπαϊκών δημοσίων έπιχειρήσεων, τή χρεοκοπία του πρωταρχικού σοσιαλδημοκρατικού σχεδίου και προβάλλουν τήν κριτική του κενστανισμού, τής παρέμβασης του κράτους στην οικονομία, τήν αναγκαιότητα νά ανοίξει όλόκληρος ό δημόσιος τομέας στον ανταγωνισμό και στο διαχειριστικό μοντέλο τής ιδιωτικής καπιταλιστικής έπιχειρήσης.

Τό αποτέλεσμα είναι μία παγκόσμια τομή μεταξύ των λαϊκών τάξεων αλλά και των ονομαζόμενων «μεσαίων» τάξεων, καθώς και των κομματικών τους εκπροσωπήσεων είτε πρόκειται για εκείνες που προέρ-

χονται από τή σοσιαλδημοκρατία είτε από τά κομμουνιστικά κόμματα που δέν καταφέρνουν νά ξεπεράσουν τις ιστορικές τους αναφορές στην «εργατική τάξη». Άποχή και ψήφος στα λαϊκιστικά κόμματα έκφράζουν τή βαθιά σύγχυση μίας πολυπολικής μισθωτής εργασίας που δέν αναγνωρίζεται πλέον ούτε στην εργατική τάξη ούτε στην «μεσαία» τάξη, που κι αυτή προσβάλλεται σήμερα από τήν εργασιακή ανασφάλεια.

Οι βαθύτεροι λόγοι αυτής τής κρίσης πολιτικής αντιπροσώπευσης είναι δύο. Άπό τή μία μεριά, οι έκπροσωπευτικές οργανώσεις, έλιτιστικές, πυραμιδωτές και πάντοτε ανδροκρατούμενες, παρά τις διακηρύξεις προθέσεως των ήγετών τους, δέν έλαβαν υπόψη τους τή ριζική μετάλλαξη τής πληροφοριακής εργασίας (εργασία σε αποκεντρωμένα δίκτυα, μή ιεραρχικά). Άπό τήν άλλη μεριά ό πληροφοριακός καπιταλισμός κατάφερε νά επικρατήσει μεγάλη σύγχυση στους μισθωτούς, χρησιμοποιώντας τήν πληροφοριακή επανάσταση για νά διαδώσει τις ιδέες ενός είδους «έλευθεριακού φιλελευθερισμού», που θολώνει τις αναφορές τής κοινωνικής κριτικής, χωρίς ωστόσο νά μειώνει τήν αγριότητα τής εκμετάλλευσης των μισθωτών.

Έλαστικότητα (εργασίας) όμοιοκαταληκτεί με τήν άβεβαιότητα, ενώ οι συμβάσεις όρισμένου χρόνου αντικαθιστούν στον ιδιωτικό τομέα, αλλά τώρα και στον δημόσιο, τά συμβόλαια πλήρους απασχόλησης, με κοινωνική ασφάλιση, χωρίς υποχρέωση συγκεκριμένης παραγωγής στην ίδια έπιχείρηση (νόρμα). Ωστόσο ή νέα γενιά μισθωτών επ' ουδένι θέλει νά έγκαταλείψει τήν έθελοντική κινητικότητα, τήν άτομική έπένδυση σε μία έλκτική εργασία. Εύτυχία και ταυτόχρονα βάσσανα τής δουλειάς θολώνουν τις αντιστάσεις στον φιλελευθερισμό, όπως άλλωστε τό διαπιστώσαμε μέσα απ' αυτήν τήν έμβληματική μορφή τής «εύτυχούς εύκαμψίας» που δέν ήταν παρά ή άλλη όψη του θεάματος.

Γι' αυτό ακριβώς τό λόγο ή κατάρρευση του μύθου τής μεσαίας τάξης κάτω από τά πλήγματα τής ανασφάλειας τής απασχόλησης και τής έλλειψης κατοικίας,¹⁴ δέν κατέληξε σε κάποια έπιστροφή στην «εργατική τάξη», σε άπλοποιημένη θεώρηση ενός όμοιογενούς προλεταριάτου που θά συγκέντρωνε τους εργάτες αλλά και τους υπαλλήλους, τά μισθωτά διανοούμενα

12. Στο θέμα αυτό ή φεμινιστική φιλολογία είναι τεράστια. Βλέπε για παράδειγμα J. Lauffer, C. Magry, M. Maguani (dir.), *Le travail du genre*, εκδ. Decouverte 2003. Άντίθετα, πίο σπάνιες είναι οι έρευνες που συνδέουν τό νέο περιεχόμενο τής πληροφοριακής εργασίας με τήν παρουσία γυναικών (βλ. F. Acket, A.M. Arborio, D. Kergoat, για τή Γαλλία).

13. A. Giddens, *La troisième voie*, Πρόλογος Jacques Delors (έλλην. μετάφρ. εκδόσεις Πόλις).

14. Βλ. C. Gulluy et C. Noyé, *Atlas des nouvelles fractures sociales. Les classes moyennes oubliées et precarises*, εκδ. Autrement 2004.

έπαγγέλματα, ακόμα και τὰ ἐλευθέρια (γιατροί, νομικοί, νοσοκομειακό προσωπικό).

Ἀντίθετα ἢ εἰσοδος τῶν διανοούμενων ἐπαγγελμάτων στὴν κοινωνική ἀμφισβήτηση, ἤδη ἀπὸ τῆ δεκαετία τοῦ '80, θέτει σέ ἀμφισβήτηση τόσο τὴν «κεντροποίηση» τῆς κοινωνίας [σύγκληση στὸ κέντρο] ὅσο καὶ τὴν αὐστηρά πολιτισμολογική ἀντίληψη τῶν νέων κοινωνικῶν κινημάτων: Ἡ σύγκρουση κεφαλαίου/ἐργασίας συνεχίζεται εἴτε πρόκειται ἐπὶ «ύλιστικῶν» διεκδικήσεων εἴτε ἄλλες πού ἀφοροῦν τὴν στελέχωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἢ τοῦ νοσοκομειακοῦ προσωπικοῦ.

Αὐτὰ σημαίνουν ὅτι οἱ ἀντιπαγκοσμιοποιητικὲς ὁργανώσεις [altermondialistes] (Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ, Attac, κ.λπ.), ὑποκατέστησαν τὶς παρακαμασμένες ἐργατικὲς ὁργανώσεις καὶ κατάφεραν νὰ ἀνασυνθέσουν νέες κοινωνικὲς ταυτότητες πού ἀντιπροσωπεύουν τὸ σύνολο τῆς νέας πολυπολικῆς μισθωτῆς ἐργασίας; Εἴμαστε πολὺ μακριὰ ἀπὸ κάτι τέτοιο. Οἱ νέες ὁργανώσεις δὲν κινητοποίησαν παρὰ μικρὸ τμῆμα τῶν διανοούμενων ἐπαγγελμάτων ἀλλὰ καὶ συνάμα εἶναι ξεκομμένες ἀπὸ τὶς λαϊκὲς τάξεις (ἐργάτες, ὑπάλληλοι), πού συνεχίζουν νὰ ἀντιπροσωπεύουν, ἐδῶ καὶ μισὸν αἰῶνα, τὸ 60% τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ μέγιστη αἰτία τοῦ φαινομένου ἔγκειται στὰ πολυάριθμα προσκόμματα πού παρεμποδίζουν τὴ μαζικὴ παρέμβαση τῶν μισθωτῶν καὶ τῶν πολιτῶν στὴ ζωὴ τῆς ἐπιχειρησῆς τους καὶ τῆς Πολιτείας τους. Δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μὲ τὰ ἰδεολογικὰ (φιλελεύθερο κύμα) καὶ τὰ οικονομικὰ ζητήματα (βάρος τῆς ἀνεργίας καὶ τῆς ἀνασφάλειας) πού βαραίνουν πάνω στὴν ταξικὴ συνείδηση.¹⁵

Ἐδῶ θὰ ἐπισημάνουμε μόνον ἓνα πολιτικὸ ἐμπόδιο: τὴν ἀντίσταση τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν στὴν προσπάθεια νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ μιά ἀληθινὴ συμμετοχικὴ δημοκρατία, πού θὰ ἐπέτρεπε τὴν πραγματικὴν παρέμβαση τῶν ἀνθρώπων στὴ διαχείριση τῆς χώρας τους καὶ τῆς ἐπιχειρησῆς. Τὸ ἀντιπαγκοσμιοποιητικὸ κίνημα (altermondialiste) ἀλλὰ καὶ ἓνα μέρος τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος πού διεκδίκησαν τὶς νέες δημοκρατικὲς μορφές, δὲν ἔχουν νόημα παρὰ μόνον ἂν ἐνσωματώνονται σέ ἓνα οἰκοδόμημα πραγματικῶν καὶ ἀξιόπιστων ἐναλλακτικῶν προτάσεων (πέρα ἀπὸ τὶς δῆθεν μὴ ἐμπορευματικὲς οὐτοπίες). Γιὰ παράδειγμα, τὸ κίνημα τῶν σιδηροδρομικῶν τοῦ 1995 στὴ Γαλλία ἐναντία στὴ μεταρρύθμιση τῶν Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων τοῦ Ζυπέ ἐνῶ ἔφερε στὸν κόσμον πρωτότυπες μορφές ἄμεσης δημοκρατίας, ὅπως καὶ τὸ κίνημα τοῦ 2003 ἐναντία στὴ μεταρρύθμιση γιὰ τὶς συντάξεις, προσέκρουε στὸ ζήτημα συγκεκριμένων ἐναλλακτικῶν λύσεων ἐναντία στὶς φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις.

15. Βλ. J. Lojkin, *Le tabou de la gestion. La culture syndicale entre contestation et proposition*, ἐκδ. L'Atelier, Παρίσι 1996.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

Μόλις κυκλοφόρησε

17 x 24 cm σελ. 630 ISBN 960-524-181-0 Τιμή: 32,00 €

ALAIN SCHNAPP

Η κατάκτηση του παρελθόντος Οι απαρχές της Αρχαιολογίας

Ὅτι εἶχαν υπάρξει ἄνθρωποι πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ἦταν μὴ ἀποκάλυψη πού συγκλόνισε τὰ θεμέλια τῆς δυτικῆς κοινωνίας κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα. Δὲν ἀποτελέσει ὅμως ἐκπλήξη γιὰ τοὺς Πέρσες, π.χ., οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐπίγνωση τῆς βαθύρριζης ἱστορίας τῶν προγόνων τους. Τὸ βιβλίο ερευνᾷ τοὺς τρόπους με τοὺς ὁποίους ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἕως τὸν 19ο αἰῶνα, ἀρξίσει νὰ ἀποκτᾷ συνείδηση τοῦ παρελθόντος του. Ἀντίθετα με τὴν πιο διαδοδομένη ἀπόψη, ἡ ἀρχαιολογία δὲν ὑπῆρξε μὴ ἐπινοήση τῆς ἀναγέννησης: ἦταν μὴ πρακτικὴ γνωσὴ στους γραφεῖς τῆς Ἀσσυρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Κίνας, καὶ ἀντικείμενο συζήτησης ἀπὸ τοὺς σοφιστὲς τῆς Ἰωνίας, προτοῦ ἀρξίσει νὰ ἀσκεῖται ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἱστορικούς. Ἡ μελέτη ἐκπλήσσει με τὸ βάθος καὶ τὸ εὖρος τῆς θεματολογίας τῆς. Τὸ κείμενο συνδυάζεται ἐξαιρετικὰ με τὴν εἰκονογράφηση καὶ τὶς περιγραφὲς τῶν ἀρχαίων ἀντικειμένων, ἐνῶ ἐκτενῆ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς πρωτογενεῖς πηγὲς προσφέρουν μὴ συναρπαστικὴ ἀμεση ματιὰ στὶς ἱστορικὲς ἀφηγήσεις. Σύγχρονες ἀπεικονίσεις τῆς ἀρχαίας ζωῆς καθὼς καὶ περιστατικὰ τῆς ἀνακάλυψῆς τῆς ἀντικατοπτρίζουν τὴ γοητεία τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρευνας.

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583
e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΕΡΙΚ ΧΟΜΠΣΜΠΟΜ: Μέτρο κατανόησης του κόσμου μας

της Λίλας Άντωνοπούλου*

Σέ μιά εποχή (στην αγωγή του 21ου αιώνα) και σε μιά περιοχή της γεωοικονομίας (στην Ευρώπη), όπου οι επιλογές των ανθρώπων για τό έπάγγελμα πού άσκοϋν και τή στάση ζωής πού τηροϋν σε όλη τή διάρκεια του βιολογικού κύκλου τους αποτιμώνται στό χρηματιστήριο της ήθικης του έλευθεριακού άτομικισμού, ό Έρικ Χόμπσμπομ ξεχωρίζει ως δημόσιο πρόσωπο πρώτα μέ τό παράδειγμα ζωής πού εκπροσωπει. Έπειτα, ξεχωρίζει μέ τή μέθεξη πού μās μεταδίδει ότι είμαστε, όλοι μας, κοινωνοί ενός κόσμου βάρβαρου και ήμερου ταυτόχρονα, ιστορικά συνεχούς αλλά και άσυνεχούς, πού δέν περιμένει από τόν καθένα μας νά του δώσει σάρκα και όστά μέ τήν άτομική μας συμπεριφορά παρά μόνον άφοϋ προηγουμένως άφουγκραστοϋμε τόν μύχιο μηχανισμό αυτού του κόσμου: τήν ανθρώπινη εξέλιξη, τήν ανθρώπινη πρόοδο, τους ένδότερους μηχανισμούς πού στό διάβα των αιώων έχουν μετασηματίσει μυριάδες φορές τήν κοινωνία και, σε τελική άνάλυση, τόν ίδιο τόν άνθρωπο.

Τό Τμήμα Οικονομικών Έπιστημών του Άριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, εισηγήθηκε στίς πρυτανικές άρχές νά τιμήσουν τόν Έρικ Χόμπσμπομ

* Όμιλία πού έκφωνήθηκε στην τελετή αναγόρευσης του Έρικ Χόμπσμπομ σε επίτιμο διδάκτορα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

μέ τήν άνώτερη τιμητική διάκριση πού έχουν καθιερώσει, επειδή, αυτός, μέ τή δύναμη του έπιστημονικού του λόγου και μέ τό ήθικοπολιτικό παράδειγμα της ζωής του, ποτίζει και τροφοδοτεί γενναιόδωρα, χωρίς αίρέσεις, ύστεροβουλίες ή άλλες δουλείες, τήν εμπιστοσύνη πού όλοι έμεις, μέλη μιάς άκαδημαϊκής κοινότητας, έπιφυλάσσουμε στην δύναμη της γνώσης ως παράγοντα προόδου του ανθρώπου.

Ό Έρικ Χόμπσμπομ γεννήθηκε, μεγάλωσε, σπούδασε κι εργάστηκε στην δίνη των μεγάλων, πολιτικοπνευματικών συγκρούσεων και ρήξεων του 20ου αιώνα.

Ό τόπος (ή Άλεξάνδρεια) και ή χρονιά γέννησής του (τό 1917), ή οικογενειακή καταγωγή του (γόνος έβραϊκής οικογένειας διανοουμένων, μέ άυστριακή ύπηκοότητα ή μητέρα, και βρετανική ό πατέρας) και οι πρώτες, παιδικές και έφηβικές περιπλανήσεις της ζωής του (Βιέννη, Βερολίνο, Λονδίνο), του έστρωσαν τό δρόμο, ώστε νά προικιστεί μέ βαθύτατο άνθρωπισμό, μέ κοσμοπολίτικη διάθεση και, κυρίως, μέ τήν πείρα και τά διδάγματα των πío γόνιμων και ριζοσπαστικών ρευμάτων της σύγχρονης Ευρώπης.

Αυτόπτης μάρτυρας της πío άποφασιστικής στιγμής στην ιστορία του 20ου αιώνα, της άνόδου του Χίτλερ στην έξουσία, ό Έρικ Χόμπσμπομ είχε ήδη ως έφηβος

συναισθηματικά προσδεθεί στην Άριστερά. Στο διάστημα της πολιτικά οδυνηρής βερολινέζικης παραμονής του (1931-1933), επιδόθηκε με ζήλο και άφοβηση στην πνευματική εκείνη άσκηση, πού θά τον αναδείξει, αργότερα, στο μεγαλύτερο, εν ζωή σήμερα, ιστορικό του αιώνα πού πέρασε: επιδόθηκε στην έρευνα και τον έντοπισμό των πηγών της ιστορίας, στο «ρούφηγμα» —κατά δική του έκφραση— κάθε πληροφορίας και τεκμηρίου γνώσης. Ωστόσο, αν τό «πάθος της πολιτικής», πού από τότε και για όλη του τή ζωή τον διακατέχει, δέν ξεπέρασε στά πρώιμα εκείνα αλλά δίσεκτα χρόνια τό στάδιο ενός «ρομαντικού θιασώτη» μιάς ιδέας, ή μόνιμη και τυπική εγκατάστασή του στην Άγγλία από τό 1933 σημαδεύει ανεξίτηλα τίς όριστικές έπιλογές της πολιτικής, πνευματικής, επαγγελματικής και προσωπικής του ζωής.

Στά χρόνια της περάτωσης των γυμνασιακών σπουδών στο Λονδίνο και της πανεπιστημιακής φοίτησης στο King's College του πανεπιστημίου του Καίμπριτζ (του όποιου έγινε διδάκτωρ τό 1951), ό Έρικ Χόμπσμπομ ένστερνίστηκε τίς παραδοχές του μαρξισμού τόσο ως έργαλειό ιστορικής και θεωρητικής ανάλυσης, όσο και ως πολιτικό πρόγραμμα και πολιτική πράξη.

Αυτό τό πνευματικό και γνωσιολογικό έφόδιο πού απέκτησε ό Χόμπσμπομ, συμπληρωμένο μέ τήν εμπειρία του της άριστερης πολιτικής στρατεύσης, προσέδωσαν στην προσωπικότητά του ένα μαχητικό φρόνημα και μία κοινωνική ευαισθησία χωρίς όρια. Μέ τά έφοδια αυτά πορεύθηκε, στη διάρκεια της μέσης ηλικίας της ζωής του (1947-1964) πρός τήν έδραίωσή του ως του έπαγγελματία ιστορικού πού συνέβαλε, καθοριστικά, στη δημιουργία της «νέας», ή της «άλλης» ιστορίας: στην ανάδειξη και τήν καθιέρωση της ιστορίας ως άμιγους κοινωνικής επιστήμης.

Πράγματι, μέχρι τό ξεκίνημα του δεύτερου μισού του περασμένου αιώνα, ή έρευνα του ιστορικού παρελθόντος μονοπωλούνταν από τήν αποκαλούμενη —σήμερα, σχηματικά, θετικιστική, ή και επίσημη ιστορία. Πρόκειται για τό είδος εκείνο της ιστορίας, πού ό Χόμπσμπομ —άλλά όχι μόνον αυτός— τή χαρακτηρίζει «οπισθοδρομική επιστήμη», αφού οι συμβολές της στην κατανόηση της ανθρώπινης κοινωνίας, του παρελθόντος και του παρόντος, υπήρξαν άσήμαντες. Βέβαια, προπολεμικά, τό 1929, οι Λυσιέν Φέβρ και Μάρκ Μπλόκ εκδίδουν στο Στρασβούργο τήν επιθεώρηση *Annales - Χρονικά οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας*, πού άμέσως έπαγγέλλεται ως σκοπό της νά «άντισταθεί» στην επίσημη αντίληψη της ιστορίας, όχι στο επίπεδο των διακηρύξεων και της θεωρίας, αλλά στην πράξη, εγκαινιάζοντας τό «άνοιγμα» της ιστορικής επιστήμης στις κοινωνικές επιστήμες. Μέσα από τίς σελίδες των *Annales*, αναδείχτηκε ή πλειάδα των σημερινών ιστο-

ρικών της «νέας» ιστορίας: των ιστορικών της ιστορίας ως πρόβλημα, πού άναζητούν τή δομή, πού καθιστούν τήν ιστορία ιστορία του άλλου, της έτερογένειας δηλαδή των πολιτισμών και των κοινωνιών, πού κάμνουν έντέλει νά αποκαλύπτονται και νά μιλούν οι σιωπές της έπίσημης ιστορίας.

Από τίς άρχές της δεκαετίας του 1950 και σέ όλη τή διάρκειά της, ό Έρικ Χόμπσμπομ γίνεται ό καταλύτης της ανανέωσης και της νέας άκμής της «άλλης» ιστορίας, της ιστορίας ως κοινωνικής επιστήμης. Η νέα ιστορική επιστήμη, όπως τήν έννοει και τήν πραγματώνει ό Χόμπσμπομ, μολιάζεται μέ τήν προσήλωση στην καταλληλότητα του μαρξισμού ως δομοειτουργικής θεωρίας της ανθρώπινης κοινωνίας. Κατά τον Χόμπσμπομ, ή τεράστια δύναμη του Μάρξ βρίσκεται στην έπιμονή του νά ιεραρχεί τά κοινωνικά φαινόμενα (όπως «βάση» και «εποικοδόμημα»). Στην έπιμονή του, επίσης, ότι σέ κάθε κοινωνία υπάρχουν έσωτερικές έντάσεις («άντιφάσεις»), οι όποιες έρχονται σέ αντίθεση μέ τήν τάση του συστήματος νά διατηρηθεί ως έχει. Στην έπιμονή, τέλος, τόσο στην ύπαρξη μιάς κοινωνικής δομής όσο και στην ιστορικότητά της, ή, μέ άλλα λόγια, στην έσωτερική δυναμική πού τήν οδηγεί στην αλλαγή.

Μέ τή συμμετοχή και τίς παρεμβάσεις του στο δημοσιο επιστημονικό διάλογο σέ βρετανικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, μέ τό διδακτικό του έργο, πάντοτε μαχητικά και τεκμηριωμένα, ό Έρικ Χόμπσμπομ κοινωνεί στους όμότεχνούς του και στο κοινό του τή θεωρία και τήν πράξη του για τή στροφή της ιστορικής έρευνας στη δομή της κοινωνίας μέ τίς αντιφάσεις της, στα συστήματα έξουσίας μέ τά διαφοροποιημένα συμφέροντα έξουσιαστών και έξουσιαζομένων και, φυσικά, στις σχέσεις αυτών των δύο στο επίπεδο της ιδεολογίας, δηλαδή στο πεδίο της πάλης των ιδεών.

Σταθμοί της πληθωρικής επιστημονικής του δραστηριότητας σ' εκείνα τά πρώτα μεταπολεμικά χρόνια είναι:

- Πρώτον: Η συμμετοχή του στην ίδρυση, τό 1952, του πρώτου άγγλοσαξονικού επιστημονικού περιοδικού πού κινήθηκε στο πνεύμα των *Annales*, του *Past and Present*. Τό περιοδικό αυτό ό Χόμπσμπομ τό κατέστησε έστία ενός «εύρεως λαϊκού μετώπου» νέων ιστορικών, πού κρίνονται και καταξιώνονται, όπως ό ίδιος διακηρύσσει, «όχι από τήν κογκάρδα στην ιδεολογική μπουτονιέρα ενός εκάστου, αλλά από τά περιεχόμενα των μελετών του».

- Δεύτερον: Η ολοκλήρωση και ή έκδοση των δύο πρώτων ιστορικών μονογραφιών του. Τά βιβλία του εκείνα, άφορούν δύο όψεις του ξεγεγερμένου —ανά τους αιώνες και ανά τίς ήπειρους— κοινωνικού περιθωρίου και δεβαιώνουν τήν άξιοπιστία και τή δύναμη του έρευνητικού και μεθοδολογικού προτάγματος της «νέας», στην ουσία της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας. Πρόκειται, άφενός για τή μελέτη του 1959 για

τούς στασιαστές, ή όποία θά συμπληρωθεί, δέκα χρόνια αργότερα μέ τό βιβλίό του γιά τούς ληστές και, τό 1973, μέ τήν ιστορική πραγματεία γιά τούς έπαναστάτες. Πρόκειται, άφετέρου, γιά τήν έργασία του γιά τήν ιστορία τής τζάζ, πού εκδόθηκε κι αυτή τό 1959: ό καθηγητής Χόμπσμπομ εκθειάζει τή δύναμη τής τζάζ και τήν έρμηνεύει σαν τό ισχυρό εκείνο μουσικό ρεύμα, πού άν και γεννήθηκε από τά βάθη τής λαϊκής ψυχής, μετασηματίστηκε σέ μία «έκπληκτική πηγή» χωρίς νά τρωθεί από τή θεοποιημένη κουλτούρα.

Η έπίμονη και συστηματική έρευνα του Έρικ Χόμπσμπομ, καθόλη τήν έκταση τής πρώτης μεταπολεμικής δεκαεπταετίας, στίς γραπτές και τίς άγραφες πηγές τής ιστορίας του 19ου αιώνα, δίνει τούς καρπούς της μέσα στά άμέσως έπόμενα χρόνια, όταν εκδίδονται οι τρεις πρώτοι τόμοι τής γιγαντιαίας σύνθεσής του γιά τούς δυό προηγούμενους αιώνες. Η ιστορία του «μακροῦ 19ου αιώνα», κατανέμεται στα βιβλία του: *Έποχή τών Έπαναστάσεων 1789-1848* πού εκδόθηκε τό 1962. *Έποχή του Κεφαλαίου 1848-1875* πού εκδόθηκε τό 1975. *Έποχή τής Αυτοκρατορίας 1875-1914* πού εκδόθηκε τό 1987.

Στήν τριλογία του αυτή, ό καθηγητής Χόμπσμπομ καταθέτει, έν πρώτοις, τήν ευρύτητα αντίληψων, τό γόνιμο πνεύμα, τήν άπαραμίλλη ικανότητά του νά έντοπίζει, νά άποθηκεύει, νά άνασύρει και νά συνθέτει πηγές, γνώσεις και λεπτομέρειες, τίς όποιες, κατά βάση, μόνον τεράστια άρχεία και όργανωμένες ομάδες ιστορικών μποροῦν νά προσεγγίσουν.

Έπειτα, από τίς έκατοντάδες σελίδες τής τριλογίας του, ανάγλυφα αναδύεται και μέ δύναμη διασπείρεται στήν κατοπινή ιστορική γραφή τό μεθοδολογικό πρόταγμα τής «νέας» ιστορίας: ό έντοπισμός και ή μελέτη τών άσυνχειών μέσα στή συνέχεια τής κοινωνικής δομής και τής άνενης εξέλιξής της. Οι άσυνέχειες (οι έπαναστάσεις, τά κινήματα, οι ρήξεις), δέν ταυτίζονται κατ' οὔδενα τρόπο μέ τά «μεγάλα περιστατικά» πού προβάλλει και προτάσσει ή *έπίσημη* ιστορία. Για τόν Χόμπσμπομ, οι άσυνέχειες είναι τά «διαμορφωτικά περιστατικά» (formative events) γιά τήν ιστορία τών κοινωνιών.

Ένα από αυτά τά «διαμορφωτικά περιστατικά» τό όνοματίζει «διπλή επανάσταση»: τή γαλλική και τή βιομηχανική τής περιόδου 1789-1848, οι όποιες διαμόρφωσαν τίς βάσεις γιά τίς κατοπινές εξελίξεις. Η διπλή αυτή επανάσταση, γιά τόν Χόμπσμπομ, είναι ό μεγαλύτερος μετασηματισμός από τήν έποχή πού οι άνθρωποι άνάκλυσαν τή γεωργία και τή μεταλλουργία, τή γραφή, τήν πόλη και τό κράτος.

Η σπουδαιότητα τής ιστορίας του «μακροῦ 19ου αιώνα» του Χόμπσμπομ δέν έξαντλείται στον βαθύ έπιστημονικό στοχασμό του πού τή στηρίζει. Τό έρευνητικό και συγγραφικό αυτό έργο, όπως ό ίδιος παραδέχεται, του άνοιξε τό δρόμο στήν άκαδημαϊκή καταξίωση και τήν καθολική έπιστημονική αναγνώριση.

Προκαλείται νά διδάξει ή νά δώσει διαλέξεις στα μεγαλύτερα πανεπιστήμια του κόσμου. Μπαίνει στή ζωή τών Άκαδημιών, τών θραβείων και τών διακρίσεων. Ταξιδεύει σέ όλα τά μήκη και πλάτη τής γής, συναναστρέφεται και συνομιλεί μέ «κοινούς θνητούς», αλλά και μέ τούς μεγαλύτερους διανοητές του αιώνα πού πέρασε. Άναδιφεϊ προσιτά, αλλά και δυσεύρετα ιστορικά άρχεία. Συγγράφει και εκδίδει —μέχρι σήμερα— είκοσι άκόμη ιστορικές μονογραφίες, όπως και τήν αυτοβιογραφία του από τήν όποία άντλησα πολλά στοιχεία γιά τή ζωή του. Η συντριπτική πλειοψηφία όλων τών βιβλίων του μεταφράζεται σέ δεκάδες γλώσσες.

Τό 1984, όμως, δυό χρόνια άφραδή άφότου τερμάτισε τήν τριανταεπτάχρονη άκαδημαϊκή του καριέρα στο Κολέγιο Μπέρκμπεκ (Birkbeck) του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, άνακύπτει τό «διαμορφωτικό περιστατικό» τής δικής του ζωής. Η Νέα Σχολή Κοινωνικής Έρευνας του Πανεπιστημίου τής Νέας Υόρκης, του προσφέρει μία νέα άκαδημαϊκή σταδιοδρομία, εκλέγοντάς τον καθηγητή τής έδρας τής πολιτικής και τής κοινωνίας. Τήν έδρα αυτή ό καθηγητής Χόμπσμπομ θά τή διατηρήσει μέχρι τό 1998, αλλά στο μεταξύ, μέσα στίς άπό κάθε άποψη ευνοϊκές συνθήκες πού του προσέφερε αυτό τό διακεκριμένο άμερικανικό πανεπιστημιακό ίδρυμα, θά συνθέσει, και θά ολοκληρώσει τό 1994 τόν τέταρτο τόμο τής συστηματικής ιστορίας του τών δυό προηγούμενων αιώνων: τήν *Έποχή τών Άκρων*, δηλαδή τό *Σύντομο Είκοστό Αιώνα 1914-1991*.

Η ιστορική γραφή του Έρικ Χόμπσμπομ γιά τόν *Σύντομο Είκοστό Αιώνα*, συγκεφαλαιώνει και άποκαθιστά τήν ένότητα, μέσα στο χρόνο δυό και πλέον αιώνων, μιάς ιστορίας τής ανθρώπινης κοινωνίας πραγματικά παγκόσμιας.

Σ' αυτό τόν τελευταίο τόμο τής τετραλογίας του, ό καθηγητής Χόμπσμπομ άρνείται νά άρκεστεί στή θέαση του ανθρώπινου βίου από τή μεριά του κόσμου τών προνομιούχων, όπως άρνείται νά συνοψίσει τήν εξέλιξη τής ιστορίας και τών κοινωνικών δομών στήν αντίπαράθεση τών Μεγάλων Δυνάμεων του αιώνα πού πέρασε, στίς συμπορεύσεις και στίς «θερμές» ή «ψυχρές» συγκρούσεις τους. Κατεβαίνει στα δεδομένα τής καθημερινής ζωής τών ανθρώπων, άποκαθιστά τό σύνολο τής ζωής στίς πραγματικές διαστάσεις γιά νά μπορέσει νά έρμηνεύσει, μέσα από αυτές και έντός τους, τίς συλλογικές δράσεις, τίς μορφές διαμαρτυρίας και τά κινήματα, τίς αλλαγές, τίς άνατροπές και τίς επαναστάσεις. Δίνει τήν άνεκτίμητη αίσθηση, στο μελετητή ή στον ύποψιασμένο άναγνώστη του έργου του, ότι αυτό πού συμβαίνει στήν καρδιά τής Βραζιλίας, στή Μέση Άνατολή ή στή Νότια Άφρική, φωτίζει στιγμές ή τάσεις πού εκδηλώνονται στή Νέα Υόρκη, στή Μόσχα ή στο Παρίσι.

Οι τιμές και οι άναγνωρίσεις πού μέ μεγάλη πικνότη-
τα στά τελευταία χρόνια περιβάλλον τή ζωή και τό
έργο του Έρικ Χόμπσμπομ, στίς όποίες προστίθεται ή
σημερινή μας εκδήλωση, δέν μπορούν νά άρκεστούν σέ
άλλεπάλληλες καταδυθίσεις μας στήν έπινοητικότητα
τής γραφής του, στή μαεστρία του νά άντλεί αύθεντι-
κές και άνθεκτικές έννοιες από τίς λεπτομέρειες του
ιστορικού μας παρελθόντος. Οί σελίδες του συγγράμ-
ματός του για τόν 20ό αιώνα, ίσως περισσότερο από
κάθε άλλο βιβλίό του άποκαλύπτουν όχι άπλως τά χα-
ρίσματά του ως διανοητή και συγγραφέα, αλλά τό
άσύγκριτο πλεονέκτημά του πού τόν κατατάσσει, κατ'
αυτόν στους «έπαγγελματίες ιστορικούς», κατ' έμάς ό-
μως στους κορυφαίους έπαγγελματίες ιστορικούς: βιώ-
θηκαν και συντάχθηκαν, οί σελίδες αυτές, έντέλει δέ
τό σύνολο του έργου του, ως καταγραφή τής ιστορίας
από έναν άνθρωπο, πού άρέσκεται νά ταυτίζεται
«άπόλυτα» μέ τό χαρακτηρισμό του Φόρστερ για τό
μεγάλο ποιητή τής γενέτειράς του, τόν Κωνσταντίνο
Καβάφη, ό όποίος «στεκόταν κάπως παράπλευρα, ως
πρός τό σύμπαν». Θά πρέπει νά δεχτοϋμε ότι για τόν
ιστορικό, όπως και για τό φωτογράφο, αυτό είναι τό
καλύτερο σημείο για νά σταθεί και νά άποτυπώσει τή
στιγμή! Η ιστορία του 20ου, όπως και του προηγού-
μενου αιώνα, γράφηκε, πράγματι, από έναν πνευματι-
κό άνθρωπο, πού επέλεξε νά μήν ταυτιστεί ποτέ, συ-
ναισθηματικά, «μέ κάποια σαφή ή έπίλεκτη ομάδα άν-
θρώπων» πού άρνήθηκε πάντοτε νά συμεριστεί τή
λογική τής μοναδικότητας τής ταυτότητας των άνθρώ-
πων, είτε αυτή είναι έθνοτική ή έθνικιστική, είτε πο-
λιτική, είτε πολιτισμική, επειδή άπλά πιστεύει ότι «κα-
νείς δέν μπορεί νά φέρει τόν κόσμο στά μέτρα του»
γράφει, ή ιστορία, από έναν άνθρωπο, πού οι ύπο-
θήκες τής καταγωγής του και τό πνευματικό και ψυ-
χικό του υπόστρωμα τόν κάμνουν νά αισθάνεται ότι
δέν ανήκει άπόλυτα στό μέρος όπου κάθε φορά ζει:
όπως ό ίδιος παραδέχεται, «άνάμεσα στους Κεντροευ-
ρωπαϊούς μετανάστες, παντού όμως Έβραϊός -άκόμη και,
είδικά, στό Ίσραήλ-, στόν κόσμο των είδημόνων αντί-
ειδήμων, πολύγλωσσος κοσμοπολίτης, διανοούμενος
πού τό πανεπιστημακό του έργο ήταν άφιερωμένο
στούς μή διανοούμενους».

Άπό τό κατώφλι τής όγδοης δεκαετίας τής ζωής του
και μέχρι σήμερα, μέ τήν ολοκλήρωση του έρευνητικού
και συγγραφικού του έργου για τόν 20ό αιώνα, ό
Έρικ Χόμπσμπομ, έξακολουθώντας νά άπολαμβάνει,
όπως έδώ και πενήντα χρόνια, τήν άρμονία τής οικο-
γενειακής ζωής κοντά στήν Μαργλέν Χόμπσμπομ, στά
παιδιά του Άντριου Τζών και Τζούλια Νάταλυ και,

τελευταία, κοντά στά έγγόνια του, επανεπισκέπτεται
άσταμάτητα τήν ιστορία. Προσθέτει στή δράση του τό
κεφάλαιο τής τολμηρής και όξυδερκούς άνάλυσης και
έρμηνείας τόσο για τό ιστορικό μας παρόν, όσο και
για τό μέλλον.

Τήν ιστορία τήν επανεπισκέπτεται ό Χόμπσμπομ,
όχι για νά σκιαγραφήσει, μέ βάση αυτήν, ένα μοντέλο
ζωής για τό παρόν και τό μέλλον, άφού μάλιστα οι
σύγχρονες κοινωνίες μας δέν μοιάζουν καθόλου μέ τίς
παρελθοϋσες, δέν έχουν καν προηγούμενο «έκεινο πού
μπορεί νά κάνει ή ιστορία», μās τονίζει, «είναι νά
άνακαλύπτει τούς μηχανισμούς και τίς μορφές τής
ιστορικής άλλαγής και, συγκεκριμένα, τούς μετασχημα-
τισμούς των ανθρώπινων κοινωνιών. Αυτό, και όχι
προβλέψεις ή έλπίδες, είναι πού έχει άμεση σχέση μέ
τή σημερινή κοινωνία και τίς προοπτικές της. Αυτό
πού ή ιστορία δέν μπορεί νά μās πει, είναι τό τί θά
συμβεί. Έκεινο πού μās λέει, είναι τί προβλήματα θά
έχουμε ν' άντιμετωπίσουμε».

Καθηγητά Χόμπσμπομ,

Μέ πνεϋμα και σωματική γλώσσα πού καλπάζει πάνω
από τά έμπόδια, αναδίδετε τήν ισχυρή αίσθηση ενός
ιστορικού γίγνεσθαι πού καταμετρήσατε ό ίδιος μέ τή
ζωή σας.

Ό είκοστός πρῶτος αιώνας, πού στεκόμαστε τώρα
στήν άρχή του, είναι μία έποχή έκρηκτικά καινούργιων
διαστάσεων, όπου συρτήκαμε μέ τρομακτική τα-
χύτητα στά όρια τής ανθρώπινης ύπαρξης κι έναποτε-
θήκαμε σ' έναν κόσμο μέ πρωτοφανείς δυνατότητες,
άλλά και μέ όλέθριες, ύποχθόνιες ροπές δικαιοσύνης, μέ
παραλογισμό, βαρβαρότητα, άπανθρωπιά. Οί προβλέ-
ψεις για τό μέλλον μπορεί νά είναι τόσες, όσοι είναι
οί άνθρωποι πού βρίσκονται μέσα στήν αΐθουσα αυτή.
Αυτό πού μπορούμε νά πούμε μέ σιγουριά, μαζί σας,
είναι τό έξής: «Τό μόνο πού γνωρίζουμε είναι ότι ή
ιστορία μās έφερε έδώ πού είμαστε σήμερα, καθώς και
τό γιατί μās έφερε. Ένα πράγμα είναι σαφές. Εάν ή
άνθρωπότητα θέλει νά έχει άναγνωρίσιμο μέλλον, δέν
μπορεί νά συνεχίσει νά παρατείνει τό παρόν και τό
παρελθόν. Τό τίμημα τής άποτυχίας, μέ άλλα λόγια ή
έναλλακτική λύση άπέναντι στήν άνάγκη άλλαγής τής
κοινωνίας, θά είναι τό έρεβος».

Σας εύχαριστώ!

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ ΙΣΡΑΗΛΙΝΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ

του Avi Shlaim

Μετάφραση: Εύη Κουτρομπάκη

«**Ε**να έθνος» είπε ο γάλλος φιλόσοφος Έρνέστ Ρενάν «είναι μία ομάδα ανθρώπων που έχουν ενωθεί κάτω από μία έσφαλμένη άποψη για τό παρελθόν και τό μίσος ενάντια στους γείτονές του». Κατά τή διάρκεια τών αιώνων, ή χρήση τών μύθων που άφορούν τό παρελθόν έχουν άποτελέσει ένα δυναμικό εργαλείο για τήν παραχάραξη τής πορείας ενός έθνους. Αξίζει τόν κόπο νά παρατηρηθεί πόσο συχνά χρησιμοποιείται ή φράση «παραχάραξη ενός έθνους», γιατί όλα τά έθνη είναι άποτέλεσμα ιστορικής παραχάραξης.

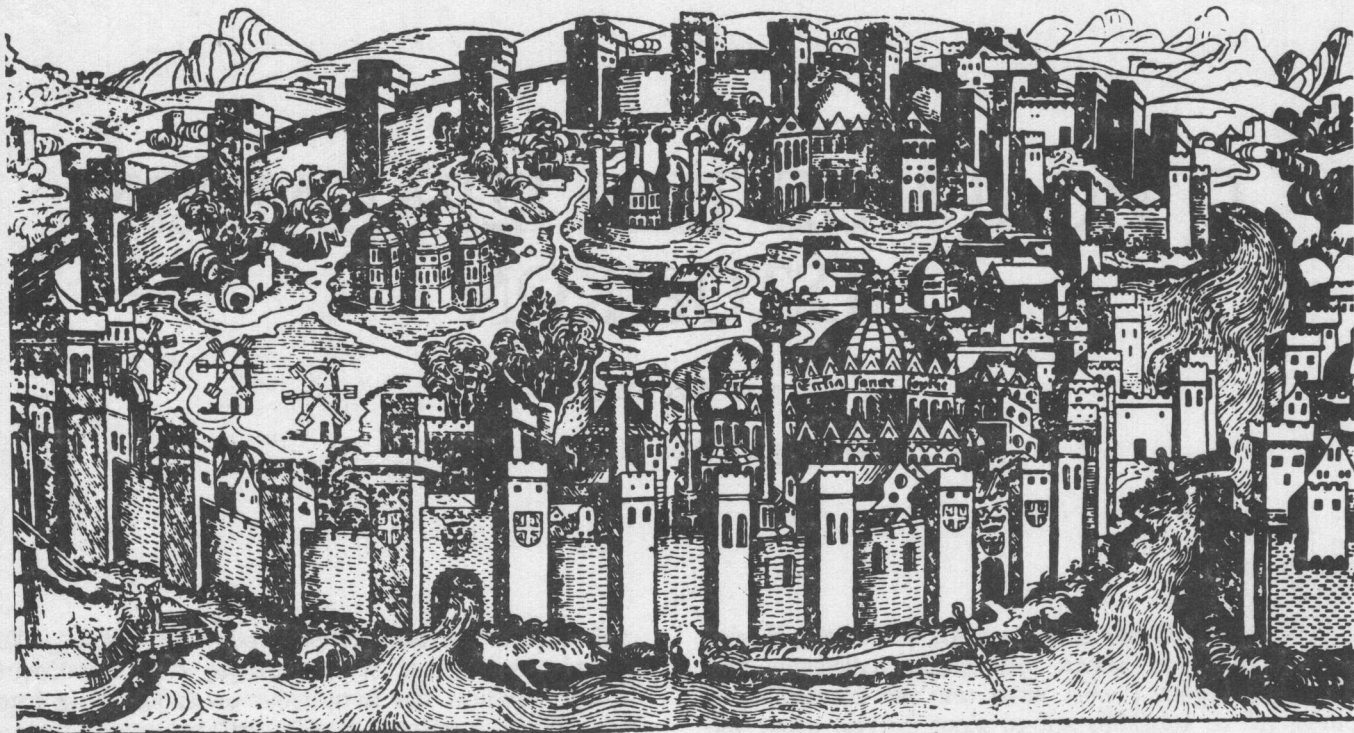
Τό σιωνιστικό κίνημα, ο πρόδρομος του κράτους του Ισραήλ, ήταν ή δεύτερη πιό έπιτυχή ιστορία του 20ου αιώνα, που έγω τουλάχιστον γνωρίζω. Η πρώτη ήταν αυτή τών Μπίτλς. Παρ' όλα αυτά αυτό τό κίνημα δέν ήταν τό πρώτο τό όποιο προπαγάνδιζε μία υπεραπλουστευμένη έκδοχή του παρελθόντος μέ σκοπό τήν προώθηση τής εθνικιστικής του άτζέντας. Αντιθέτως, όπως όλες οι εθνικιστικές έκδοχές στην ιστορία, ή πάγια σιωνιστική έκδοχή τής κατελείγουσας ανάγκης δημιουργίας ισραηλινού κράτους τό 1948, ήταν έπιλεκτική, απλουστευτική και έξυπηρετούσε ίδια συμφέροντα.

Αυτή ή ιστορική έκδοχή έξυπηρετούσε διπλούς σκοπούς. Πρώτον προσέδωσε μία αίσθηση κοινής εθνότητας στους Έβραίους άπανταχού τής γής. Δεύτερον κινητοποίησε τή διεθνή συμπάθεια και τήν ύποστήριξη για τό νεογέννητο κράτος του Ισραήλ. Τόν μόνο σκοπό που δέν έξυπηρετούσε ήταν αυτός τής άλληλοκατανόησης και τής συμφιλίωσης μεταξύ τών Αράβων και τών Ισραηλινών.

Κατά τήν τελευταία δεκαετία έχει παρατηρηθεί έλάχιστη πρόοδος στις ειρηνευτικές διαδικασίες μεταξύ

του Ισραήλ και τών παραδοσιακών του έχθρών, αλλά ταυτόχρονα έχουμε γίνει μάρτυρες ενός καινούργιου είδους πολέμου, τών αντιμαχόμενων έκδοχών τής ιστορίας. Αυτός ο πόλεμος διαδραματίζεται μεταξύ τής παραδοσιακής σιωνιστικής ιστοριογραφίας και τής «νέας ιστορίας» ή όποία άρχισε νά αντιπαρατίθεται στην παραδοσιακή σιωνιστική έκδοχή που άφορᾶ τή γέννηση του Ισραήλ και τών πενήντα χρόνων μαχών και αντιπαραθέσεων που άκολούθησαν. Τό έργο τών νέων ιστορικών έπηρέασε κατά κάποιον τρόπο τήν αντίληψη τών Ισραηλινών για τίς ιστορικές ρίζες τής σύγκρουσης. Τά τελευταία τρία χρόνια παρ' όλα αυτά, μετά τήν άποτυχία τών ειρηνευτικών διαδικασιών στο Όσλο και τήν «ίντιφάντα» τών μαρτύρων του Άλ-Άκσα, ή νέα ιστορία δέχεται καινούργιες επιθέσεις. Άλλά πιθανόν νά μπορεί νά παίξει σημαντικό ρόλο στή διευκόλυνση τών διαδικασιών για τήν ειρήνευση στην Μέση Άνατολή.

Τό σημείο έκκίνησης τών διαφορών άποτελέσαν τά γεγονότα που ξεκίνησαν τό 1948, και υπάρχουν δυό έκδοχές για τό τί διαδραματίστηκε εκείνο τό μοιραίο έτος. Κάθε πλευρά έχει τή δική της έκδοχή για τά γεγονότα. Οι Παλαιστίνιοι θεωρούν τους Ισραηλινούς ως ξένους κατακτητές και τους έαυτούς τους ως τά θύματα του πρώτου Άραβο-Ισραηλινού πολέμου, που τόν άποκαλούν Άλ-Νακμπά τής καταστροφής. Η παλαιστινιακή ιστοριογραφία άντικατοπτρίζει αυτές τίς άντιλήψεις. Οι Ισραηλinoί από τήν άλλη πλευρά ήταν οι νικητές στον πόλεμο του 1948, τόν όποιο και άποκαλούν και πόλεμο τής ανεξαρτησίας. Λόγω του γεγονότος ότι ήταν οι νικητές αυτού του πολέμου, μεταξύ τών ύπολοίπων, είχαν περισσότερα συγκριτικά πλεονε-

κτήματα σέ σχέση μέ τούς αντίπαλους τους σέ ό,τι άφορᾶ τήν προπαγάνδα πού άφοροῦσε τή δική τους έκδοχή γιά αὐτόν τόν μοιραίο πόλεμο.

Άλλά σέ αὐτήν τήν περίπτωση καί οἱ δύο πλευρές θεωροῦν τούς ἑαυτούς τους θύματα. Ἡ ἄποψη γιά τό ποιός εἶναι τό πραγματικό θύμα άποτελεῖ τήν αιχμή τοῦ δόρατος τῆς διαμάχης μεταξύ τῶν δύο πλευρῶν. Ἡ «νέα ιστορία» τῶν Ἰσραηλινῶν δέν συμπίπτει μέ αὐτήν τῶν Παλαιστίνιων, στήν πραγματικότητα απέχει μακράν αὐτῆς. Άλλά αὐτή ἡ νέα ιστορία βοηθᾶ σέ κάποιο βαθμό στή γεφύρωση τοῦ χάσματος μεταξύ τῆς παλαιστινιακῆς καί τῆς ἰσραηλινῆς ιστοριογραφίας. Ὁ ἀείμνηστος Ἐντουαρντ Σαῖντ ἔθεσε τό θέμα πολύ ὀρθῶς χαρακτηρίζοντας τούς Παλαιστίνιους ὡς «θύματα τῶν θυμάτων». Στήν πραγματικότητα προχώρησε ἀκόμη περισσότερο λέγοντας πῶς εἶναι πολύ σημαντικό νά καταλάβουν οἱ Ἄραβες τήν επίδραση πού εἶχε τό ὀλοκαύτωμα στήν ἰουδαϊκή ψυχή, καί ἀκόμη περισσότερο τή μονομανία πού τούς διακατέχει γιά τήν ἀσφάλεια, ἐάν πραγματικά θέλουν νά κατανοήσουν τή μεταχείριση τῶν Παλαιστίνιων «τά θύματα τῶν θυμάτων» ἀπό τήν πλευρά τῶν Ἰσραηλινῶν.

Ἡ καθιερωμένη σιωνιστική ἀντίληψη γιά τόν πόλεμο τοῦ 1948 ἔχει πάνω κάτω ὡς ἐξῆς. Ἡ διαμάχη με-

ταξύ τῶν Ἑβραίων καί τῶν Ἄράβων, ἀκολουθώντας μιᾶ συγκεκριμένη πορεία ἔφτασε στό ἀποκορύφωμά της, στίς 29 Νοέμβριου τοῦ 1947 μετά τήν ἀπόφαση τοῦ ΟΗΕ γιά τή δημιουργία δύο κρατῶν, ἐνός παλαιστινιακοῦ καί ἐνός ἀραβικοῦ. Οἱ Ἑβραῖοι ἀποδέχτηκαν τό σχέδιο τῶν Ἐνωμένων Ἐθνῶν ἐνῶ ἡ ἀραβική πλευρά τό ἀπέρριψε. Ἡ Μεγάλη Βρετανία ἔκανε ὅ,τι περνοῦσε ἀπό τό χέρι της γιά νά ματαιώσει τή δημιουργία τοῦ παλαιστινιακοῦ κράτους πού προέβλεπε τό σχέδιο τοῦ ΟΗΕ. Μέ τή λήξη τοῦ τελεσιγράφου καί τήν ἀνακήρυξη τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ, πέντε ἀραβικά κράτη ἔστειλαν τούς στρατούς τους στήν Παλαιστίνη, μέ σκοπό νά πολεμήσουν ἐνάντια στή δημιουργία ἐνός Ἰσραηλινοῦ κράτους. Ἡ σύρραξη πού ἀκολούθησε μεταξύ ἐνός Ἰσραηλινοῦ Δαυίδ καί ἐνός Ἄραβα Γολιάθ, ἦταν ἄνιση. Τό νεογέννητο ἰουδαϊκό κράτος ἔδωσε μιᾶν ἀπελπισμένη, ἥρωική καί καθόλα ἐπιτυχή μάχη γιά ἐπιβίωση, ἐνάντια σέ ὅλες τίς ἀντιξοότητες. Κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου χιλιάδες Παλαιστίνιων κατέφυγαν στά γειτονικά ἀραβικά κράτη, κυρίως ὑπακούοντας σέ διαταγές ἀνωτέρων καί παρά τίς ἰσραηλινές ὑπομνήσεις νά μείνουν καί νά διαδηλώσουν γιά τή δυνατότητα εἰρηνικῆς συνύπαρξης. Μετά τόν πόλεμο, ἡ ιστορία συνεχίζεται, οἱ Ἰσραηλινοί ἀρχηγοί ἐπι-

θυμοῦσαν τὴν εἰρήνην διακαῶς ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε κανεὶς γιὰ νὰ συνομιλήσει ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά. Ἡ ἀραβικὴ ἀδιαλλαξία ἦταν ὑπεύθυνη γιὰ τὸ πολιτικὸ ἀδιέξοδο τὸ ὁποῖο διήρκεσε μέχρι τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ προέδρου Ἀνουάρ Σαντάντ στὴν Ἱερουσαλὴμ τριάντα χρόνια ἀργότερα.

Γιὰ πολλὰ χρόνια ἡ πάγια σιωνιστικὴ ἀντίληψη παρέμενε ἀμετακίνητη ὡς πρὸς τίς αἰτίες, τὸ χαρακτῆρα καὶ τὴν πορεία τῆς ἀραβο-ἰσραηλινῆς διαμάχης παρέμεινε ἀκλόνητη ἔξω ἀπὸ τὸν ἀραβικὸ κόσμον. Ἡ 40ῆ ἐπέτειος τῆς ἴδρυσης τοῦ Παλαιστινιακοῦ κράτους τὸ 1988 παρ' ὅλα αὐτὰ, συνοδεύτηκε ἀπὸ τὴν ἔκδοση τεσσάρων βιβλίων Ἰσραηλινῶν διανοουμένων οἱ ὁποῖοι ἀμφισβητοῦσαν τὴν παραδοσιακὴ ἱστοριογραφία σχετικὰ μὲ τὴ γέννησιν τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ πρώτου ἀραβο-ἰσραηλινοῦ πολέμου. Αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς ἔφτασαν νὰ θεωροῦνται «ρεβιζιονιστές» ἀπὸ τὴ καινούργια γενιά τῶν ἱστορικῶν.

Ἡ πρώτη παρατήρησις πού θά μπορούσε νὰ κάνει κανεὶς γιὰ αὐτὴν τὴ νέα ἱστορία, εἶναι ὅτι δὲν εἶναι ἐντελῶς νέα. Πολλές ἀπὸ τίς ιδέες τῆς νέας αὐτῆς ἱστορίας εἶχαν διατυπωθεῖ μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπο σὲ προηγούμενα δημοσιεύματα καὶ πολεμικές. Ἐπιπλέον συγγραφεῖς ὅπως ὁ Τόμ Σεγκέφ, ὁ Ζεέφ Στέρνελ,

καὶ ὁ Μόττι Γκολάνι ἐξέδωσαν βιβλία τὰ ὁποῖα ἦταν ἰδιαίτερος ἐπικριτικὰ γιὰ τὸ ρόλον τοῦ Ἰσραὴλ στὴ διαμάχη. Νέοι κοινωνιολόγοι ἐπίσης συνεισέφεραν στὴν ἐπεξήγησιν τῶν λόγων τῆς διαμάχης. Θά πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ ἔκδοση τεσσάρων ἀναθεωρητικῶν ἱστορικῶν ἐκδοχῶν σὲ ἕνα μόνον χρόνο ἀποτελέσει τὴν ἀπαρχὴ μᾶς κριτικῆς προσέγγισιν τῶν πραγμάτων.

Δυὸ εἶναι οἱ παράγοντες πού καθιστοῦν ἀπαραίτητη τὴ νέα ἱστοριογραφία. Ἡ δημοσίευσιν τῶν ὑπηρεσιακῶν ἀρχείων τοῦ 1948 ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἡ ἀλλαγὴ στὸ πολιτικὸ κλίμα στὸ Ἰσραὴλ, μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ Λιβάνου τὸ 1982. Τὸ Ἰσραὴλ υἱοθέτησε τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν, δηλαδή τὸ ἀνοιγμα τῶν ἀρχείων πού ἀφοροῦν τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, μετὰ ἀπὸ 30 χρόνια. Μὲ βάση αὐτὸν τὸ νόμον ἕνας μεγάλος ὄγκος πρωτολείου πρὸς μελέτη ὑλικοῦ τέθηκε στὴ διάθεσιν τοῦ Κεντρικοῦ Σιωνιστικοῦ ἀρχείου, πρὸς ἔρευνα καθὼς ἐπίσης στὰ ἰσραηλινὰ κρατικὰ γραφεῖα, στὸ ἀρχεῖον Δαγκάνα στὸ ἀρχεῖον IDF, στὸ ἀρχεῖον τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος καὶ στὸ ἀρχεῖον Μπέν Γκουριόν. Οἱ Ἀραβες ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ δὲν ἔχουν τίποτε πού νὰ μοιάζει τουλάχιστον μὲ ἀρχεῖον αὐτὰ τὰ τριάντα χρόνια. Ἡ πρόσβασις στὰ ἀρχεῖα τῶν ἀραβικῶν χωρῶν, ἂν αὐτὸ εἶναι ἐφικτό, γίνεται μὲ ἕνα πε-

ριορισμένο και κατά πολύ αυθαίρετο τρόπο. Οι περισσότερες αραβικές χώρες δεν διαθέτουν εθνικά αρχεία.

Έτσι παρουσιάζεται ένα σοβαρό πρόβλημα ασυμμετρίας μεταξύ των διαθέσιμων ντοκουμέντων της ισραηλινής και της αραβικής πλευράς. Θά πρέπει να τονισθεί ότι τιμᾶ τό Ἰσραήλ τό γεγονός ὅτι ἐπιτρέπει τήν πρόσβαση στά ἐσωτερικά ντοκουμέντα σέ ἐρευνητές και καθιστᾶ ἐφικτές τίς κριτικές μελέτες. Ἡ δυνατότητα πρόσβασης στά ἀρχεῖα τῆς αραβικῆς πλευράς εἶναι σχεδόν ἀνύπαρκτη, ἀλλά αὐτό τό γεγονός δέν ἀποτελεῖ σοβαρό λόγο στή μὴ καταγραφή τῆς ιστορίας. Θά πρέπει νά προσπαθήσουμε νά ἐξαγάγουμε ὅσο τό δυνατόν περισσότερα συμπεράσματα ἀπό τίς ὁμολογουμένως ἐλάχιστες πηγές πού ὑπάρχουν. Εἶναι προτιμότερο νά ἀνάβεις ἕνα κερί παρά νά προχωρεῖς ἀέναο στό σκοτάδι.

Ἄν ἡ ἀνακοίνωση νέων πλουσιῶν πηγῶν πληροφοριῶν ἀποτέλεσε ἕνα σημαντικό λόγο γιά τήν ἔλευση τοῦ ιστορικοῦ ἀναθεωρητισμοῦ, ἡ ἀλλαγὴ στό γενικό πολιτικό κλίμα ὑπῆρξε ὁ δεύτερος. Γιά πολλοὺς Ἰσραηλινούς, εἰδικά αὐτούς πού ἔχουν φιλελεύθερη σκέψη, ἡ ἄθλια σύλληψη τῆς ιδέας τῶν ὀπαδῶν τοῦ Λικούντ γιά τήν εἰσβολή στό Λίβανο τό 1982 ἀποτέλεσε σταθμό στήν ιστορία τῆς περιοχῆς. Μέχρι τότε οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Σιωνιστῶν καλλιιεργοῦσαν μέ προσοχή τό προφίλ τους, δηλαδή παρουσιάζονταν σάν ὑπέροχοι τῆς εἰρήνης οἱ ὁποῖοι θά πολεμοῦσαν μόνον και ἐάν ἐξαναγκάζονταν νά τό πράξουν. Μέχρι τότε ἡ δῆθεν ἔλλειψη ἄλλων ἐναλλακτικῶν λύσεων ἦταν ἡ βασική ἐξήγηση γιά τήν ἐμπλοκή τοῦ Ἰσραήλ στόν πόλεμο και ἡ κατά κάποιον τρόπο νομιμοποίηση τῆς ἐμπλοκῆς του σέ πολέμους γενικότερα. Ἀλλά ἐνῶ ἡ ὀξεία ἀντιπαράθεση μεταξύ τῶν ὑποστηρικτῶν και τῶν πολέμων ἀκόμη μαίνονταν, ὁ πρωθυπουργός Μεναχέμ Μπεγκίν ἔδωσε μιά διάλεξη στό προσωπικό τῆς Ἀκαδημίας IDF μέ θέμα «πόλεμοι κατόπιν ἐπιλογῆς και πόλεμοι στοὺς ὁποίους ἀναγκαστικά συμμετέχουμε». Ὑποστήριξε ὅτι ὁ πόλεμος στό Λίβανο ἦταν ἕνας πόλεμος ἐπιλογῆς πού σκοπὸ εἶχε τήν εἰσπραξὴ πολιτικῶν ὀφελῶν. Μέ αὐτὴν τὴν παραδοχή, πρωτοφανή στήν ιστορία τοῦ σιωνιστικοῦ κινήματος, ἡ ἐθνικὴ συναίνεση, πού ὑπῆρχε σχετικὰ μέ τὴ διεξαγωγή τοῦ πολέμου λόγω ἔλλειψης ἄλλων ἐπιλογῶν, ἄρχισε νά καταρρέει δημιουργώντας πολιτικά ἐναύσματα γιά τὴν κριτικὴ ἐπανεξέταση τῆς μέχρι τότε ιστορίας τῆς χώρας.

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ πρώτου κύματος αὐτῶν τῶν ἀναθεωρητικῶν μελετῶν σχετικὰ μέ τὸν πόλεμο τοῦ 1948 κίνησαν τό ἐνδιαφέρον και τίς ἀντιπαραθέσεις στήν ισραηλινὴ πολιτικὴ ἀρένα, σέ ἀκαδημαϊκοὺς κύκλους και στά μέσα ἐνημέρωσης. Ἡ ἀρχικὴ ἀντίδραση ἦταν ἀμηχανία ἀκόμη και τρόμος σέ αὐτό πού ἐμοιαζε νά εἶναι μιά αυθαίρετη και ἀνόσια στόχευση τῶν ἱερῶν ἀγγελῶν πού ὅλοι οἱ μαθητές τοῦ Ἰσραήλ, ἀπὸ καταβολῆς τοῦ ἔθνους τους, εἶχαν μάθει νά σέβονται και νά προσκυνοῦν. Μερικοὶ σχολιαστὲς ἐνίωσαν ὅτι τὰ διβλία αὐτά ἦταν μιά καλὰ ἐνορχηστρωμένη ἐπίθεση

ἐναντία στή φήμη τοῦ Ἰσραήλ. Μιά ἐπίθεση πού δέν ἔπρεπε νά μείνει ἀναπάντητη. Κάποιοι ἄλλοι ἦταν πῶ ἀνοιχτοὶ στήν ιδέα γιά τὴν ἐπανεξέταση κάποιων ἀληθειῶν, καθυγιασμένων ἀπὸ τό χρόνο, ὑπὸ τὸ φῶς νέων ἀποδεικτικῶν στοιχείων. Ἀκόμη και ὅταν συνήλθαν ἀπὸ τό ἀρχικὸ σοκ οἱ γνώμες παρέμεναν διχασμένες σχετικὰ μέ τὴ νέα ιστοριογραφία. Οἱ βετεράνοι τοῦ πολέμου τοῦ 1948 και τὰ μέλη τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς, εἰδικά αὐτῆς τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος, συνέχισαν νά μαίνονται ἐναντία στίς καινούργιες ιστορικὲς προσεγγίσεις.

Μεταξύ τῶν κριτικῶν γιά αὐτούς τοὺς νέους ιστορικούς, ἡ πῶ καυστικὴ και «δηλητηριώδης» ὑπῆρξε αὐτὴ τοῦ Σαμπτά Τέβεθ, δημοσιογράφου και βιογράφου τοῦ Νταβίντ Μπέν Γκουριόν, ἰδρυτῆ τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ και πρώτου πρωθυπουργοῦ του. Ἡ μεθοδευμένη ἐπίθεση-ἀπάντηση τοῦ Τέβεθ δημοσιεύτηκε σέ τέσσερις συνεχόμενες ὀλοσέλιδες δημοσιεύσεις στήν ἀνεξάρτητη ἡμερήσια ἐφημερίδα *Haaretz* τό Μάιο τοῦ 1989. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου χρόνου, ὁ Τέβεθ δημοσίευσε μιά συντομευμένη ἐκδοχὴ αὐτῆς τῆς σειράς σέ ἕνα ἄρθρο ὑπὸ τὸν τίτλο «Χρεώνοντας στό Ἰσραήλ τό προπατορικὸ ἀμάρτημα», στό ἀμερικανο-εβραϊκὸ μηνιαῖο περιοδικὸ *Commentary*. Σέ αὐτό τό ἄρθρο ὁ Τέβεθ περιέγραφε τὴ νέα ιστορία ὡς ἕνα συνοθύλευμα παραχαράξεων, παραλείψεων σκόπιμων παρεξηγήσεων, στήν ἀνάγνωση τῶν ἀρχείων και ἐξόφθαλμων λαθῶν. Ὁ Τέβεθ στήριξε τό ἄρθρο του σέ δύο ἄξονες. Πρῶτον ὑποστήριξε ὅτι αὐτὴ ἡ νέα ιστοριογραφία στηρίζεται σέ ἔλλιπὴ και μονομερῆ ἀποδεικτικά στοιχεία και χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐπαγγελματικά ἐλαττώματα. Δεύτερον ἰσχυρίστηκε ὅτι οἱ νέοι ιστοριογράφοι εἶχαν πολιτικὰ κίνητρα ὑπὲρ τῶν Παλαιστίνιων και σκοπὸ εἶχαν νά ἐνοχοποιήσουν τὸν Σιωνισμό και τό κράτος τοῦ Ἰσραήλ. Ἡ πολεμικὴ τοῦ Τέβεθ ἔριξε λάδι στή φωτιά παρά φώτισε τό ζήτημα. Ὅπως πολλὰ ἀπὸ τὰ μέλη τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς τοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος ἔτσι και ὁ Τέβεθ δέν κατόρθωσε νά διαχωρίσει τὴν ιστορία ἀπὸ τὴν προπαγάνδα.

Ἐνδιαφέρον προκαλεῖ τό γεγονός ὅτι πολλοὶ ὑποστηρικτές τῆς Δεξιᾶς στό Ἰσραήλ, εἴτε ἦταν διανοούμενοι εἴτε ὄχι, ἀνταποκρίθηκαν στά εὐρήματα τῆς νέας ιστοριογραφίας μέ πολλὴ μεγαλύτερη ψυχραιμία. Παραδέχονται γιά παράδειγμα μέ μεγάλη εὐκολία ὅτι τό Ἰσραήλ ἀπέλασε Παλαιστίνιους και ἐκφράζουν τὴν πικρία τους πού δέν ἀπέλασαν περισσότερους μιά και ἦταν αὐτοὶ πού προκάλεσαν τὸν πόλεμο ἐναντιόν τους. Οἱ ὑποστηρικτές τῆς Δεξιᾶς στό Ἰσραήλ φαίνεται πῶς ἀντιμετωπίζουν τὸν πόλεμο τοῦ 1948 μέσα στό πλαίσιο τῆς *realpolitik* περισσότερο παρά κάτω ἀπὸ ἕνα ἀνθρωπιστικὸ πρίσμα. Προσπαθοῦν μέ ἄλλὰ λόγια νά συνδυάσουν τίς ἀρχές τοῦ Σιωνισμοῦ μέ τίς προδιαγραφές τοῦ φιλελευθερισμοῦ. Ἴσως γιά αὐτὸν τό λόγο εἶναι πῶ δεκτικοὶ στίς καινούργιες θεωρίες και ἀναλύσεις γιά τὸν πόλεμο τοῦ 1948 ἀπὸ ὅ,τι τὰ μέλη τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς τοῦ κόμματος Μαπάι.

Οἱ τελευταῖοι ὑποστηρίζουν μέ τέτοιο πάθος τὴ δι-

και καὶ ἠθικὴ στάση τοῦ Ἰσραήλ, πού ἀδυνατοῦν νά δοῦν ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀπτά ἀποδεικτικά στοιχεῖα πού ἀφοροῦν τῇ βάρβαρῃ καὶ θάναση συμπεριφορᾷ τῶν Ἰσραηλινῶν πρὸς τοὺς Παλαιστίνιους. Τό κυρίαρχο ἀξίωμα τῶν θεωριῶν τους εἶναι ὅτι τὸ Ἰσραήλ εἶναι τὸ ἄθω θύμα. Χωρὶς νά ικανοποιοῦνται ἀπὸ τὰ τριάκοντα ἀργύρια, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἐπιμένουν νά διατηροῦν γιὰ τὸ Ἰσραήλ τὸ ἀκάνθινο στεφάνι, ἔχοντας σάν μοναδική τους ἔννοια τίς πολιτικὲς συνέπειες πού προκύπτουν ἀπὸ αὐτὴν τῇ καινούργια καταγραφή τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία σέ μεγάλο βαθμὸ ἐξηγεῖ τῇ θηριωδία τῶν ἐπιθέσεών τους.

Ἄν καὶ στὴν ἀρχὴ οἱ ἐνστάσεις ὄλων αὐτῶν περιστρέφονταν γύρω ἀπὸ τίς μεθόδους, τίς πηγές καὶ τὰ πιθανὰ πολιτικὰ κίνητρα τῶν νέων ἱστορικῶν, οἱ ἀκόλουθες ἀντιδράσεις τους ἀφοροῦσαν κάποια ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα εὐρήματά τους. Πέντε βασικοὶ ἄξονες μποροῦν νά ἐντοπισθοῦν στὴ διαμάχη μεταξὺ τῶν παραδοσιακῶν καὶ τῶν νέων ἱστορικῶν: ἡ βρετανικὴ πολιτικὴ πρὸς τὸ τέλος τῆς παλαιστινιακῆς ἐντολῆς τους, ἡ ἀραβὰ-ισραηλινὴ στρατιωτικὴ ἰσορροπία τὸ 1948, οἱ στόχοι τοῦ ἀραβικοῦ πόλεμου καὶ οἱ λόγοι γιὰ τὸ μόνιμο πολιτικὸ ἀδιέξοδο ἀφότου τὰ ὄπλα σίγησαν.

Ἡ παραδοσιακὴ σιωνιστικὴ ἐκδοχὴ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς Βρετανίας στὸ λυκόφως τῆς Ἐντολῆς τῆς στὴν Παλαιστίνη ἦταν νά ἐμποδίσῃ τὴ δημιουργία παλαιστινιακοῦ κράτους, καὶ πὼς οἱ Ἰσραηλίτες ἦταν πάντα στὸ στόχαστρο οἱ ἀποδιοπομπαῖοι τράγοι. Δεύτερον ὅτι οἱ Παλαιστίνιοι ἔφυγαν μὲ τὴ θέλησή τους καὶ τὸ ἔπραξαν μὲ σκοπὸ νά ἐπιστρέψουν πίσω θριαμβευτές. Ὑποστήριξαν ἐπίσης ὅτι ὑπῆρχε ἓνα παναραβικὸ σχέδιο πού σκοπὸ εἶχε νά καταστρέφῃ τὸ νεοσύστατο κράτος τοῦ Ἰσραήλ τῇ στιγμῇ τῆς γέννησής του καὶ πὼς ἡ ἀραβικὴ ἀδιαλλαξία ἦταν αὐτὴ πού εἶχε προκαλέσει τὸ πολιτικὸ ἀδιέξοδο πού ἀκολούθησε τὸν πόλεμο.

Ἡ ἀναθεωρητικὴ ἐκδοχὴ ὑποστηρίζει πὼς σκοπὸς τῆς Βρετανικῆς πολιτικῆς ἦταν νά ἐμποδίσῃ τὴ δημιουργία ὄχι Ἰσραηλινοῦ ἀλλὰ Παλαιστινιακοῦ κράτους. Τό ὅτι οἱ Παλαιστίνιοι δέν ἔφυγαν μὲ τὴ θέλησή τους ἀλλὰ ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὸ Ἰσραήλ, τὸ ὅτι δέν ὑπῆρχε παναραβικὸ σχέδιο μὲ σκοπὸ τὴν ἐξόντωση τοῦ Ἰσραήλ μὰ καὶ οἱ ἡγέτες τῶν Ἀράβων εἶχαν μεταξὺ τους σοβαρὲς διάφορες καὶ τέλος πὼς ἡ ἐπιθυμία γιὰ μιά πολιτικὴ διευθέτηση δυναμιτιζόταν περισσότερο ἀπὸ τὴν Ἰσραηλινὴ πλευρὰ παρὰ ἀπὸ τὴν παλαιστινιακὴ ἀδιαλλαξία.

Ἀνακεφαλαιώνοντας, οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ ὑποστηρίζουν πὼς οἱ νέοι ἱστορικοὶ χρεώνουν στὸ Ἰσραήλ ὄλες τίς εὐθύνες. Θὰ μπορούσε κάποιος παρ' ὅλα αὐτὰ νά ἀντιτείνει ὅτι οἱ ἴδιοι αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ εἶναι αὐτοὶ πού ἐπιμένουν νά ἐθελουφυλοῦν μπροστὰ στὰ ἀτράνταχτα ἀποδεικτικά στοιχεῖα πού τοὺς ἀνατρέπουν καὶ συνεχίζουν νά γραπώνονται στὴ θεωρία τῆς ἀμώμου συλλήψεως τοῦ Ἰσραήλ.

Τὸ τελευταῖο θέμα πού ἀφορᾷ τὴ διαμάχη εἶναι

ἰδιαιτέρα εὐαίσθητο ἐπειδὴ συνεπάγεται τὸν ἐπιμερισμὸ τῶν εὐθυνῶν γιὰ τὴ συνέχεια τῶν συγκρούσεων. Στόν πυρήνα τῆς παλαιᾶς ἰσραηλινῆς ἱστορικῆς ἐκδοχῆς ὑπάρχει ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ ἀραβικὸς κόσμος εἶναι ἓνας μονολιθικός, ἀμετανόητος καὶ ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνος ἐχθρός. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν ἐκδοχὴ οἱ Ἰσραηλινοὶ ἡγέτες ἄν καὶ στήριξαν μὲ ἀδιάλειπτες προσπάθειες τὴν εἰρηνικὴ ἐπίλυση τῶν διαφορῶν, οἱ προσπάθειές τους προσέκρουσαν στὸ τεῖχος τῆς ἀραβικῆς ἀδιαλλαξίας. Ἡ ἀναθεωρητικὴ ἐκδοχὴ ὑποστηρίζει πὼς τὸ Ἰσραήλ δέν ἦταν καθόλου εὐέλκτο στὶς διαπραγματεύσεις ἀπὸ ὅτι τὰ ἀραβικὰ κράτη καὶ γιὰ αὐτὸν τὸ λόγο ἔχει περισσότερες εὐθύνες γιὰ τὸ διπλωματικὸ ἀδιέξοδο πού ἀκολούθησε μετὰ τὸ τέλος τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων.

Τὰ ἀποδεικτικά στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀναθεωρητικὴ ἐκδοχὴ προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν. Αὐτὰ τὰ ἀρχεῖα βρῖθουν ἀπὸ ἀποδεικτικά στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συναινοῦν σέ ἓνα καὶ μόνον γεγονός, ὅτι δηλαδὴ ὑπῆρχαν πολλοὶ Ἀραβες πού ὑποστήριζαν διακαῶς τίς εἰρηνευτικὲς διαδικασίες καὶ ὅτι ὑπῆρχε ἐτοιμότητα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἀράβων γιὰ διαπραγματεύσεις μὲ τὸ Ἰσραήλ ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1948 καὶ μετὰ. Τὰ δύο ἐπίμαχα σημεῖα τῆς ἀτζέντας ἦταν τὰ σύνορα ἀφενὸς καὶ τὰ δικαιώματα τῶν Παλαιστίνιων προσφύγων ἀφετέρου. Κάθε ἓνας ἀπὸ τοὺς Ἀραβες ἡγέτες τῶν γειτονικῶν χωρῶν ἦταν προετοιμασμένος νά διαπραγματευθεῖ ἄμεσα μὲ τὸ Ἰσραήλ, ἐλπίζοντας σέ κάποια ἀνταλλάγματα λόγω τοῦ ὅτι συμμετείχαν ὡς διαπραγματευτές στὴν ἐπίτευξη τῆς εἰρήνης.

Ὁ βασιλιάς Φαρούκ τῆς Αἰγύπτου ἀπαίτησε τὴ λωρίδα τῆς Γάζας καὶ μιά στρατηγικὴ σημασίαν λωρίδα στὴν ἔρημο ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ τὴ ντὲ φάκτο ἀναγνώριση τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ βασιλιάς Ἀμπντουλάχ τῆς Ἰορδανίας πρότεινε μιά συνολικὴ συμφωνία μὲ τὸ Ἰσραήλ καὶ σάν ἀντάλλαγμα ζητοῦσε μιά λωρίδα γῆς γιὰ νά ἔχει πρόσβαση στὴ Μεσόγειο. Ἀκόμη πιὸ ἀνατρεπτικὴ ἦταν ἡ περίπτωση τοῦ στρατηγοῦ Χουσί Ζαΐμ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς στρατιωτικῆς ὁμάδας πού κατέλαβε τὴ ἐξουσία στὴ Συρία μετὰ ἀπὸ ἓνα ἀναίμακτο πραξικόπημα τὸν Μάρτιο τοῦ 1949 καὶ ἀνατράπηκε πέντε μῆνες ἀργότερα. Μὲ σκοπὸ νά ἀποκτήσῃ μεγαλύτερη δύναμη, ὁ Ζαΐμ προσέφερε στὸ Ἰσραήλ πλήρη εἰρήνη μὲ ἄμεση ἀντάλλαγή πρέσβων, κανονικὲς οικονομικὲς συνδιαλλαγές καὶ τὸν ἐπαναπατρισμὸ 300.000 Παλαιστίνιων προσφύγων στὴ Συρία, μὲ ἀντάλλαγμα τῆς μετακίνηση τῶν συνόρων στὸ μέσον τῆς θάλασσας τῆς Γαλιλαίας. Καὶ οἱ τρεῖς Ἀραβες ἡγέτες ἐπέδειξαν ἓναν ἀξιοσημείωτο πραγματισμὸ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἦταν πρόθυμοι νά συμμετάσχουν στὶς διαπραγματεύσεις μὲ τὸ ἰσραηλινὸ κράτος. Μοναδικὸς τους στόχος ἦταν νά προλάβουν ἢ ἀκόμη καὶ νά ὑποσκελίσουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο γιατί πίστευαν ὅτι αὐτὸς πού θὰ διαπραγματευόταν πρῶτος μὲ τὸ Ἰσραήλ θὰ ἀποκόμιζε καὶ τὰ περισσότερα ὀφέλη ἀπὸ τὴ διαπραγμάτευση. Ὁ

Ζαΐμ άνοιχτά δήλωσε τή φιλοδοξία του νά είναι ό πρώτος άραβας ήγέτης πού θά έκανε ειρήνη μέ τό Ίσραήλ.

Σέ κάθε μιά από αυτές τίς περιπτώσεις, βέβαια για έλαφρά διαφορετικούς λόγους για τήν κάθε μιά από αυτές, ό Νταβίντ Μπέν Γκουριόν θεώρησε πώς ή τιμή στήν όποία πουλούσαν τήν ειρήνη οι Άραβες ήταν πολύ άκριβή. Ήταν έτοιμος νά άποδεχτεί τήν ειρήνη, όμως στό πλαίσιο του status quo. Δέν σκόπευε νά προχωρήσει σέ σοβαρές ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις παρά μόνον ήταν έτοιμος νά παραχωρήσει ψυχία σέ ό,τι άφορούσε τους πρόσφυγες και τά σύνορα του νέου κράτους. Ο Μπέν Γκουριόν, όπως άποκαλύπτει στό ήμερολόγιό του, θεώρησε ότι οι συμφωνίες άνακωχής μέ τά γειτονικά άραβικά κράτη στόχο είχαν τήν άνάγκη του Ίσραήλ για άναγνώριση ασφάλειας και σταθερότητας. Ήξερε επίσης ότι για τίς επίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες τό Ίσραήλ θά έπρεπε νά άνταποδώσει στά άραβικά κράτη τήν έμπιστοσύνη τους μέ τό νά τους παραχωρήσει περιοχές πού ήταν στήν κατοχή του και μέ τό νά επιτρέψει τήν έπιστροφή ενός μεγάλου άριθμού προσφύγων. Ο Μπέν Γκουριόν θεώρησε ότι τά άνταλλάγματα αυτά ήταν πολύ ύψηλά. Για τό άν έπραξε σωστά ή όχι αυτό άποτελεί ύποκειμενική θεώρηση. Ποιά δυνατότητα έπιλογής είχε, είναι ένα γεγονός άδιαπραγμάτευστο στίς μέρες μας.

Η ισραηλινή κοινή γνώμη παρακολουθούσε από πολύ κοντά αυτή τή διαμάχη των ιστορικών. Η διαμάχη δέν περιοριζόταν μόνο στά όρια τής άκαδημαϊκής υπερεπείας, αλλά κατά περιόδους έκτραχυνόταν. Έκτεταμένη κάλυψη αυτής τής διαμάχης γινόταν και από τά μέσα ενημέρωσης. Συνεπώς δέν ήταν μόνο μιά χούφτα άκαδημαϊκών αλλά μιά άξιοπρόσεκτε μερίδα του κοινού πού άρχισε νά άμφισβητεί τό παρελθόν της. Τέτοια μεγάλη συμμετοχή του κοινού σέ έναν πόλεμο όπου οι βασικοί πρωταγωνιστές είναι πανεπιστημιακοί καθηγητές μοιάζει άξιοπεριεργη στίς περισσότερες χώρες, αλλά δέν προκαλεί καμία έκπληξη για τήν περίπτωση του Ίσραήλ. Ο λόγος είναι ότι αυτή ή δημόσια συζήτηση τό 1948 φτάνει βαθιά στόν πυρήνα τής εικόνας πού έχει τό ίδιο τό Ίσραήλ για τόν έαυτό του.

Για μερικά χρόνια μετά τήν έκδοση τής πρώτης φουρνιάς αυτών των άναθεωρητικών βιβλίων, ό πόλεμος των ιστορικών συνέχισε νά επικεντρώνεται στή γένεση του Ίσραήλ και στήν άπαρχή τής άραβοϊσραηλινής διαμάχης. Σταδιακά παρ' όλα αυτά ή δημόσια συζήτηση επέκτάθηκε και σέ άλλα μέτωπα. Τό 1993 ό Μπένι Μόρις δημοσίευσε ένα βιβλίο μέ τόν τίτλο *Οι συνοριακοί πόλεμοι του Ίσραήλ, 1949-1956: ή άραβική διεύθυνση, τά ισραηλινά αντίποινα και ή τελική άναμέτρηση στον πόλεμο του Σουέζ*. Τό βιβλίο του υπήρξε ό προάγγελος του έπομένου βιβλίου μέ τίτλο *Η γένεση του προβλήματος των παλαιστίνων προσφύγων και τής συλλογής διηγημάτων του τό 1990 μέ τίτλο 1948 και μετά: οι Ίσραηλινοί και οι Παλαιστίνιοι*. Κάνοντας μιά συνολική θεώρηση, τά δύο τελευταία βιβλία του δυναμίτισαν τή σιωνιστική όρθόδοξη αντίλη-

ψη πού άφορᾶ τους λόγους τής παλαιστινιακής έξόδου. *Οι Συνοριακοί πόλεμοι του Ίσραήλ* άσχολήθηκαν περισσότερο μέ τή μεταβατική περίοδο ή όποία έληξε μέ τόν πόλεμο του Σουέζ. Και σέ αυτή τήν περίπτωση ό Μόρρις έκανε έκτεταμένη χρήση των άποχαρακτηρισμένων ισραηλινών και δυτικών πηγών σέ μιά προσπάθεια νά περιγράψει μέ άκρίβεια τά γεγονότα. Για μιά άκόμη φορά προσπάθησε νά άνατρέψει τήν όρθόδοξη ισραηλινή έκδοχή ή όποία έριχνε τήν όλοκληρωτική ευθύνη για τήν κλιμάκωση τής διαμάχης, στήν άραβική πλευρά.

Πρός τό τέλος του 1999 ξεκίνησε ένας καινούριος γύρος στον πόλεμο πού μάλιστα στίς τάξεις των ισραηλινών ιστορικών, μέ τήν έκδοση 2 βιβλίων. Τό ένα ήταν του Μπένι Μόρρις μέ τόν τίτλο *Τά ενάρκτα θύματα: Η ιστορία τής άραβοσιωνιστικής διαμάχης, 1881-1999*. Τό δεύτερο βιβλίο ήταν δικό μου και είχε τόν τίτλο: *Τό Σιδηρούν Τείχος: Ο Ίσραηλινός και ό Άραβικός κόσμος*. Και τά δύο βιβλία κάλυπτουν μιά ευρεία σφαίρα ενδιαφερόντων: τό πρώτο βιβλίο εξετάζει τά πρώτα ίχνη τής τεταμένης άτμόσφαιρας στήν ιστορία τής διαμάχης μεταξύ του Ίσραήλ και των Άραβικών χωρών, πού ξεκίνησε στά τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τά τέλη του 20ου. Τό δεύτερο βιβλίο εξετάζει τήν πολιτική του Ίσραήλ προς τά άραβικά κράτη τά πρώτα 50 χρόνια από τήν ίδρυση του κράτους του Ίσραήλ.

Ο τίτλος του βιβλίου του Μπένι Μόρρις σκοπό είχε νά ύποδηλώσει τό γεγονός ότι και οι δύο πλευρές είχαν δικίο από τή δική τους πλευρά και πώς και οι δύο ήταν θύματα. Ο τίτλος του δικού μου βιβλίου άπαιτεί κάποια έπεξήγηση. Άναφέρεται σέ στρατηγική πού άρχικά άκολουθήθηκε από τόν Ζέεφ Ζαμποτίνσκι, ό όποιος ήταν ό ίδρυτής του Ρεβιζιονιστικού Σιωνισμού. Τό 1923 ό Ζαμποτίνσκι δημοσίευσε ένα άρθρο μέ τόν τίτλο: *Πάνω στό Σιδηρούν Τείχος*. Υποστήριξε ότι ήταν άφελές νά προσδοκά κανείς ότι οι άραβες έθνικιστές θά άντιμετώπιζαν θετικά ένα ισραηλινό κράτος στή Παλαιστίνη. Οι διαπραγματεύσεις μέ τους Άραβες απέβησαν μάταιες στά πρώτα στάδια. Ο μόνος τρόπος για νά εφαρμοστεί τό ισραηλινό έγχείρημα ήταν μόνο ή χρήση στρατιωτικής δύναμης και μονομερώς.

Ο κόμβος του προβλήματος στή στρατηγική του Ζαμποτίνσκι ήταν στό νά χειριστούν τους Άραβες από θέση άκαταμάχητης ισχύος. Τό άρθρο του επίσης έμπειρειχε και μιά περιεργη θεωρία περί άλλαγής, μιά άλλαγή στή στάση των Άράβων στό ένδεχόμενο δημιουργίας ισραηλινού κράτους. Οραματίστηκε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση άφορούσε τό χτίσιμο του σιδηρού τείχους. Αυτό άναμενόταν νά άναγκάσει τους Άραβες νά έγκαταλείψουν κάθε έλπίδα καταστροφής του ισραηλινού κράτους. Η έπόμενη φάση πού θά άφορούσε τή μετριοπάθεια ή τόν ρεαλισμό από τή άραβική πλευρά θά άκολουθούσαν από διαπραγματεύσεις μέ

τούς Ἀραβες σχετικά μέ τό στάτους καί τά ἔθνικά δί-
καμα στήν Παλαιστίνη.

Τό ἄρθρο τοῦ Ζαμποτίνσκι ἀποτέλεσε τήν αἰτία γιά
μιά πολύ ζωντανή συζήτηση στούς κόλπους τοῦ σιωνι-
στικοῦ κινήματος. Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς κυρίαρχης ἀπο-
ψης τόν κατηγορήσαν γιά μιλιταρισμό καί γιά τό ὅτι
πρόδωσε τίς ἀξίες τοῦ σιωνιστικοῦ κινήματος. Ὁ Ζα-
μποτίνσκι τούς ἀποκαλοῦσε ὑποκριτές καί δήλωσε ὅτι
ἦταν ἱερό του καθήκον νά ξεσκεπάσει τήν ὑποκρισία
τούς σέ ἓνα δεύτερό του ἄρθρο μέ τίτλο: *Ἡ ἠθική τοῦ*
Σιδηροῦ Τείχους, ὑποστήριξε ὅτι σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ἠ-
θική ὑπῆρχαν δύο πιθανότητες: ὁ σιωνισμός ἦταν ἢ κά-
τι καλό ἢ κάτι κακό. Ἐάν ἦταν κάτι κακό τότε θά πρέ-
πει νά ἐγκαταλειφθεῖ. Ἄν ἦταν κάτι καλό αὐτό θά σή-
μαινε ὅτι ἔχει τό δίκιο μέ τό μέρος του καί ἐπομένως
θά πρέπει νά θριαμβεύσει ἀνεξάρτητα ἀπό τίς ἐπιθυ-
μίες οἰουδήποτε.

Ἡ ἀνάλυση τοῦ Ζαμποτίνσκι ἦταν σίγουρα σωστή:
αὐτή ἦταν μία διαμάχη μεταξύ δύο ἐθνικῶν κινήματων
πού δέ θά μπορούσε νά λυθεῖ μέ διαπραγματεύσεις καί
συμβιβασμούς, ὅσο οἱ Ἀραβες θά πίστευαν ὅτι ἔχουν
ἔστω καί μία πιθανότητα νά κερδίσουν. Μιά ἐθελού-
σια συμφωνία ἦταν ἀνεφικτή. Στό βιβλίο μου ὑποστη-
ρίζω ὅτι ἡ στρατηγική τοῦ Ζαμποτίνσκι ἐφαρμόστηκε
πλήρως καί σέ ὅλα ἀπό τούς ἀντιπάλους τοῦ ἐργατι-
κοῦ κόμματος μέ ἀρχηγό τό Νταβίντ Μπέν Γκουριόν.
Ἐγινε ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς σιωνιστικῆς στρατη-
γικῆς στή διαμάχη. Καί περισσότερο ἀπό ὅλα ἀμφι-
βάλλω ἐάν καί κατά πόσο αὐτή ἡ στρατηγική λειτούρ-
γησε. Ἡ ἱστορία τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ εἶναι ἐπί τῆς
οὐσίας συνδεδεμένη μέ τή στρατηγική τοῦ Σιδηροῦ
Τείχους.

Οἱ Ἀραβες, πρῶτα οἱ Αἰγύπτιοι, ἔπειτα οἱ Παλαι-
στῖνοι καί ἔπειτα οἱ Ἰορδανοί ἀναγνώρισαν τήν πα-
ντοδυναμία τοῦ Ἰσραήλ καί ἐξαναγκάστηκαν νά δια-
πραγματευτοῦν ἀπό θέση ἐμφανεστάτης ἀδυναμίας. Ἐ-
μαθαν μέ τόν σκληρότερο τρόπο ὅτι τό Ἰσραήλ δέν θά
μπορούσε νά νικηθεῖ στά πεδία τῶν μαχῶν. Ὁ πραγ-
ματικός κίνδυνος ἦταν νά «ἐρωτευτεῖ» τό Ἰσραήλ τό
Σιδηροῦν Τείχος καί νά ἀρνηθεῖ νά περάσει στή δεύ-
τερη φάση τῶν διαπραγματεύσεων καί τῶν συνδιαλλα-
γῶν πράγμα πού σημαίνει τήν ἀποκοπή τῆς Παλαιστί-
νης ἀπό τούς Παλαιστίνιους. Ὅπως παραδόξως οἱ πο-
λιτικοί τῆς Δεξιᾶς, οἱ κληρονόμοι τοῦ Ζέεφ Ζαμποτίν-
σκι εἶναι πιό ἐπιρρεπεῖς στό νά υἰοθετήσουν τήν πρῶ-
τη φάση τῆς στρατηγικῆς τοῦ Σιδηροῦ Τείχους ὡς
ἐνός μόνιμου τρόπου ζωῆς, ἀπό ὅτι οἱ πολιτικοί τῆς
Ἀριστερᾶς.

Ὁ Γιτζάκ Σαμίρ, πού διαδέχτηκε τόν Μεναχέμ Μπε-
γκίν ὡς πρόεδρος τοῦ Λικούντ καί ὡς πρωθυπουργός
τό 1983 θεώρησε τό Τείχος ὡς προπύργιο ἐνάντια
στήν ἀλλαγὴ καί ὡς ἓνα ἐργαλεῖο τό ὁποῖο θά κρα-
τοῦσε τούς Παλαιστίνιους σέ μιά μόνιμη κατάσταση
ὑποταγῆς καί ὑποτέλειας στούς Ἰσραηλινούς. Δέν τόν
ἐνδιέφεραν οἱ διαπραγματεύσεις. Στόχος του ἦταν νά
διατηρήσει τήν ἀκεραιότητα τῆς ἱστορικῆς του γενέτει-

ρας, νά διατηρήσει ἀκέραια τή γῆ τοῦ Ἰσραήλ, περι-
λαμβανομένων καί τῶν περιοχῶν τῆς Ἰουδαίας καί τῆς
Σαμάρειας (ἢ δυτική Ὀχθη) σέ ἰσραηλινά χέρια. Ὁ-
πως κάποτε ἔγραψε καί ὁ Ἀβισαί Μαργαλίτ στό *The*
New York Review of Books: ὁ Γιτζάκ Σαμίρ εἶναι ἓνας
δυσπρόστατος ἄνθρωπος. Ἡ μιά του διάσταση ἀφορᾷ
τό μήκος τῆς γῆς τοῦ Ἰσραήλ καί ἡ ἄλλη τό πλάτος
τῆς. Ἀπό τή στιγμή πού τό ἱστορικό του ὄραμα με-
τριεῖται σέ ἴντσες θά ἔπρεπε νά φανταστεῖ κανεῖς ὅτι
δέ θά διαπραγματευτοῦν οὔτε ἓνα ἑκατοστό. Ἦταν τό
ἐργατικό κόμμα τοῦ Γιτζάκ Ραμλίν πού πέρασε στή
δεύτερη φάση ξεκινώντας τίς διαπραγματεύσεις μέ τήν
PLO στό Ὁσλο τό 1993.

Μέ τήν ἐκλογή τοῦ Βενιαμίν Νετανιάχου τό 1996 τό
Ἰσραήλ ξαναγύρισε στήν πρώτη φάση τῆς ὑπόθεσης
τοῦ τείχους. Ὁ Νετανιάχου δέν ἀποδέχτηκε τή συμ-
φωνία του Ὁσλο καί τά τρία πρῶτα χρόνια τῆς πρω-
θυπουργίας του δέν ἔκανε τίποτα ἄλλο ἀπό τό νά δυ-
ναμιτίζει καί νά καθυστερεῖ τήν εἰρηνευτική διαδικα-
σία πού συμφωνήθηκε στό Ὁσλο. Οἱ ἐκλογές τοῦ 1999
ἀποτέλεσαν γεγονός ὑψίστης σημασίας στήν ἱστορία
τῶν ἰσραηλινῶν σχέσεων μέ τά γειτονικά κράτη. Ὁ
ἰσραηλινός λαός καταψήφισε τή πολιτική τοῦ Νετανιά-
χου καί ἔδωσε στόν Ἐχουντ Μπάρακ τήν ἐντολή γιά
νά συνεχίσει τίς διαδικασίες τοῦ Ὁσλο καί νά προχω-
ρήσει πρὸς τήν εἰρήνευση στή Μέση Ἀνατολή.

Ὁ Μπάρακ ἀποδείχθηκε ὅτι ἦταν ὁ κατάλληλος ἄν-
θρωπος στήν κατάλληλη θέση τῆ σωστή στιγμή. Γι'
αὐτό τό λόγο τελειώνω τόν ἐπίλογο τοῦ βιβλίου μου
μέ μιά αἰσιόδοξη νότα, περιγράφοντας τήν ἐκλογή τοῦ
Μπάρακ σάν τήν ἀνατολή μετά ἀπό τρία σκοτεινά
χρόνια κατά τά ὁποῖα τό Ἰσραήλ ἀγόταν καί φερόταν
ἀπό τή μισαλλόδοξη πολιτική τοῦ τείχους.

Ἡ πολιτική ἀλλαγὴ στό Ἰσραήλ βοήθησε στή δη-
μιουργία κλίματος τέτοιου πού θά βοηθοῦσε τήν ἱστο-
ρία νά προχωρήσει μπροστά. Ἡ μεταστροφή σέ μιά
πιό μετριοπαθὴ στάση στήν πολιτικὴ ἀρένα συνοδευό-
ταν ἀπό μιά ὁλοένα αὐξανόμενη συναίσθηση τῆς πο-
λυπλοκότητος τῶν ἱστορικῶν ριζῶν τῆς σύγκρουσης
καί ἀπό μιά ὁλοένα αὐξανόμενη συμπάθεια γιά τόν
δοκιμαζόμενο παλαιστινιακό λαό. Αὐτές οἱ δυο ἀντι-
λήψεις προχωροῦσαν παράλληλα καί ἀλληλοσυμπληρώ-
νονταν. Ὑπῆρξαν προῖόν μεγαλύτερης ὠριμότητος καί
αὐτοπεποίθησης ἀπό τήν πλευρὰ τοῦ ἰσραηλινοῦ λαοῦ
καί τῶν ἡγετῶν του. Ἡ αἴσθηση ὅτι τό δίκαιο ἦταν
πάντα μέ τό μέρος του καί πῶς γιά ὅλα τά δεινά τους
ὑπεύθυνοι ἦταν οἱ Παλαιστίνιοι ἄρχισε νά ὑποχωρεῖ
καί νά δίνει τή θέση της σέ μιά καλύτερη κατανόηση
τοῦ ρόλου πού ἔπαιξε τό Ἰσραήλ στή πρόκληση τῆς
διαμάχης καί ταυτόχρονα νά παρατηρεῖται μιά πιό συ-
ντονισμένη προσπάθεια νά γιανρευτοῦν οἱ πληγές αὐ-
τῆς τῆς διαμάχης.

Δυὸ ἐπίσημες διακηρύξεις σηματοδότησαν τήν ἀλλα-
γὴ στίς ἀρχές τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1999. Ὁ πρωθυ-
πουργός Ἐχουντ Μπάρακ ἀπό τό βῆμα τοῦ Κνεσέτ
ἐξέφρασε ἐκ μέρους ὄλου τοῦ ἰσραηλινοῦ λαοῦ τή με-

τάνοια και τή συμπάθειά του προς τόν δοκιμαζόμενο παλαιστινιακό λαό. Ο Μπάρακ ούτε απολογήθηκε ούτε ανέλαβε καμία ευθύνη για τις συμφορές των Παλαιστίνιων. Παρ' όλα αυτά η όμιλία του ήταν σημαντική γιατί ήταν το πρώτο βήμα της δημόσιας αναγνώρισης του γεγονότος πώς αν δεν αντιμετωπίσουμε κριτικά τού παρελθόν δε θα καταστεί δυνατή μιά πραγματική συμφιλίωση μεταξύ των Ισραηλινών και των Παλαιστίνιων. Ο Γιόσι Σαρίντ, ύπουργός παιδείας τού Ισραήλ, έκανε ένα ακόμη βήμα. Ζήτησε συγνώμη για τή σφαγή των Άραβοϊσραηλινών πού εκτελέστηκαν από τούς στρατιώτες της IDF στο χωριό Κάφρ Κασίμ τό 1956. Ο Σαρίντ ανέλαβε άκέραια τήν ευθύνη για τήν έν ψυχρῶ δολοφονία Άράβων πολιτών τού Ισραηλινού κράτους πού συνέβη 43 χρόνια πριν. Συνέστησε επίσης στους ισραηλινούς δάσκαλους νά αντιμετωπίζουν αυτό τό μαύρο κεφαλαίο της ιστορίας τους σάν κάτι πού ανήκει αποκλειστικά στό παρελθόν.

Άναφορικά μέ τούς Παλαιστίνιους τούς ύποδείχτηκε νά έρευνήσουν τίς αίτιες της διαμάχης σέ ύπηρεσιακό επίπεδο. Ο Σλόμο Μπέν Άμί, ύπουργός έξωτερικών γεννημένος στό Μαρόκο και σπουδασμένος στην Ώξφόρδη, βοήθησε τό ύπουργικό συμβούλιο νά έμπεδώσει τήν έπιρροή πού έχει τό παρελθόν στό παρόν. Τό γραφείο τού πρωθυπουργού προετοίμασε μιά μακρά λίστα των παλαιστινιακών παραβιάσεων της συμφωνίας τού Ώσλο. Ώπως ανακοινώθηκε από τόν Άκίβα Έλντάρ στό Χααρέτζ στίς 28 Νοεμβρίου τού 2000, ο Μπέν Άμί άντέδρασε στή διανομή των ντοκουμέντων μέ τό αιτιολογικό πώς οι κατηγορίες πού αποδίδονται από έναν «βολεμένο» λαό όπως αυτόν τού Ισραήλ, έναντιον τού λαού πού καταπιέζει όπως οι Παλαιστίνιοι για τό ότι παραβιάζει τίς συμφωνίες μέ μόνον λόγο νά προασπίσει τά δικαιώματά του, δέν έχουν και ιδιαίτερη βαρύτητα.

Αυτή ήταν μιά έξαιρετικά ειλικρινής διαπίστωση πού έγινε από έναν ανώτερο άξιωματούχο τού Ισραήλ, μιά και οι δυνάμεις κατοχής δέν είναι δυνατόν νά όρίζουν κανόνες τήρησης των συμφωνιών για τόν λαό πού καταπιέζουν και ο οποίος πολεμᾷ για νά κατοχυρώσει τά νόμιμα δικαιώματά του.

Τά βιβλία τού Μπένι Μόρις και τό δικό μου έξεδόθησαν κατά τή διάρκεια αυτής της έλπιδοφόρας περιόδου πού στόχο είχε νά άνοιξει τό δρόμο για τή ειρήνη. Πρωτοεκδόθηκαν και τά δύο στην Άμερική και τράβηξαν τό ένδιαφέρον των μέσων ένήμερωσης και συγγράφηκαν πολλές κριτικές, θετικές και αρνητικές. Σέ ό,τι άφορᾷ τά βιβλία αυτά καθαυτά οι γνώμες ήταν διχασμένες, αλλά θά πρέπει νά τονισθεϊ ότι η πλειοψηφία διέκειτο ευμένως προς τά γραφόμενα, άντικατοπτρίζοντας ίσως και μιά γενικότερη μεταστροφή των Άμερικανών προς μιά πιο κριτική αντιμετώπιση και στάση σέ ό,τι άφορᾷ τό Ισραήλ, γεγονός πού είχε άρχισει από τήν περίοδο Νετανιάχου. Αυτό πού πριν δέκα χρόνια θεωρούταν επικίνδυνος ρεβιζιονισμός, τώρα είχε γίνει η κυρίαρχη άντίληψη.

Οι φίλοι μου στό Ισραήλ άρχισαν νά μέ πειράζουν λέγοντάς μου πώς είχα γίνει ο άνθρωπος πού εισήγαγε νέα ήθη και πώς άντιπροσώπευα μιά νέα όρθοδοξία. Άλλά αυτή η ένσωμάτωση της καινούριας άντίληψης στην κυρίαρχη σιωνιστική ιδεολογία κράτησε πολύ λίγο.

Ένδεικτικό τού κλίματος πού επικρατούσε στην Άμερική ήταν και ένα άρθρο πού γραφτηκε από τόν Έθαν Μπρόνερ στίς 14 Νοεμβρίου τού 1999 μέ τίτλο «Ισραήλ: Η άναθεωρημένη Έκδοση» στή στήλη της βιβλιοκριτικής στους *New York Times*. Ο Μπρόνερ ήταν ύπεύθυνος εκπαιδευτικών θεμάτων της εφημερίδας η όποία παραδοσιακά ήταν φιλοϊσραηλινή. Παρ' όλα αυτά τό άρθρο του ήταν άμερόληπτο και συνετέλεσε στό νά λάβουν τήν πρέπουσα θέση τά δύο βιβλία μέσα στα άνάλογα ιδεολογικά τους συμφραζόμενα. Δέν ύπάρχει άμφιβολία, έγραψε ο Μπρόνερ, ότι ο Σλαϊμ παραθετεί άτράνταχτες άποδείξεις πού συναινοϋν στην έπανεκτίμηση της παραδοσιακής ισραηλινής ιστορίας. Η ιστορική έκδοχή πού παρουσιάζει λειτουργεί διορθωτικά σέ αυτήν τή μυθολογική κατά κάποιον τρόπο έκδοχή πού μᾶς έχει παρουσιαστεί μέχρι σήμερα. Ο Μπένι Μόρις επαινέθηκε άρκούντως από τόν Μπρόνερ για τήν «κλινική ακρίβεια» μέ τήν όποία χειρίστηκε τό θέμα, γεγονός πού καθιστά τό βιβλίο του πιο ύπεύθυνο και αξιόπιστο. Πρόκειται για μιάς πρώτης τάξεως ιστορική διατριβή πού φέρνει στην έπιφάνεια μέ έξαιρετικό τρόπο τίς πρόσφατες ακαδημαϊκές συζητήσεις πού άφορούν τό θέμα. Είναι πιθανόν η πιο πρωτότυπη και τεκμηριωμένη προσέγγιση πού άφορᾷ τήν άραβοσιωνιστική διένεξη από τήν άρχή της εμφάνισης της στίς άρχές τού 1880. Άνακεφαλαιώνοντας, αυτή η καινούργια έκδοχή της ιστορίας είναι αυτή πού καλύπτει τήν πλειονότητα και δέν άποτελεί μέρος μιάς πολιτικής η ακαδημαϊκής καμπάνιας, αλλά μιά ειλικρινής προσπάθεια κατανόησης της σύνθετης αλήθειας. Ταυτόχρονα τά δύο αυτά βιβλία έγιναν άντικείμενα άνελέκτης κριτικής, ιδιαίτερος από τούς συντηρητικούς κύκλους στα φιλοσιωνιστικά, και στα άμερικανοεβραϊκά μηνιαία έντυπα, *Commentary* και *New Republic*. Ο Χιλέλ Χάλκιν, μεταφραστής και συγγραφέας, έξέδωσε τόν Νοέμβριο τού 1999 ένα έκτεταμένο άρθρο, υπό τόν τίτλο «Ήταν ο Σιωνισμός άδικος;». Ώπως θά μπορούσε κάποιος πολύ εύκολα από τόν τίτλο νά άντιληφθεϊ, ο Χάλκιν ξεκινᾷ από τό δεδομένο ότι ο Σιωνισμός δέν είναι «άδικος» και πώς αυτοί οι καινούργιοι ιστορικοί πού συμπεριφέρονται άδίκως και προσπαθούν νά διαστρεβλώσουν αυτό τό ευγενές, πεφωτισμένο και φιλειρηνικό κίνημα. Άξίζει νά σημειωθεϊ πώς ο Χάλκιν ξεκινᾷ τό άρθρο του προβάλλοντας τή θέση πώς η ύπόθεση των νέων ιστορικών έναντιον των δικαίων τού ισραηλινού κράτους πρέπει νά θεωρεϊται λήξασα, διότι οι έναγόντες άδυνατοϋν νά στηρίξουν τίς κατηγορίες.

Ο Χάλκιν προφανώς ένισωσ ανακούφιση όταν διαπίστωσε στα καινούργια μας βιβλία, πώς και ο Μπέν-

νι Μόρις καί ἐγώ δέν διακατεχόμεσταν ἀπό τόσο ἄσβεστο ἀντισιωνιστικό μένος ὅσο φαντάζονταν. Αὐτή ἡ προσδοκία παρ' ὅλα αὐτά, φανερώνει καί μιὰ λανθασμένη ἀντίληψη γιά τό σκοπό καί τή φύση αὐτῆς τῆς νέας ἱστορίας. Ὁ Χάλκιν ἐπικεντρώνει αὐθαίρετα τήν κριτική του στό ὅτι ἡ νέα ἱστορία δέν ἔχει ἄλλο σκοπό παρά νά ὑποβαθμίσει τόν σιωνισμό καί νά θέσει ἐν κινδύνῳ τά δίκαια τοῦ Ἰσραήλ.

Ἡ πραγματική ἔγνοια τοῦ Χάλκιν εἶναι πῶς οἱ νέοι ἱστορικοί, μέ τό νά ἐπαναδιαπραγματεύονται τούς λόγους πού προβάλλουν οἱ σιωνιστές σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ἀραβοἰσραηλινή διένεξη δέν κάνουν τίποτα ἄλλο ἀπό τό νά ἀποστεροῦν τήν περηφάνια γιά τά κατορθώματα τῆς χώρας τους καί τήν πίστη στό δίκαιο τῶν ἀγῶνων τους ἀπό τούς νεαρούς Ἰσραηλινούς. Κατά αὐτό τόν τρόπο γίνεται ἀντιληπτό ὅτι ὁ Χάλκιν ἐκφράζει τήν κυρίαρχη ἰσραηλινή ἰδεολογία. Ὁ Ἀαρὼν Μέγκεντ, ὁ ἰσραηλινός συγγραφέας, προχωρεῖ ἀκόμα περισσότερο μέ ἓνα ἄρθρο του στήν *Χααρέτζ* μέ τό νά ὑποστηρίζει ὅτι οἱ νέοι ἱστορικοί ὀδηγοῦν τή χώρα τους σέ ὁμαδική αὐτοκτονία. Ὁ Μέγκεντ βεβαίως μπορεῖ νά ἐκφράζεται ποιητική ἀδεία ὅπως ἐπιθυμῶ ἀλλά τέτοιου εἴδους ἀνεύθυνες συζητήσεις κάνουν τή λέξη παράνοια νά φαντάζει λίγη μπροστά στίς ἀνεξέλεγκτες καταστάσεις πού μποροῦν νά προκληθοῦν ἀπό μιὰ τέτοια ἐθνικιστική ἀντίληψη τοῦ κόσμου. Ἡ πραγματική ἐρώτηση θά ἦταν ἂν τά γεγονότα πού παρουσιάζουμε εἶναι ἀληθῆ ἢ ψευδῆ. Ὁ Χάλκιν καί ὁ Μέγκεντ ὅμως δέν ἐπιθυμοῦν τά γεγονότα νά παρεμποδίσουν τόν ἠρωικό δρόμο τῶν μύθων πού ἀφοροῦν τή γέννηση τοῦ Ἰσραήλ. Θά ἐπιθυμοῦσαν τά σχολικά ἐγχειρίδια τῆς ἱστορίας νά συνεχίσουν νά μιλοῦν μόνο γιά τή ἠρωική ἐκδοχή τῆς δημιουργίας τοῦ ἰσραηλινοῦ κράτους. Εὐκόλα ἐξάγει κανεῖς τό συμπέρασμα ὅτι ὑπονοοῦν ὅτι στήν ἐκπαίδευση οἱ δάσκαλοι θά πρέπει νά ψεύδονται ἂν πρόκειται γιά τό καλό τῆς χώρας. Ὁ πατριωτισμός ἀπό ὅ,τι φαίνεται ἐξακολουθεῖ νά παραμένει τό τελευταῖο καταφύγιο τῶν ἀχρείων.

Ἡ κριτική πού ἐκδόθηκε στό *New Republic* στίς 29-11-1999, συγγραφέα δέν εἶχε ἄλλη ἀπό τήν Ἀνίτα Σαπίρα καθηγήτρια τῆς ἱστορίας στό πανεπιστήμιο τοῦ Τέλ-Αβίβ καί γνωστή ὡς «ἡ πριγκίπισσα τῆς Σιωνιστικῆς ἱστορίας». Ὁ τίτλος του ἐξωφύλλου ἦταν «ἡ ἀπάτη τοῦ ἰσραηλινοῦ ρεβιζιονισμοῦ», ἀλλά καμία ἐξήγηση δέν δίδεται σέ τί συνίσταται αὐτή ἡ ἀπάτη. Τό ἄρθρο αὐτό καθεαυτοῦ ἔχει ἓνα λιγότερο προσβλητικό ἀλλά ἐξίσου ἀμφιλεγόμενο τίτλο: «Τό παρελθόν δέν εἶναι μιὰ ξένη χώρα». Ὑπέρομαχος καί συνεχιστής τῆς σιωνιστικῆς φλόγας ἡ καθηγήτρια Σαπίρα παρουσιάζει τήν παλαιά ἱστορία ὡς ἓνα ὄπλο ἐκδίκησης των νέων ἱστορικῶν. Τό ἄρθρο της, μιὰ δεκασέλιδη ἀσθμαίνουσα διατριβή, μόνο σκοπό ἔχει νά λοιδορήσει τούς νέους ἱστορικούς. Ὁ τόνος της εἶναι ὑστερικός, τά ἐπιχειρήματά της σαθρά καί οἱ συλλογισμοί της ὀδηγοῦν σέ ἔωλα συμπεράσματα πού ἀφοροῦν ἐμένα καί τούς ὁμοϊδεάτες μου, ὅπως χαρακτηριστικά ἀποκαλεῖ τούς

ὑπόλοιπους ἱστορικούς. Ἡ καθηγήτρια Σαπίρα οὐδὲν ἄσασχολεῖται μέ τά νέα ἱστορικά εὐρήματα. Τό μόνο πού κάνει εἶναι νά ἐπικαλεῖται τούς παλαιούς παραδεδεγμένους σοφούς μύθους οἱ ὅποιοι σκιαγραφοῦν τό Ἰσραήλ σάν τή χαμένη πλευρά καί σάν τό ἄθῳο θῦμα τῶν ἀραβικῶν σαρκοφάγων.

Ὁ τόνος τῆς καθηγήτριας Σαπίρα εἶναι ὑποκριτικός καί φαρισαϊκός, τό δέ ἄρθρο της βρῖθι ἀνοησιῶν. Κατά αὐτόν τόν τρόπο ἀντανακλᾷ καί ἐπιτέμνει τήν ἀντίληψη τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς τοῦ κόμματος Μαπάι τό ὅποιο μέ κανέναν τρόπο δέν θά παραδεχόταν κάποια λανθασμένη κίνηση ἀπό τήν πλευρά τοῦ σιωνιστικοῦ κινήματος ἢ τοῦ ἰσραηλινοῦ κράτους. Ἴσως γιά αὐτήν της τήν ἐμμονή μέ τήν ὀρθόδοξη σιωνιστική ἱστορική ἐκδοχή νά ἀποκαλεῖται καί ἡ πριγκίπισσα τῆς Σιωνιστικῆς ἱστορίας. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου της πού ἐκδόθηκε ἀπό τό Oxford University Press, ἴσως νά τά λέει ὅλα, *Τό σπαθί τοῦ Περιστεριοῦ*. Τό σιωνιστικό κίνημα δέν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπό ἓνα λευκό ἄθῳο περιστέρι τό ὅποιο τό μόνο πού δέν σκεφτόταν ἦταν νά βλάψει τούς ἄλλους, ἀλλά ἐξαναγκάστηκε ἀπό τούς πρωτόγονους καί αἰμοδιψεῖς Ἀραβες νά ζεῖ πολεμῶντας. Ἐνας πιό εὐστοχος τίτλος θά μπορούσε νά εἶναι *Ἡ Ἀνίτα στή χώρα τῶν θαυμάτων*.

Μιὰ εὐστοχη ἐρώτηση πού προκύπτει ἀπό τό ἄρθρο τῆς καθηγήτριας Σαπίρα εἶναι γιατί αὐτοί καί οἱ ὁμοϊδεάτες πνέουν τά μένεα ἂν καί παριστάνουν τούς φαινομενικά ἀδιάφορους μέ τή νέα αὐτή ἱστορική ἐκδοχή. Ἡ ἀπάντησή τους πιθανόν θά ἦταν ὅτι αὐτό συμβαίνει γιατί οἱ καινούργιοι ἱστορικοί ἔχουν πολιτικά κίνητρα. Αὐτή εἶναι μιὰ πολύ σοβαρή κατηγορία, ἀλλά γιά νά μπορεῖ μιὰ κατηγορία νά σταθεῖ θά πρέπει νά ὑποστηριχθεῖ μέ τίς ἀνάλογες ἀποδείξεις. Ἡ πιό πιθανή ἐξήγηση γιά αὐτόν τό θυμό καί τήν ἐπιθετικότητα των παλαιῶν ἱστορικῶν θά μπορούσε νά εἶναι ὁ φόβος τους ὅτι χάνουν τή μάχη σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ἀποδοχή πού ἔχουν στήν καρδιά καί στό μυαλό τῶν συμπατριωτῶν τους. Τό ἄρθρο τῆς καθηγήτριας Σαπίρα ἀποδεικνύει ὅτι, ἂν μή τί ἄλλο, ἔχει χάσει στό πεδίο τῶν μαχῶν τῆς διανόησης καί ταυτόχρονα ἐμοιάζει νά εἶναι τό ἔσχατο σφριχταγκάλιασμα μέ τήν παλαιά ἱστορία. Τά τελευταῖα χρόνια παρ' ὅλα αὐτά, ποικίλες ἐξελίξεις στόν πολιτικό στίβο ἔχουν κάνει τό ἰσραηλινό κοινό νά εἶναι πιό καχύποπτο στίς νέες ἱστορικές προσεγγίσεις. Ἡ ἀποτυχία τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Ὁσλο, τό ξέσπασμα τῆς «Ἰντιφάντα» τῶν μαρτύρων τοῦ Ἀλ-Ακσα καί ἡ ἀνοδος στήν ἐξουσία τοῦ Ἀριέλ Σαρὸν στήν καθοδηγούμενη ἀπό τό κόμμα Λικούντ κυβέρνηση τόν Φεβρουάριο τοῦ 2001 εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τή μεταστροφή τοῦ ἰσραηλινοῦ κοινοῦ καί τήν ἐπιστροφή του στήν πιστή καί τήν τυφλή ἀποδοχή τῆς παλαιᾶς ἱστορίας.

Ἐξί μῆνες πρὶν ἀπό τήν ἐκλογή του, ὁ Ἀριέλ Σαρὸν ρωτήθηκε γιά τό ποιές ἀλλαγές πίστευε ὅτι χρειαζόταν τό ἐκπαιδευτικό σύστημα. Ὁ Σαρὸν ἀπάντησε: «θά ἤθελα οἱ μαθητές τοῦ Ἰσραήλ νά μελετήσουν τήν

ιστορία του λαού και της πατρίδας τους, τα παιδιά πρέπει να διδαχτούν τις εβραϊκές και σιωνιστικές αξίες και οι "νέοι ιστορικοί" δεν πρέπει να διδάσκονται στα σχολεία». Πίσω από αυτή τη δήλωσή του υπήρχε μία αντίληψη κοινά αποδεκτή από τους συντηρητικούς κύκλους της χώρας, ότι δηλαδή οι νέοι ιστορικοί έχουν υποσκάψει τις πατριωτικές αξίες και την πίστη των νέων ανθρώπων στα δίκαια του Ισραήλ. Ο στόχος του Σαρόν δεν ήταν άλλος από το να εξουδετερώσει την επιρροή των νέων ιστορικών και να επανεισάγει τις παραδοσιακές αξίες στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Μέ την επιστροφή του Λικούντ στην εξουσία παρατηρήθηκε μία όπισθοδρόμηση σε φονταμενταλιστικές θέσεις σε ό,τι αφορά το παλαιστινιακό και επαναφορά μιάς μικρονοϊκής εθνικιστικής προοπτικής στην ισραηλινή ιστορία. Η Λιμόρ Λιβνάτ, υπουργός παιδείας, εξαπέλυσε λιβελογραφικές επιθέσεις σε όλα τα μέτωπα που αφορούν τη νέα ιστορία και σε κάθε εκδήλωση αυτού που θεωρούσε ήττοπάθεια και μετριοπαθή πολιτική μιά και πίστευε ότι όλα αυτά είχαν ανοίξει το δρόμο για τις διαπραγματεύσεις του Όσλο τις οποίες θεωρούσε επιζήμιες για το κράτος του Ισραήλ. Στην *Jerusalem Post* στις 26 Ιανουαρίου του 2001 δημοσίευσε ένα άρθρο με τον τίτλο «Επιστροφή στο τείχος». Η κυρία Λιβνάτ κατηγορήσε την Άριστερά ότι δεν είχε την αλήθεια στον ισραηλινό λαό για το ότι δηλαδή η ειρηνευτική διαδικασία του Όσλο ξεκίνησε «κρυφά και παράνομα από τον Γιόσι Μπελίν το 1992». Δεν κατάφερε παρ' όλα αυτά να εξηγήσει πώς η έναρξη της διπλωματικής διεργασίας από έναν αναπληρωτή υπουργό Έξωτερικών μιάς δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης είναι παράνομη. Το κεντρικό θέμα αυτού του άρθρου είναι η αντίθεση μεταξύ της φιλειρηνικής πολιτικής της Άριστεράς και του ρεαλισμού της Δεξιᾶς.

Η ιδεολογία πάνω στην οποία στηρίχτηκαν οι διαπραγματεύσεις του Όσλο ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη από τη στρατηγική του Τείχους ή οποία αποτέλεσε τον πυρήνα της πολιτικής των Ισραηλινών ηγετών από τη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ. Ο Ζαμποτίνσκι ήταν ο μόνος ο οποίος δήλωσε το προφανές, ότι δηλαδή οι Άραβες ποτέ δε θα αποδεχθούν με τη θέλησή τους την ύπαρξη ενός ισραηλινού κράτους μέσα στα πόδια τους και μόνο ένα Τείχος ανάσχεσης και στρατιωτικής δύναμης θα αναχαιτίσει τον διακαή τους πόθο να καταστρέψουν το Ισραήλ. Η κυρία Λιβνάτ εξαπέλυσε μιά λαοσπολόγο πολεμική εναντίον της «λανθασμένης αντίληψης ότι με το να διακηρύσσεται ο φιλειρηνισμός και να εγκαταλειφθούν κάποιες από τις σιωνιστικές εθνικές απαιτήσεις, θα ήταν αρκετό για να τερματιστεί η αραβοϊσραηλινή σύρραξη». Το δόγμα της μόνιμης σύρραξης προβάλλεται ακόμη πιο επιτακτικά στον επίλογο του άρθρου της: είναι καιρός για το Ισραήλ να ξαναχτίσει το Τείχος το οποίο θα επαναβεβαιώσει στους Άραβες πώς ούτε οι στρατιωτικές απειλές ούτε η τρομοκρατία θα αποδυναμώσει τη θέ-

ληση του Ισραήλ να προστατέψει τα δίκαια του ισραηλινού λαού. Το Τείχος παρ' όλα αυτά δεν θα ξαναχτιστεί όσο βρίσκεται στην εξουσία ο Έχουντ Μπάρακ.

Η έπιτομή της κυρίας Λιβνάτ σε ό,τι αφορά τη στρατηγική για το Τείχος είναι τόσο χονδροειδής και υπεραπλουστευμένη που δίκαια διερωτάται κανείς αν έχει διαβάσει ποτέ τα γραπτά του Ζεέφ Ζαμποτίνσκι. Διότι αν το είχε πράξει θα είχε διαπιστώσει ότι αυτός δεν ήταν υπέρμαχος του δόγματος της μόνιμης σύρραξης μεταξύ των σιωνιστών και των Παλαιστίνιων αλλά συνηγορούσε στις διαπραγματεύσεις για τη λήξη της σύρραξης, μόνο που το Ισραήλ θα έπρεπε να συμμετέχει σε αυτές από θέση ισχύος. Όπως και αλλά επιφανή μέλη του κόμματός της, η κύρια Λιβνάτ θεωρεί το Τείχος σαν αυτόσκοπο και όχι σαν μέσο για τον επιτυχή τερματισμό της σύρραξης μεταξύ του σιωνισμού και του παλαιστινιακού εθνικισμού. Συνδύαζε στο άρθρο αυτό την άγνοια με τη φιλοπόλεμη διάθεση σε ίσες δόσεις.

Οι πολιτικές επιλογές που υποστηρίζονται από τη κύρια Λιβνάτ μπορούν μόνο να οδηγήσουν σε μεγαλύτερη έξαρση της βίας και της αιματοχυσίας. Όσο αυτή και άνθρωποι σαν αυτήν παραμένουν στην εξουσία θεωρείται άπιθano να έχει την αναμενόμενη κατάληξη ή στρατηγική του Ζαμποτίνσκι. Γι' αυτόν το Τείχος είχε μεταφορική σημασία. Στα χονδροειδή χέρια του Άριέλ Σαρόν και των ομοίων του ή μεταφορά αυτή μεταμορφώνεται σε μιά τερατώδη φυσική πραγματικότητα με τη μορφή του Τείχους που χτίζουν στη Δυτική Όχθη.

Μιά από τις πρώτες ενέργειες στις οποίες προέβη η κύρια Λιβνάτ με το που έγινε υπουργός Παιδείας ήταν να παραγγείλει τη συγγραφή νέων σχολικών εγχειριδίων για την ιστορία στα οποία θα απουσίαζε παντελώς κάθε ίχνος επιρροής των νέων ιστορικών. Επιπρόσθετα σε αυτές τις κρατικά υποκινούμενες υποθέσεις δυο πρόσφατες εξελίξεις έχουν υποβοηθήσει στην αποδυνάμωση της συνοχής και της αξιοπιστίας της νέας ιστορίας. Η μιά ήταν η υπόθεση του Τέντι Κάτζ. Η άλλη ήταν αποσκίρτηση στο στρατόπεδο των σιωνιστών. Ο Τέντι Κάτζ υπέβαλε το 1998 τη μεταπτυχιακή του διατριβή στην οποία έκανε εκτεταμένη χρήση της προφορικής ιστορίας. Η διατριβή αυτή διαπραγματευόταν το μακελειό που διαπράχθηκε από την ταξιαρχία του Άλεξανδρόνι τον Μάιο του 1948 στο αραβικό χωριό Ταντούρα 35 χιλιόμετρα νότια της Χάιφα. Οι αποκαλύψεις του Κάτζ ότι περισσότεροι από διακόσιοι Άραβες χωρικοί πυροβολήθηκαν εν ψυχρώ, αφού είχε παραδοθεί το χωριό και ότι αυτό αποκαλύφθηκε στον Τύπο του Ισραήλ μόλις το 2000 ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων και εκτόξευση λιβέλων από τους δετεράνους της ταξιαρχίας του Άλεξανδρόνι εναντίον του Κάτζ. Η εισαγγελία διέταξε το πανεπιστήμιο της Χάιφα να διεξάγει έσωτερική έρευνα, ή οποία τελικά οδήγησε στην ακύρωση της μεταπτυχιακής διατριβής του Κάτζ.

Στό πεδίο τῆς ἀκαδημαϊκῆς διαμάχης, μιά ομάδα διανοουμένων τάχθηκε στό πλευρό τοῦ Κάτζ καί θά πρέπει νά ἀναφερθεῖ ὅτι μεταξύ αὐτῶν ἦταν καί ὁ Ἴλαν Πάπε, καθηγητής τοῦ παραρτήματος τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ πανεπιστημίου τῆς Χάιφα. Σύμφωνα μέ τόν Πάπε ἡ ὑπόθεση τοῦ Κάτζ ἐριξε φῶς στίς προθέσεις των σιωνιστῶν νά συγκαλύψουν ὅλες ἐκεῖνες τίς ἐρευνες πού θά ἀποδείκνυαν ὅτι ὁ πόλεμος τοῦ 1948 ἦταν μέ ἕναν τρόπο «ἐθνοκάθαρση». Ἡ διαμάχη πού ξέσπασε σχετικά μέ αὐτήν τήν ὑπόθεση ἦταν ὀλοφάνερα πολιτική. Οἱ κριτικοί ἀμφισβήτησαν τήν ἀξιοπιστία ὄχι μόνον τοῦ Κάτζ καί τοῦ Πάπε ἀλλά καί εὐρύτερα τήν ἀξιοπιστία ὅλης τῆς σχολῆς τῆς νέας ἱστορίας.

Οἱ βαλλόμενοι νέοι ἱστορικοί ὑπέστησαν ἕνα ἀκόμη σοβαρό πλήγμα ἀπό τήν ἀποσκίρτηση τοῦ Μπένι Μόρις ἀπό τίς τάξεις τους. Κατά τή διάρκεια τῶν τριῶν τελευταίων χρόνων, ἀπό τό ξέσπασμα τῆς «Ἰντιφά-ντα» τῶν μαρτύρων τοῦ Ἄλ-Ἄκσα καί μετά, οἱ ἀπόψεις τοῦ Μόρις πού ἀφοροῦσαν τήν ἀραβοῖσραηλινή σύρραξη, ἄλλαξαν ραγδαῖα. Τώρα ἐπιρρίπτει ὅλες τίς εὐθύνες γιά τήν ἀποτυχία τῶν εἰρηνευτικῶν διαδικασιῶν τοῦ Ὁσλο καί τήν ἐπιστροφή στή βία, στήν Παλαιστινιακή Ἀρχή. Στόν *Guardian* στίς 21 Φεβρουαρίου τοῦ 2000, ἐξαπέλυσε μιά δριμύτατη ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ «θραυστάτου ψεύτη» Γιάσερ Ἀραφάτ καί ἐξήγησε γιατί σύμφωνα μέ τίς πεποιθήσεις του, ἡ εἰρηνική συνύπαρξη μέ τοὺς Παλαιστίνιους εἶναι ἀδύνατη. Αὐτό τό ἄρθρο, ἀχαρακτήριστο γιά τόν μέχρι τότε βίο καί πολιτεία τοῦ Μόρις, ἐβριθε προσωπικῶν γνωμῶν, ἀλλά ἦταν ἐξαιρετικά φτωχό σέ ἀποδείξεις καί τεκμήρια πού θά στήριζαν αὐτές τίς γνώμες.

Δέν ἐπιθυμῶ νά ἐπανεέλθω ξανά στά ἴδια, ἀλλά νά καταλήξω στό ἐξῆς: δέν ὑπάρχει πλέον συναίνεση μεταξύ τῆς ομάδας τῶν νέων ἱστορικῶν στό γεγονός ὅτι εἶναι τό Ἰσραήλ αὐτό πού κατ' οὐσίαν παρακαλύει τίς εἰρηνευτικές διαδικασίες καί τήν ἐπίτευξη τῆς εἰρήνης γενικότερα στήν Μέση Ἀνατολή. Ὁ Μπένι Μόρις πιστεύει ὅτι τό κύριο ἐμπόδιο γιά τήν εἰρήνευση εἶναι τό παλαιστινιακό ἐθνικιστικό κίνημα. Ὁ Ἴλαν Πάπε καί ἐγώ πιστεύουμε ὅτι τό βασικό ἐμπόδιο γιά τήν εἰρήνη εἶναι τό Ἰσραήλ. Καί ἡ διαμάχη συνεχίζεται.

Συνεπῶς, δέν ἔχει φτάσει ἀκόμη τό πλήρωμα τοῦ χρόνου γιά τήν τελική ἐτυμηγορία πού θά ἀφορᾷ τήν νέα ἱστορία. Ὄταν ἕνας δημοσιογράφος ρώτησε τόν Τσοῦ-Ἐν-Λάι ποιᾷ ἦταν ἡ ἐπίδραση τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης στήν Ἐπανάσταση τῆς Κίνας, ὁ σοφός Κινέζος ἀπάντησε: «εἶναι πολύ νωρίς γιά νά ξέρει κανεῖς». Τό ἴδιο θά μπορούσε νά ἰσχυριστεῖ κανεῖς καί γιά τή νέα ἐκδοχή τῆς ἰσραηλινῆς ἱστορίας. Ὅμως μιά ἐπισκόπηση στά τελευταῖα 15 χρόνια ὑποδηλώνει πῶς ἡ νέα αὐτή ἱστορία ὑπῆρξε ὁ βασικός λόγος σημαντικῶν πολιτικῶν συνεπειῶν, σέ τέσσερα τουλάχιστον ἐπίπεδα. Πρῶτον, συνέβαλε καταλυτικά σέ αὐτήν τή «σιωπηλή» ἐπανάσταση στή διδασκαλία τῆς ἱστορίας πού συντελέστηκε στή δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση τοῦ

Ἰσραήλ. Δεύτερον ἔδωσε τή δυνατότητα στοὺς ἰσραηλινούς πολίτες νά κατανοήσουν πῶς ἀντιλαμβάνονται οἱ Ἀραβες τό Ἰσραήλ καί πῶς ἀντιμετωπίζουν τό παρελθόν. Τρίτον, παρουσίασε στοὺς Ἀραβες ἕναν ἀπολογισμό τῆς ἀραβοῖσραηλινῆς σύρραξης, τόν ὁποῖο οἱ Ἀραβες θεωροῦν εἰλικρινή καί γνήσιο. Ἐναν ἀπολογισμό πού συνάδει μέ τίς δικές τους ἐμπειρίες καί ἀπέχει μακρὰν ἀπό τή συνήθη προπαγάνδα τῶν νικητῶν. Τέταρτον, ἐνθάρρυνε κάποιους Παλαιστίνιους ἱστορικούς ὅπως ὁ Ρασίντ Χαλίντι, νά ἐξετάσουν σέ βάθος τό ρόλο πού ἔχει διαδραματίσει ἡ παλαιστινιακή πλευρά σέ αὐτήν τή σύγκρουση, ὑπό τό φῶς νέων στοιχείων πού τώρα εἶναι στή διάθεση τοῦ καθενός. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ ἦταν ἡ ἀπαρχή μᾶς νέας ἐπισκόπησης τῆς ἱστορίας ἀπό τήν παλαιστινιακή πλευρά.

Μέ αὐτούς τοὺς τέσσερις τρόπους ἡ νέα αὐτή ἱστορία συνέβαλε στή δημιουργία ἐνός θετικοῦ κλίματος καί στίς δύο πλευρές, γεγονός πού συνετέλεσε στή συνέχιση τῶν εἰρηνευτικῶν διαδικασιῶν. Ὅπως τόνισε καί ὁ ἐπίσκοπος Ντέσμοντ Τούτου στή Νότια Ἀφρική, εἶναι δύσκολο νά συγχωρήσεις ἂν δέν ξέρεις τί ἔχει πραγματικά συμβεῖ. Στή Μέση Ἀνατολή, ὅπως καί στή Νότια Ἀφρική, εἶναι ἀπαραίτητο νά κατανοήσει κάποιος τό παρελθόν ἂν θέλει νά προχωρήσει μπροστά.

Αὐτή ἡ ἐρευνα ἐπίσης τονίζει τήν ὑπαρξη μᾶς σημαντικῆς σύνδεσης μεταξύ τῶν ἀραβοῖσραηλινῶν σχέσεων καί τῶν εὐρύτερα διαδεδομένων ἀντιλήψεων πού ἀφοροῦν τό παρελθόν. Ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἀπογοήτευση πού ἦταν ἐπακόλουθο τῶν ἐνεργειῶν τῆς κυβέρνησης τοῦ κόμματος τοῦ Λικούντ μετά τόν πόλεμο τοῦ Λιβάνου λειτούργησε σάν ἔνασμα γιά τήν ἐμφάνιση τῆς νέας αὐτῆς ἱστορικῆς ἐκδοχῆς, κατὰ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο ἡ ἀπογοήτευση πού ἀκολούθησε τήν ἐπιλογή τῶν Παλαιστίνιων νά ἐπιστρέψουν στή βία, συνετέλεσε στήν ἀπομόνωση καί στήν περιθωριοποίηση τῶν νέων ἱστορικῶν.

Ὅσο περισσότερο αισθάνονται οἱ Ἰσραηλινοί ὅτι ἀπειλοῦνται, τόσο θά ἐπιστρέφουν σέ ὑπεραπλουστευμένες ἱστορικές ἐκδοχές τοῦ παρελθόντος καί ὅλο καί πιό ἐπιφυλακτικοί θά γίνονται σέ διαφορετικές ἱστορικές φωνές. Ἀλλά δέν θά πρέπει κανεῖς νά ξεχνᾷ ὅτι σέ τέτοιους χαλεπούς καιρούς ἡ ὑπαρξη τέτοιων φωνῶν δέν εἶναι μόνον χρήσιμη ἀλλά ἀπαραίτητη. Ἡ ξενοφοβία καί ἡ ἀδιαλλαξία μόνον νά δυναμιτίσουν μορφοῦν αὐτήν τήν τραγική σύρραξη. Μιά πιό σύνθετη καί πιό ἀντικειμενική κατανόηση τῆς ἱστορίας εἶναι συνεπῶς ἀπαραίτητη γιά τήν προοπτική ἔστω ὑπαρξης καταλλήλων προϋποθέσεων γιά μιά μελλοντική συμφιλίωση.

* [ἀπό τόν δικτυακό τόπο: www.miftah.org, 18 Μαρτίου 2004]

ΓΙΑ ΤΑ «ΑΓΝΩΣΤΑ» ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΣΤΑΛΙΝ

του Χρήστου Κεφαλή

1. Μιά παγκόσμια αποκλειστικότητα του ΚΚΕ

Μιά παγκόσμια αποκλειστικότητα εξασφάλισε όπως φαίνεται το ΚΚΕ. Πρόκειται για την έκδοση τεσσάρων «άγνωστων» μέχρι τώρα τόμων των *Απάντων* του Στάλιν, από τους οποίους η «Σύγχρονη Έποχή», δημοσίευσε ήδη τον πρώτο, 14ο στη σχετική σειρά που μας προσφέρει πλέον το έκδοτικό του ΚΚΕ.

Τό χρονικό της συνταρακτικής ανακάλυψης δίνεται από την Α. Έλληνούδη («Άγνωστα κείμενα του Στάλιν», *Ριζοσπάστης*, 26/9/2004). «Όπως λέει, όλα ξεκίνησαν το 1996 σε ένα ταξίδι των εκπροσώπων του έκδοτικού στη Μόσχα, κατά τη μελέτη του παλαιού αρχείου της ΚΕ του ΚΚΣΕ. Έκει «ανακαλύψαμε ότι υπήρχαν στά αρχεία οι τόμοι 14, 15, 16, 17 των *Απάντων* του Στάλιν, που ποτέ δεν εκδόθηκαν [...] βρήκαμε τα χειρόγραφα του Ι. Β. Στάλιν και έτοιμους τόμους, οι οποίοι ποτέ δεν είδαν τό φως της δημοσιότητας».

Σύμφωνα με την άρθρογράφο πρόκειται για κείμενα μείζονος σημασίας που καλύπτουν την περίοδο 1934-1941 και «φωτίζοντας τη συμβολή αυτού του μεγάλου έπαναστάτη, εξηγούν τά αίτια της καταστροφάντησής του». Πρέπει δέ νά χαιρόμαστε και νά αγαλλιούμε, αφού «για πρώτη φορά στην Ελλάδα –ίσως νά είναι και ή πρώτη παγκοσμίως– κυκλοφορεί από τη «Σύγχρονη Έποχή» τό άγνωστο μέχρι τώρα μέρος των *Απάντων* του Στάλιν.

Εξίσου διθυραμβικό είναι τό σημείωμα των έκδοτών του τόμου, όπου υπερηφανεύονται ότι «ή έκδοση αυτή είναι παγκόσμια πρώτη, τουλάχιστον για την ελληνική γλώσσα» (σελ. 19). Καί δέν παραλείπουν νά υπογραμμίσουν εκ νέου τή σπάνια αξία της:

«Πολύτιμη συμβολή στη μελέτη αυτής της περιόδου είναι ό 14ος τόμος των *Απάντων* του Ι. Β. Στάλιν που έρχεται νά φωτίσει με τά έργα που περιέχει και που έχουν γραφτεί από τόν Ιούλη του 1934 έως τόν Απρίλη του 1941 [...] Έχει ιδιαίτερη σημασία ή έκδοση αυτή μās και ό Ι. Β. Στάλιν, ως επικεφαλής της ΚΕ του ΠΚΚ (Μπολσεβίκων), της ΕΣΣΔ και του σοβιετικού κράτους, συνδέθηκε τόσο με τίς επιτυχίες των οικοδόμων του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ όσο και με την ανάπτυξη του σοσιαλιστικού συστήματος σε μία σειρά χώρες [...] Οί πολέμιοι και επικριτές του τόσο όσο ζούσε, όσο και μετά τό θάνατό του εξαπόλυσαν και

Π. Πικάσο, Προσωπογραφία του Στάλιν, 1953

έξαπολύουν άδυσώπητη άντικομμουνιστική επίθεση ως τά σήμερα στο πρόσωπο του μπολσεβίκου έπαναστάτη. Έπιδιώκουν με αυτή τήν επίθεση νά σθήσουν από τό νου και τήν καρδιά των προλεταρίων τήν υπόθεση του σοσιαλισμού-κομμουνισμού» (σελ. 18, 19).

Τό άγνωστο εκ παραδόσεως κεντρίζει τό ένδιαφέρον και αυτό παρέχει ήδη ένα σοβαρό λόγο νά ασχοληθεί κανείς με τά «άγνωστα» αυτά κείμενα του Στάλιν.

Πολύ περισσότερο μάλιστα ὅταν ἡ δημοσίευσή τους κάθε ἄλλο παρά τυχαία εἶναι. Ἀπεναντίας, ἀποτελεῖ μέρος τῆς προσπάθειας πού ἔχει ἀναλάβει τό ΚΚΕ γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ Στάλιν ὡς θεωρητικοῦ τοῦ μαρξισμοῦ καί ἐπαναστάτη, στό πλαίσιο τῆς γενικότερης σταλινικῆς στροφῆς πού παρατηρεῖται σέ αὐτό τό κόμμα. Εἶναι, λοιπόν, σημαντικό νά δοῦμε ἂν μᾶς προσφέρουν κάτι πραγματικά νέο ἢ πρόκειται ἀπλά γιά μιά ἐπανάληψη τῶν παλιῶν, φθαρμένων σταλινικῶν ιδεολογημάτων.

2. Μερικά ὄχι καί τόσο ἄγνωστα κείμενα

Ἄκόμη καί ἡ ἀνάγνωση τῶν περιεχόμενων τοῦ τόμου ἀποκαλύπτει ὅτι τὰ περισσότερα ἀπό αὐτά τὰ κείμενα δέν εἶναι διόλου ἄγνωστα, ἀφοῦ ἔχουν κυκλοφορήσει στό παρελθόν στά ἑλληνικά ἢ συμπεριλαμβάνονται σέ ξενόγλωσσες ἐκδόσεις τῶν Ἀπάντων καί ἄλλες συλλογές. Γιά νά ξεκινήσουμε, στίς σελ. 316-66 βρίσκουμε τό δοκίμιο τοῦ Στάλιν *Γιά τό Διαλεκτικό καί Ἱστορικό Ὑλισμό*. Ὅπως γιά ὅλα σχεδόν τὰ ὑπόλοιπα κείμενα δέν δίνεται μιά σαφῆς βιβλιογραφική ἀναφορά ἀπό πού προέρχεται, μέ συνέπεια ὁ σύγχρονος ἀναγνώστης νά μένει μέ τήν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιά κάτι ἄγνωστο καί νέο.

Στήν πραγματικότητα τό συγκεκριμένο δοκίμιο εἶναι τό διαβόητο 4ο κεφάλαιο τῆς *Ἱστορίας τοῦ ΚΚΣΕ (Μπολσεβίκων)*, ἐνός αἰσχροῦ προπαγανδιστικοῦ κειμένου πού συντάχθηκε μέ τήν ἄμεση ἐποπτεία τοῦ Στάλιν γιά νά δικαιολογήσει τήν ἐξόντωση τῆς παλαιᾶς μπολσεβίκικης φρουράς. Ὑπάρχει ἐδῶ καί πολλές δεκαετίες σέ ἑλληνική μετάφραση, ἀπό τίς ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδης (Ι. Β. Στάλιν, *Λενινισμός στή Θεωρία καί στήν Πράξη - Διαλεκτικός καί Ἱστορικός Ὑλισμός*) καί σέ παλιότερες ἀκόμη ἐκδόσεις (π.χ. μετάφραση Φ. Σκοτάδη, Ἀθήνα 1944). Ἐχει δέ κριτικαριστεῖ ἀπό ἐπιφανεῖς μαρξιστές ὅπως ὁ Λούκατς σάν τό ἀπαύγασμα τῆς σταλινικῆς ἐπιπεδότητος καί ἐκχυδαϊσμοῦ τοῦ μαρξισμοῦ.

Νά προσθέσουμε ἀκόμη ὅτι ἡ *Ἱστορία τοῦ ΚΚΣΕ (Μπολσεβίκων)* ὅπου πρῶτο –περιλήφθηκε τό δοκίμιο εἶναι ἓνα ἄθλιο ρυπαρογράφημα, ὅπου οἱ συνεργάτες τοῦ Λένιν χαρακτηρίζονται, ἀνάμεσα στά ἄλλα, «τέρατα», «κατσαρίδες», «ἀποβράσματα» κ.ο.κ. Γιά χάρη τῶν ἀναγνωστῶν παραθέτουμε ἓνα διαφωτιστικό ἀπόσπασμα:

«Τό 1937 ἔφερε στό φῶς νέες ἀποκαλύψεις γιά τὰ τέρατα τῆς μπουχαρινικῆς καί τροτσικιστικῆς συμμορίας. Ἡ δίκη τῶν Πιατακόφ, Ράντεκ, καί τῶν ἄλλων, ἡ δίκη τῶν Τουχατσέφσκι, Γιακίρ καί λοιπῶν, ἡ δίκη τέλος τῶν Μπουχάριν, Ρίκοφ, Κρεστίνσκι, Ρόζενγκολτς καί ἄλλων [...] ἔδειξαν πῶς αὐτά τὰ ἀποβράσματα τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀπό τίς πρῶτες κιόλας μέρες τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης συναμοτοῦσαν μέ τούς ἐχθρούς τοῦ λαοῦ Τρότσκι, Ζινόβιεφ καί Κάμενεφ, ἐνάντια στόν Λένιν,

στό Κόμμα, στό σοβιετικό κράτος... Αὐτοί οἱ πυγμαῖοι ἀντεπαναστάτες, πού ἡ δύναμή τους θά μπορούσε νά συγκριθεῖ μόνο μέ τή δύναμη μᾶς τιποτένιας κατσαρίδας, θεωροῦσαν φαίνεται τόν ἑαυτό τους –τί ἀστεῖο– κυρίους τῆς χώρας [...] Αὐτές οἱ παλιοκατσαρίδες τῶν λευκοφρουρῶν εἶχαν ξεχάσει πῶς νοικοκύρης στή σοβιετική χώρα εἶναι ὁ σοβιετικός λαός καί οἱ κύριοι Ρίκοφ, Μπουχάριν, Ζινόβιεφ, Κάμενεφ βρίσκονται ἀπλῶς προσωρινά στήν ὑπηρεσία τοῦ κράτους [...] Τό σοβιετικό δικαστήριο καταδίκασε τὰ μπουχαρινικά καί τροτσικιστικά τέρατα σέ τουφεκισμό» κλπ. κλπ. (*Ἱστορία τοῦ ΚΚΣΕ [Μπολσεβίκων]*, ἐκδ. τοῦ Λαοῦ, τόμ. 2, σελ. 177-78).

Προτείνουμε στούς ἰνστρουχτορες τοῦ ΚΚΕ, στό πλαίσιο τῆς ἐκστρατείας ποιότητας πού ἔχει κηρύξει τελευταία ἡ Α. Παπαρήγα («Νά κάνουμε τήν ἐφοδο τῆς ποιότητας», *Ριζοσπάστης*, 28/9/2004), νά ἐξασφαλίσουν τήν ἀποκλειστικότητα καί αὐτοῦ τοῦ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἔργου, ὥστε νά μνηθεῖν τὰ μέλη του στά μυστικά τῆς κατσαριδολογίας καί τῆς ἐπιστήμης τῶν ἀποβρασμάτων καί τῶν τεράτων, εὐρύτερα γνωστῆς καί ὡς χαφιεδολογίας...

Ἀλλά καί πολλά ἄλλα κείμενα εἶναι γνωστά καί δημοσιευμένα ἤδη στά ἑλληνικά. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε ὅτι τὰ μεγαλύτερα, «Ἀπολογισμός στό 18ο Συνέδριο τοῦ Κόμματος γιά τή δουλειά τῆς ΚΕ τοῦ ΠΚΚ (μ.π.)» (σελ. 368-449), «Γιά τό Σχέδιο Συντάγματος τῆς ΕΣΣΔ» (σελ. 174-221) καί «Λόγος στήν 1η Πανερωσιακή Σύσκεψη τῶν Σταχανοφικῶν» (σελ. 119-141) ὑπάρχουν ἐπίσης ἐδῶ καί πολλές δεκαετίες, π.χ. στό Ι. Β. Στάλιν, *Ζητήματα Λενινισμοῦ*, ἐκδ. Β. Καμίτση (σελ. 741-801, 672-706 καί 655-671 ἀντίστοιχα). Ἄκόμη τό τελευταῖο μεγάλο κείμενο στόν τόμο, ἡ ἐκθεση τοῦ Στάλιν «Γιά τίς ἐλλείψεις τῆς κομματικῆς δουλειᾶς καί τὰ μέτρα ἐξάλειψης τῶν τροτσικιστῶν καί τῶν ἄλλων διπρόσωπων» (σελ. 227-285) θά βρεθεῖ στή συλλογή ἔργων τοῦ Στάλιν μέ τόν εἰρωνικό τίτλο *Ἄνθρωπος, τό Πολυτιμότερο Ἀγαθό - Λενινισμός ἢ Τροτσικισμός* (ἐκδ. Εἰρήνη 1976), σελ. 15-64. Βέβαια, ἂν τό καλοσκεφτοῦμε, ἡ ἐξάλειψη τῶν τροτσικιστῶν δέν ἦταν κάτι ἀντιανθρωπιστικό, ἀφοῦ ἐπρόκειτο ἀπλῶς γιά «ἀποβράσματα» καί «παλιοκατσαρίδες»...

Περνώντας στήν ξενόγλωσση φιλολογία, ἡ συντριπτική πλειοψηφία τῶν κείμενων περιλαμβάνεται στόν ἀντίστοιχο τόμο 14 τῆς ἀγγλικῆς ἐκδοσης, ἐκδ. Ρέντ Στάρ, Λονδίνο 1978. Πολλά δέ ἀπό αὐτά προσφέρονται σέ πλειάδα τόπων στό Διαδίκτυο. Ἐνδεικτικά, ἡ συζήτηση τοῦ Στάλιν μέ τόν Χ. Γουέλς (σελ. 34-60) καί ἡ συνέντευξη στόν Ρόι Χάουαρντ (σελ. 156-70) εἶναι ἀπό τὰ πλέον πασίγνωστα. Ἀρκεῖ δέ νά πληκτρολογήσει κανεῖς Stalin καί Wells στό Google καί θά βρεῖ 26.900 (!) σχετικές σελίδες, ἐνῶ μέ τόν Roy Howard ὁ ἀριθμός πέφτει, εἶναι ἀλήθεια, στίς 11.900. Καί φυσικά, ὅλα τὰ μνημονευθέντα ἔργα καί πολλά ἀκόμη εἶχαν γνωρίσει ἀρκετές ξενόγλωσσες ἐκδόσεις στήν περίοδο 1935-55.

Κοντολογής, δέν πρόκειται γιά άγνωστες διατριβές και σημειώσεις, αλλά γιά συνεντεύξεις, λόγους και άρθρα του Στάλιν, πού είχαν κυκλοφορήσει πλατιά στον καιρό τους από τό σοβιετικό Τύπο και τά έκδοτικά των σταλινικών ΚΚ. Πού, λοιπόν, βρίσκονται τά «άγνωστα κείμενα» και ή παγκόσμια πρωτοτυπία;

3. Ο Στάλιν ως θεωρητικός

Άφήνοντας κατά μέρος τήν αναλήθεια σχετικά μέ τήν πρωτοτυπία των κειμένων, τό ίδιο τό περιεχόμενό τους εκθέτει τόν άντιμαρξιστικό χαρακτήρα των απόψεων του Στάλιν. Έπιπρόσθετα τόν παρουσιάζει στο άποκορύφωμα τής έπαρσης, όταν έχει έδραιωθεί πιά στην έξουσία και χάσει κάθε αίσθηση του μέτρου. Έτσι βλέπουμε έναν Στάλιν φανταζόμενο τόν έαυτό του κορυφαίο θεωρητικό του μαρξισμού, ενώ κακοποιεί τίς πιο άπλές, στοιχειώδεις αλήθειες, άρνούμενος και τήν κοινή λογική. Άς σταχυολογήσουμε δύο-τρία τυπικά δείγματα από τό ήδη μνημονευμένο δοκίμιο *Γιά τό Διαλεκτικό και Ιστορικό Ύλισμό*:

«Γιά νά ζήσει κανείς πρέπει νά έχει τροφή, ρούχα, παπούτσια, κατοικία, καύσιμα κ.λπ.» (σελ. 343).

Προφανώς, κατά τόν Στάλιν, οι άνθρωποι ως τό 17ο αιώνα, πού δέν είχαν καθόλου καύσιμα, δέν θά έπρεπε κανονικά νά ζουν. Γιά νά μήν πούμε πιά γιά τούς πρωτόγονους πού δέν διέθεταν ούτε παπούτσια.

«Στίς διάφορες βαθμίδες τής εξέλιξης οι άνθρωποι χρησιμοποιούν διάφορους τρόπους παραγωγής ή, γιά νά μιλήσουμε πιο άπλά, διάγουν ένα διαφορετικό τρόπο ζωής» (σελ. 345).

Όπωςδήποτε είναι «άπλό» νά εξισώνει κανείς τόν τρόπο παραγωγής μέ τόν τρόπο ζωής, αλλά αυτό δέν σημαίνει ότι είναι και σωστό. Ό τρόπος παραγωγής συνδέεται άρρηκτα μέ τόν τρόπο ζωής, όπως ή ρίζα ενός δέντρου συνδέεται μέ τά άνθη του. Άλλά γι αυτό ακριβώς δέν είναι μεταξύ τους ταυτόσημοι: άκόμη και στο πλαίσιο ενός τρόπου παραγωγής είναι δυνατοί έναλλακτικοί τρόποι ζωής. Βέβαια, εξισώνοντας τους κανείς, γλιτώνει τόν κόπο νά εξετάζει πώς λειτουργεί ό κοινωνικός οργανισμός και μπορεί νά τά θεωρεί όλα αυτόματα και έτοιμα, σύμφωνα μέ τό τυπικό σταλινικό, γραφειοκρατικό πνεύμα.

«Παράγοντας όλο και περισσότερα έμπορεύματα και μειώνοντας τίς τιμές τους, ό καπιταλισμός έντείνει τόν ανταγωνισμό, καταστρέφει τή μάζα των μικρομεσαίων ιδιοκτητών, τούς μετατρέπει σε προλετάριους και κατεβάει τήν άγοραστική τους ικανότητα, μέ άποτέλεσμα νά καθίσταται άδύνατη ή διάθεση των έμπορευμάτων πού έχουν παραχθεί» (σελ. 354-55).

Έδώ ό Στάλιν εγκαταλείπει τίς μαρξιστικές θέσεις, προσχωρώντας λαθραία στη θεωρία του Σισμάντι και των ναρόντικων ότι ή υποκατανάλωση των εργαζόμενων προκαλεί μοιραία κρίση υπερπαραγωγής. Ό Λένιν αφιέρωσε ένα έργο του, τό *Γιά τόν Χαρακτηρισμό του Οίκονομικού Ρομαντισμού*, στην άνασκευή της.

Όπως έδειξε εκεί, έρμηνεύοντας τίς σχετικές έπεξεργασίες του Μάρξ στο 2ο τόμο του *Κεφαλαίου*, αυτή ή θεωρία είναι λαθεμένη γιατί άγνοεί τό γεγονός ότι οι καπιταλιστές έχουν και μία άλλη διέξοδο γιά τή διάθεση των προϊόντων τους. Έκτός από τήν κατανάλωση των εργαζομένων, ένα σημαντικό μέρος των παραγόμενων εργαλείων, μηχανών κ.λπ., διατίθεται γιά άποκατάσταση και επέκταση του βιομηχανικού έξοπλισμού, άνταλλασσόμενο άνάμεσα στις καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Αυτή είναι ή ουσία τής διευρυνόμενης άναπαραγωγής και τής «παραγωγής γιά χάρη τής παραγωγής», πού σύμφωνα μέ τόν Μάρξ χαρακτηρίζει τόν κεφαλαιοκρατικό σχηματισμό.

Έπομένως δέν είναι σωστό ότι υπάρχει μία άπόλυτη υπερπαραγωγή και μία αυτόματη διαδικασία κρίσης ή διάλυσης του καπιταλισμού, πού συνάγουν αυτές οι θεωρίες. Αυτό πού όντως υπάρχει, σύμφωνα μέ τή μαρξιστική άποψη τουλάχιστον, είναι ή σχετική υπερπαραγωγή, πού συμπλέκεται μέ άλλες αντιθέσεις του καπιταλισμού, όπως ή άναρχία τής άγοράς κ.λπ., οδηγώντας σε περιοδικές κρίσεις. Η δέ έπαναστατική διέξοδος από αυτές είναι δυνατή μόνο μέ τήν παρέμβαση του έπαναστατικού ύποκειμένου.

Η αντίθετη άποψη των ναρόντικων εξέφραζε τή λογική του άπλοϊκού μικροαστού, πού κρίνει μέ βάση τή στενή του εμπειρία και δέν μπορεί νά δει τί γίνεται ευρύτερα στην κοινωνία. Όσο γιά τήν άναπαραγωγή της από τόν Στάλιν, άντανανκλά τό μηχανιστικό πνεύμα του γραφειοκράτη, πού θέλει κυρίως τήν ήσυχία του και, μή όντας άξιος νά κουνήσει τό δακτυλάκι του, έναποθέτει στην υπερπαραγωγή όλες τίς έλπίδες του. Είναι δέ γνωστό πόσο στοίχισε στο κίνημα και τί λογικές εξέθρεψε στο παρελθόν αυτός ό μηχανισμός.

Φυσικά και ό Στάλιν θά διαβεβαίωνε ότι ό άγώνας είναι άπαραίτητος, ότι τίποτα δέν γίνεται χωρίς άγώνες κ.λπ., όπως τό ίδιο θά μās πει δίχως άλλο ή ήγεσία του ΚΚΕ. Γεγονός όμως παραμένει ότι εκθέτει και ύποστηρίζει εδώ τή βάση των μηχανιστικών αντιλήψεων. Άν, λοιπόν, στο ΚΚΕ είναι ύπερμαχοι του άγώνα —και μάλιστα όχι όποιοιδήποτε άγώνα, αλλά ένας σοβαρού, μεθοδευμένου άγώνα— άς τό άποδείξουν καταδικάζοντας τό συγκεκριμένο έργο του Στάλιν, πού δημοσίευσε τό έκδοτικό τους, ως ένα άντιμαρξιστικό έργο.

«Στό σοσιαλιστικό σύστημα, πού γιά τήν ώρα έχει πραγματοποιηθεί μόνο στην ΕΣΣΔ, βάση των σχέσεων παραγωγής είναι ή κοινωνική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής [...] Έδώ οι σχέσεις παραγωγής βρίσκονται σε άπόλυτη άντιστοιχία μέ τήν κατάσταση των παραγωγικών δυνάμεων» (σελ. 356).

Και εδώ έχουμε πιά άνάγλυφο τό δογματισμό και τή χυδαία αυταρέσκεια του Στάλιν, όταν διακηρύσσει τήν «άπόλυτη» άντιστοιχία μεταξύ των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων στην ΕΣΣΔ. Ότι αυτό άντιβαίνει προς ό,τι είχε πει πάνω στο θε-

μα ὁ Λένιν, δέν εἶχε προφανῶς καμιά σημασία γι' αὐτόν. Τοῦ ἀρκοῦσε ὅτι μέ αὐτή τήν ἀντιδραστική καί ἐξωπραγματική θέση μποροῦσε νά ἐμφανίσει ἐκ τῶν προτέρων κάθε κριτική σάν ἀντεπαναστατική καί νά δικαιώνει τίς αὐθαίρετες καί καταστροφικές ἐπιλογές του ὡς τίς μόνες σύμφωνες μέ τὰ συμφέροντα τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Τέτοιο εἶναι τό ἐπίπεδο τῆς θεωρητικῆς σκέψης τοῦ Στάλιν ἐκεῖ πού προσπαθεῖ μέ τίς δικές του δυνάμεις νά διευκρινίσει κάποιο ζήτημα. Τό ὑπόλοιπο δοκίμιο ἀποτελεῖ παραθέσεις τοιούτων, ἀναμασήματα καί γενικότητες, πού συνάγονται τετραγωνικά μέ τόν κανόνα τῆς μεταδατικῆς ιδιότητας. Νά μιά χαρακτηριστική τέτοια τοποθέτηση:

«Ἄν ὁ κόσμος εἶναι γνώσιμος καί οἱ γνώσεις μας γιά τούς νόμους τῆς ἐξέλιξης τῆς φύσης εἶναι ἐγκυρες γνώσεις πού ἔχουν τή σημασία ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας, τότε ἀπό αὐτό ἀπορρέει ὅτι ἡ κοινωνική ζωή καί ἡ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας, εἶναι ἐπίσης γνώσιμες καί τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης γιά τούς νόμους ἐξέλιξης τῆς κοινωνίας εἶναι ἐγκυρα δεδομένα πού ἔχουν τή σημασία ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας. Ἐπομένως, ἡ ἐπιστήμη γιά τήν ἱστορία τῆς κοινωνίας, παρόλη τήν πολυπλοκότητα τῶν φαινομένων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, μπορεῖ νά γίνει τό ἴδιο ἀκριβῆς ἐπιστήμη, ὅπως, ἄς ποῦμε, ἡ βιολογία [...] Ἐπομένως ὁ σοσιαλισμός ἀπό ὄνειρο γιά ἕνα καλύτερο μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας μετατρέπεται σέ ἐπιστήμη. Ἐπομένως ἡ σύνδεση τῆς ἐπιστήμης καί τῆς πρακτικῆς δράσης, ἡ σύνδεση τῆς θεωρίας καί τῆς πράξης, ἡ ἐνότητά τους πρέπει νά γίνει τό ἄστρο ὁδήγος τοῦ κόμματος τοῦ προλεταριάτου» (σελ.3 34).

Ἡ παραπάνω ἀντιδιαλεκτική ἐξίσωση τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν μέ τίς θετικές, ὅπως ἡ βιολογία, δέν ἔχει τίποτα μαρξιστικό. Στό ἔργο του *Υλισμός καί Ἐμπειριοκριτικισμός* ὁ Λένιν τόνισε τόν ἀντιδραστικό χαρακτήρα κάθε προσπάθειας ἄμεσης μεταφορᾶς τῶν ἐννοιῶν καί τῶν μεθόδων τῆς βιολογίας στίς κοινωνικές ἐπιστήμες καί εἶναι γνωστό ὅτι ἀντιδραστικά ρεύματα ὅπως ὁ κοινωνικός δαρβινισμός στηρίχθηκαν σέ τέτοιες ἀπλουστεύσεις. Ἀλλά καί ὁ Μάρξ ἐπίσης, ἐνῶ χαιρέτισε τή θεωρία τοῦ Δαρβίνου ὡς ἐπιβεβαίωση τῆς ἐξέλιξης, εἶχε ἀντιταχθεῖ στίς βιολογικές ἀναλογίες, στή σχετική κριτική του στόν Λάγγκε.

Ὁ Στάλιν συντρίβει ἐδῶ ὅτι ἔχουν πει οἱ κλασικοί τοῦ μαρξισμοῦ γιά τό θέμα. Αὐτό πού λέει προφανῶς δέν εὐσταθεῖ, γιατί, σέ ἀντίθεση μέ ὅ,τι συμβαίνει στή βιολογία, στίς κοινωνικές ἐπιστήμες εἶναι ἀδύνατο νά ἀπομονώσουμε τὰ φαινόμενα καί νά τὰ μελετήσουμε μέ ἐργαστηριακές μεθόδους. Αὐτός εἶναι ἕνας βασικός λόγος πού οἱ συγκεκριμένες ἐπιστήμες θά μείνουν πάντα σέ κάποιο βαθμό ἀνακριβεῖς. Ἡ ἀντίθετη διαβεβαίωση τοῦ Στάλιν δέν ἀποτελεῖ παρά τό χρῆσима τῆ γραφειοκρατικῆς ἀμάθειας καί τῆς χοντροκοπιᾶς, μιά ἐκ τῶν προτέρων ἐξασφάλιση ἄλλοθι γιά τίς ψευδο-ἐπιστημονικές του ἀξιώσεις καί τήν ἐμπρακτική ἄρνηση σοβαρῆς μελέτης τῶν κοινωνικῶν φαινομένων.

Ἀλλά καί ἂν δεχτοῦμε μιά ἀναλογία ἀνάμεσα στίς ἀλήθειες τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καί τοῦ μαρξισμοῦ, αὐτό δέν μᾶς λέει διόλου ποιές εἶναι οἱ ἐγκυρες γνώσεις. Ἡ γενετική εἶναι ἐγκυρη γνώση, ἀλλά ὁ Στάλιν τήν ἀπέρριψε γιά χάρη τῶν τσαρλατανισμῶν τοῦ Λισένκο. Οἱ θεωρίες τῆς σχετικότητας καί τῆς κβαντομηχανικῆς εἶναι ἐγκυρη γνώση, ἀλλά ὁ Ζντάνοφ καλοῦσε τούς σοβιετικούς φιλοσόφους νά ξεσκεπάσουν τίς «μαγγανεῖες τῆς σχολῆς τῆς Κοπεγχάγης». Ἡ προειδοποίηση τοῦ Λένιν ὅτι δέν ἔπρεπε νά γίνει ἡ κολεκτιβοποίηση πρὶν τή διασφάλιση τῆς ἀναγκαίας τεχνικῆς βάσης εἶναι ἐγκυρη γνώση, ἀλλά ὁ Στάλιν δέν τήν πῆρε ὑπόψη, μέ ἀποτέλεσμα νά χαθοῦν ἀμέτρητες ἀνθρώπινες ζωές. Ὁ Τρότσκι ἀνέλυσε διεξοδικά τίς καταστροφικές σταλινικές πολιτικές στήν Κίνα καί τή Γερμανία κατά τόν Μεσοπόλεμο καί πρόβλεψε τίς συμφορές στίς ὁποῖες θά ὀδηγοῦσαν, ἀλλά αὐτό δέν ἐμπόδισε τόν Στάλιν νά χαρακτηρίσει τίς προειδοποιήσεις του ἔργο «πράκτορα τοῦ φασισμού». Ὁ Ἄρης εἶναι ἡ κορυφαία ἐπαναστατική μορφή στήν ἱστορία τοῦ ΚΚΕ, ἀλλά ἡ ἡγεσία Ζαχαριάδη τόν ἀποκήρυξε σάν «προδότη». Ὁ Σπάρτακος τοῦ Χάουαρντ Φάστ εἶναι ἕνα ἀριστούργημα τῆς προοδευτικῆς λογοτεχνίας, ἀλλά οἱ σκουριασμένοι γραφειοκράτες τοῦ ΚΚ τῶν ΗΠΑ τό ἀποκήρυξαν σάν «διεφθαρμένο ἔργο». Καί ὁ κατάλογος θά μποροῦσε νά μακρύνει πολύ ἀκόμη.

Ἄν, λοιπόν, ἡ ἐπανάληψη τῶν γενικῶν ἀληθειῶν στρέφεται ἐναντία σέ κάποιον, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ σταλινισμός. Καί εἶναι ἐπίσης ὅσοι διαδίδουν σήμερα τή σταλινική φιλολογία καί ἐπιδίδονται στά ἀναμασήματα, ὅπως κάνει συστηματικά ἡ τωρινή ἡγετική ὁμάδα τοῦ ΚΚΕ, νομίζοντας ὅτι αὐτό ἀρκεῖ γιά νά ἀποδείξει τό δίκιο τους καί νά τούς θέσει στό ἀπυρόβλητο. Αὐτό πού λησμονοῦν, ἀλίμονο, εἶναι ὅτι ἐκτός ἀπό ἐπιστήμη, ὁ σοσιαλισμός μπορεῖ νά μετατραπεί καί ἀπό ὄνειρο σέ ἐφιάλτη, ἀπό τούς διάφορους δῆθεν πού τόν ἐπικαλοῦνται γιά ἀλλότριους σκοπούς.

Θά μποροῦσε νά παρατεθοῦν πλῆθος ἀκόμη κοινοτοπίες ἀπό τό συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Στάλιν, πού ἐκθέτουν τή σοβαρή μαρξιστική σκέψη. Νομίζουμε ὡστόσο ὅτι αὐτά ἀποτελοῦν ἤδη ἐπαρκές δείγμα γιά τήν ἔκταση τῆς διανοητικῆς συμφορᾶς στίς θεωρητικές δημοσιεύσεις του.

4. Ὁ Ὀκτώβρης ἔργο προβοκατόρων

Στόν τόμο τῶν *Ἀπάντων* τοῦ Στάλιν πού ἐξέδωσε τό ἐκδοτικό τοῦ ΚΚΕ περιλαμβάνονται καί ὅλα τὰ κείμενά του τῆς περιόδου τῶν ἐκκαθαρίσεων καί τῶν Δικῶν. Ὅπως θά ἀναμενόταν, τό ἐπίπεδό τους δέν εἶναι διόλου καλύτερο ἀπό ἐκεῖνο τῆς *Ἱστορίας τοῦ ΚΚΣΕ (Μπολσεβίκων)*. Διαβάζοντάς τα σχηματίζει κανεῖς τήν ἐντύπωση ὅτι ὁ Ὀκτώβρης ἦταν ἔργο προβοκατόρων.

Ἄς δοῦμε ἕνα-δύο χαρακτηριστικά ἀποσπάσματα: Ἀριθμῶντάς στό «Γιά τίς ἐλλείψεις τῆς κομματικῆς δουλειᾶς καί τὰ μέτρα ἐξάλειψης τῶν τροτσκιστῶν

καί τῶν ἄλλων διπρόσωπων» τίς λαθεμένες θεωρίες πού πρέπει νά ἀπορρίψει τό κόμμα, ὁ Στάλιν λέει: «Πρέπει νά συντρίψουμε καί νά πετάξουμε μιά πέμπτη λαθεμένη θεωρία, σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ τροτσκιστές δολιοφθορεῖς δέν ἔχουν τάχα πλέον ἐφεδρεῖες... Ἄς πάρουμε γιά παράδειγμα τήν τροτσκιστική 4η Διεθνή πού ἀποτελεῖται κατά τά δύο τρίτα ἀπό κατασκόπους καί δολιοφθορεῖς. Δέν εἶναι ἐφεδρεία αὐτή; [...] Ἦ ἄς πάρουμε ἀκόμα γιά παράδειγμα τήν ομάδα τοῦ ἀπατεῶνα Σέφλο στή Νορβηγία, πού παρείχε ἄσυλο στόν ἀρχιπράκτορα Τρότσκι [...] Καί ὅλοι αὐτοί οἱ κύριοι ἀπό τή Γερμανία, οἱ διάφοροι Ρούθ Φίσερ, Μάσλοφ, Οὐρμπανς, πού πούλησαν ψυχή καί σῶμα στους φασίστες, δέν εἶναι ἐφεδρεία γιά τήν κατασκοπευτική-σμποταριστική δουλειά;» (σελ. 256-57).

Στήν πραγματικότητα, οἱ ἀγωνιστές πού ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Στάλιν συγκαταλέγονται σέ ἐκείνους πού, ὡπως καί ὁ Τρότσκι, εἶχαν ἀντιταχθεῖ στή σταλινική πολιτική τοῦ σοσιαλφασισμού, πού ἐκμηδένισε τό ΚΚ τῆς Γερμανίας. Ἡ Ρούθ Φίσερ ἔγραψε μάλιστα ἀργότερα ἕνα ἐξοχο βιβλίο, *Ὁ Στάλιν καί ὁ Γερμανικός Κομμουνισμός* (Κέμπριτζ 1948), ὅπου ἐκθέτει ἐμπεριστατωμένα τίς καταστροφικές παρεμβάσεις τοῦ σταλινισμοῦ στό γερμανικό κόμμα.

Ὁ Λούκατς χαρακτηρίζει εὐστοχα τή γενική μέθοδο τοῦ Στάλιν ὅταν διαπιστώνει ὅτι «κάθε ἀνάλυση ἐξαφανίζεται, τή θέση τῆς παίρνουν κενές φράσεις καί ἀναίτιο ὑβρεολόγιο» (*Μαρξισμός καί Σταλινισμός*, ἐκδ. Γράμματα, σελ. 134). Αὐτή ἡ ἐκτίμηση ἰσχύει προφανῶς κατά μείζονα λόγο γιά τίς παραπάνω διακηρύξεις. Καί δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ἐδῶ ὅτι αὐτές ἐξυπηρετοῦσαν πολύ σαφεῖς πρακτικούς σκοπούς, ἀφοῦ στήν ἴδια περίοδο χιλιάδες μέλη τοῦ Κόμματος καί τῆς Διεθνούς ὀδηγοῦνταν στίς φυλακές, τίς ἐξορίες καί τά ἀποσπάσματα, σάν πράκτορες τοῦ Τρότσκι οἱ Ρῶσοι καί τῶν ἄλλων πού ἀνέφερε, οἱ Γερμανοί, οἱ Γάλλοι κ.ο.κ. Παρεμβαίνοντας μέ αὐτό τόν τρόπο, λοιπόν, ὁ Στάλιν ὠθοῦσε προσωπικά στή γενίκευση τῶν διώξεων ὡς τά πιό παράλογα ἄκρα. Αὐτό ἀπαντᾷ ἤδη στίς ἀπολογητικές δικαιολογίες περὶ δήθεν παραπλάνησής του ἀπό τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο ἐξωτερικό παράγοντα.¹

Στόν επίσημο ἀπολογισμό του στό 18ο Συνέδριο τοῦ Κόμματος, ὁ Στάλιν φτάνει νά διαβεβαιώνει ὅτι ὁ Τρότσκι, ὁ Μπουχάριν καί οἱ ἄλλοι συνεργάτες τοῦ Λένιν ἦταν πράκτορες ἤδη ἀπό τό 1917: «Μήπως δέν εἶναι ἐκπληκτικό», ἀναρωτιέται, «ὅτι γιά τήν κατασκοπευτική δράση τῆς ἡγεσίας τῶν τροτσκιστῶν καί τῶν μπουχαρινικῶν μάθαμε μόλις τόν τελευταῖο καιρό, τό 1937-38, ἄν καί, ὡπως φαίνεται ἀπό τά στοιχεία, οἱ κύριοι αὐτοί ἦταν πράκτορες ξένης κατασκοπείας καί εἶχαν ἀναπτύξει τή συνωμοτική τους δραστηριότητα ἀπό τίς πρῶτες κιόλας μέρες τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης; Πῶς μπορέσαμε νά παραβλέψουμε αὐτό τό σοβαρό ζήτημα; Πῶς ἐξηγεῖται αὐτή ἡ γκάφα;» (σελ. 431-32).

Ὅποσδήποτε, ὑπάρχουν πολλά ἀκόμη πού μένει νά

ἐξηγηθοῦν, ἄν δεχτεῖ κανεῖς αὐτό τό διαβολικό σενάριο. Ἄν ὁ Τρότσκι καί ὁ Μπουχάριν ἦταν ἀπό τότε πράκτορες τῶν ξένων ὑπηρεσιῶν, γιατί δέν ἔβαλαν κάποιον ἐμπιστό τους νά δολοφονήσει τόν Λένιν καί ἀφῆσαν τήν ἀπόπειρα στήν ἐσέρα Ντόρα Καπλάν; Προφανῶς δέν ἦταν μόνο πράκτορες, ἀλλά οἱ πιό ἀνόητοι πράκτορες στήν ἱστορία. Ἀλλά καί ὁ Λένιν τόσο κουτός ἦταν πού δέν πῆρε χαμπάρι ὅτι ὀδηγοῦσε ἕνα κόμμα τοῦ ὁποίου ἡ ἡγεσία ἀποτελοῦνταν κατά τά ἐννέα δέκατα ἀπό πράκτορες; Καί πῶς μπόρεσε νά νικήσει ἡ Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση μέ τέτοια ἡγεσία;

Φυσικά ἐδῶ ἀνακύπτουν κάποια πρόσθετα ἐρωτήματα σχετικά μέ ἄλλα κινήματα. Γιά παράδειγμα, ἄν οἱ προβοκάτορες κατόρθωσαν νά κάνουν τήν ἐπανάσταση, πῶς τό ΚΚΕ, πού στηριζόταν σέ ἕνα κίνημα πολύ πιό ἰσχυρό καί καθοδηγοῦνταν ἀπό τέτοιους πιστούς σταλινικούς «ἐπαναστάτες» σάν τόν Ζαχαριάδη, τόν Σιάντο, τόν Ἰωαννίδη κλπ., ὄχι μόνο δέν ἔφτασε στήν ἐξουσία ἀλλά παρέδωσε τό κίνημα μέ τή συμφωνία τῆς Βάρκιζας; Μήπως, λοιπόν, τά περὶ πρακτόρων εἶναι μιά δικαιολογία γιά νά κρύβουν τήν ἀνικανότητά τους οἱ σταλινικοί ἀρχηγοί, πού βγήκαν ἀργότερα στόν ἀφρό ἐκμεταλλεῦόμενοι τίς περιστάσεις;

1. Πέρα ἀπό τήν αἰτιολόγηση τῆς γενίκευσης τῶν διώξεων, τά κείμενα αὐτά τοῦ Στάλιν ἐξυπηρετοῦσαν, βέβαια, καί ἄλλους προφανεῖς στόχους, ὡπως ἡ παραπλάνηση τῆς δυτικῆς κοινῆς γνώμης. Ὁ συγκεκριμένος λόγος του ἐκφωνήθηκε μετά τή δίκη τῶν Πιατακόφ, Ράντεκ κλπ. τό Γενάρη τοῦ '37 καί γνώρισε ἀμέσως ἀρκετές ξένες ἐκδόσεις. Ἐνδεικτικά μνημονεύουμε τήν ἀμερικάνικη συλλογή *Mastering Bolshevism* («Κατακτώντας τόν Μπολσεβικισμό»), Νέα Ὑόρκη 1937 καί, πολύ πιό σημαντικά, τήν επίσημη ἐκδοση τῶν Πρακτικῶν τῆς Δίκης ἀπό τό ἀγγλικό κοινοβούλιο, ὅπου συμπεριλαμβάνεται σάν παράρτημα (*The Moscow Trial and two Speeches by Stalin*, ἐκδ. τῆς Ἀγγλορωσικῆς κοινοβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς, Λονδίνο 1937, σελ. 249-81).

Στήν τελευταία ἐκδοση προλόγιζαν ἀστοί πολιτικοί παράγοντες σάν τούς Ρ. Μίλερ καί Ν. Μακλίν, πού παραδέχονταν τήν ἀδιαμφισβήτητη ἀπόδειξη τῶν κατηγοριῶν στίς Δίκες, «καθότι ὅλοι οἱ ξένοι ἀνταποκριτές παρόντες ἐντυπωσιάστηκαν ἀπό τό βάρος τῶν μαρτυριῶν πού παρουσίασε ἡ εἰσαγγελική ἀρχή» (σελ. 5). Καί οἱ ἴδιοι ἀγαλλιοῦσαν ἀκόμη γιά τό ὅτι «ὁ Ράντεκ, εἴκοσι χρόνια ἐπίσημος ὀμιλητής τοῦ κομμουνισμοῦ», ἀποδείχτηκε τελικά «πράκτορας τῶν Ναζί» (σελ. 7). Παρόμοιες κρίσεις ἔκανε καί ὁ πρεσβευτής τῶν ΗΠΑ στήν ΕΣΣΔ ἐκεῖνα τά χρόνια Τζ. Ντέιβις, στό *Mission to Moscow*, Νέα Ὑόρκη 1944, σελ. 32 κ.έ., 138 κ.έ., ἐπιχαίροντας γιατί ἐπιβεβαιωνόταν ἔτσι ὅτι στήν ΕΣΣΔ «μετακινῶνται πρὸς τόν ἐθνικισμό» (σελ. 69).

Αὐτά τά περιστατικά δείχνουν ὅτι ἡ «ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς» ἀπό τοὺς ἀφελεῖς ἰντρούχτορες τοῦ ΚΚΕ ἐρχεται λίγο καθυστερημένα. Τοὺς ἔχουν προλάβει οἱ Ἀγγλοὶ τὸρηδες καί οἱ Ἀμερικανοὶ ρεπουμπλικάνοι, πού ἀπό τή σκοπιά τους ἐκτίμησαν πολύ πιό σωστά τό αὐθεντικό νόημα τῶν ἐξελίξεων πού ἐπέφερε στό κομμουνιστικό κίνημα ὁ Στάλιν.

Διαβάζοντας τίς χυδαιολογίες τοῦ Στάλιν, πέρα ἀπὸ τὴ φρυσική ἀπέχθεια πού προκαλοῦν σέ κάθε σκεπτόμενο ἀγωνιστή, ἔρχεται στό νοῦ ὁ διάλογος τοῦ Φωνακλά, τοῦ λακέ τοῦ Ναπολέοντα στή *Φάρμα τῶν Ζῶων*, μέ τόν Μπόξερ καί τὰ ἄλλα ζῶα, ὅταν τούς ἀποκαλύπτει τὴν «προδοσία» τοῦ Χιονόμπαλου:

«Σύντροφοι! στρίγκλισε ὁ Φωνακλάς, κάνοντας μερικές βόλτες, κάτι πολύ φοβερό ἔχει ἀποκαλυφθεῖ... Πιστεύαμε ὡς τώρα ὅτι ἡ ἐξέγερση τοῦ Χιονόμπαλου ὀφειλόταν στή ματαιοδοξία καί τὴ φιλοδοξία του. Ξέρετε ὅμως ποιὰ εἶναι ἡ ἀληθινή αἰτία; Ἦταν ὅλο αὐτό τὸν καιρό ὁ μυστικός πράκτορας τοῦ Τζόουνς. Ὅλα αὐτὰ ἀποδείχτηκαν ἀπὸ μυστικά ντοκουμέντα πού ἄφησε πίσω του καί πού μόλις τώρα ἦρθαν στό φῶς...

Τὰ ζῶα ἀπόμειναν κατάπληκτα [...] ἀκόμα καί ὁ Μπόξερ πού σπάνια ἔκανε ἐρωτήσεις [...] Ἐάπλωσε καταγῆς [...] καί ἔκανε μιὰ ἐντονη προσπάθεια νά διατυπώσει τίς σκέψεις του: Δέν τό πιστεύω αὐτό, εἶπε. Ὁ Χιονόμπαλος πολέμησε γενναῖα στή μάχη τῆς Γελαδαυλῆς. Τόν εἶδα μέ τὰ ἴδια μου τὰ μάτια [...]

Ὁ Ἀρχηγός μας, ὁ σύντροφος Ναπολέον, ἀνάγειλε ὁ Φωνακλάς μιλώντας ἀργά καί σταθερά, τό ἔχει δηλώσει κατηγορηματικά –κατηγορηματικά σύντροφε– ὅτι ὁ Χιονόμπαλος ἦταν πράκτορας τοῦ Τζόουνς ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή – ναι, πολύ πρὶν ἀκόμη σκεφτοῦμε τὴν ἐπανάσταση» (*Ἡ Φάρμα τῶν Ζῶων*, ἐκδ. Ἐλεύθερος Τύπος, σελ. 59-60).

Πραγματικά, πόσο γλαφυρά ἀπεικόνισε ὁ Ὅργουελ στή μορφή τοῦ Ναπολέοντα τὸν Στάλιν. Καί πόσο ἔξοχα δίνει τὴν πεποίθηση τῶν ἀπλῶν μαχητῶν στό λόγια τοῦ Μπόξερ, πού ἀρνοῦνταν νά παραδεχτεῖ ὅτι ὁ Χιονόμπαλος-Τρότσκι εἶχε προδώσει τὰ ζῶα, πηγαίνοντας μέ τούς καταπιεστές ἀνθρώπους. Τὰ γεγονότα ἀπέδειξαν ὅτι, ὅπως στό μῦθο, ὁ Ναπολέον-Στάλιν ἦταν αὐτός πού, ἐπικαλούμενος τὴν ἐπανάσταση, εἶχε γίνει ἓνας νέος ἐξουσιαστής.

Τό ὅτι στό ΚΚΕ ὑπερασπίζον σήμερα τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση μέ τὰ κηρύγματα τοῦ Φωνακλά εἶναι, βέβαια, ἀποκαρδιωτικό, ἀλλά δέν ἐκπλήσσει. Οὔτε θά εἶχε νόημα νά ἐπαναλάβουμε ἀπέναντί τους τίς ιστορικές μαρτυρίες σχετικά μέ τό σκηνοθετημένο χαρακτήρα τῶν Δικῶν, τὰ βασανιστήρια καί τὰ ψεύδη. Ἐπειδὴ ὅμως οὕτως ἢ ἄλλως τό ζήτημα ὑπάρχει, εἶναι σκόπιμο ἐδῶ νά σταθοῦμε λίγο στή σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Χρουστσόφ.

Στίς *Ἀναμνήσεις* του, ὁ ἡγέτης τῆς ΕΣΣΔ παραθέτει τὰ λόγια τοῦ κρατικοῦ Εἰσαγγελέα, στήν περίοδο τῶν Δικῶν, Α. Ρούντενκο γιά τό ὅτι οἱ κατηγορίες ἐναντία στοὺς Μπουχάριν, Ρίκοφ κ.ἄ. «εἶχαν βασιστεῖ σέ προσωπικές ὁμολογίες ἀποσπασμένες ἀπὸ φρυσικά καί ψυχολογικά βασανιστήρια» καί ὅτι «ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν νομικῶν κανόνων δέν ὑπῆρχε καμιά μαρτυρία γιά νά καταδικαστοῦν ἢ ἀκόμη καί νά προσα-

χθοῦν σέ δίκη». Καί ὁ ἴδιος ἀναγνωρίζει τό λαθεμένο τῆς μὴ ἀποκατάστασής τους στό 20ό Συνέδριο: «Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἀποφασίσαμε νά μὴν ποῦμε τίποτα γιά τίς ἀνοιχτές δίκες στήν ὁμιλία μου στό 20ό Συνέδριο τοῦ Κόμματος [...] Τώρα βλέπω ὅτι ἡ ἀπόφασή μας ἦταν ἓνα λάθος» (*Khrushchev Remembers*, Λονδίνο 1971, τόμ. 1, σελ. 319).

Ἀκόμη πιό σημαντικό ὅμως εἶναι πού ὁ Χρουστσόφ προχωρᾶ παραπέρα, ἐκτιμώντας ὅτι ὁ Τρότσκι, ὁ Μπουχάριν, ἦταν οἱ ἀληθινοὶ ἡγέτες τοῦ κόμματος καί τοῦ Ὀκτώβρη, ἀπέναντι στοὺς σταλινικούς λακέδες πού ἐμφανίστηκαν ἐκ τῶν ὑστέρων, γιά νά καρπωθοῦν τὰ ὀφέλη σάν τὰ παράσιτα τῆς ἐπανάστασης:

«Ὁ ἀνθός τοῦ Κόμματος ἐξαλείφθηκε στή διάρκεια βία [...], πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχικούς ἡγέτες τοῦ Κόμματος μας καί τῆς χώρας μας ἐκμηδενίστηκαν [...] Ποῦ ἦταν ἀνθρώποι ὅπως ὁ Μόλοτοφ ἢ ὁ Καγκάνοβιτς ἢ ὁ Βοροσίλοφ [...], ὅταν ὁ Ζινόβιεφ, ὁ Κάμενεφ, ὁ Τρότσκι, ὁ Μπουχάριν, ὁ Ρίκοφ, διέφυγαν τὴν χώρα; [...] Στό πλευρό τοῦ Λένιν, ὁ Κάμενεφ καί ὁ Ζινόβιεφ ἔδωσαν ἀξία καθοδήγηση στό Κόμμα [...] Εἶναι ἀρμόζον ὅτι αὐτοὶ οἱ ἀνθρώποι θά ἐπρεπε νά ἀποκαλοῦνται ἡγέτες. Πάρτε τὸν Ρίκοφ, γιά παράδειγμα [...] Ἦταν ἓνας ἀνθρώπος ἀξίας στά μάτια τοῦ Κόμματος καί ἓνας ἀξιόσπουδος ἐκπρόσωπος τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας [...] Ὅσο γιά τὸν Μπουχάριν [...] τό *Ἀλφάβητο* τοῦ Κομμουνισμοῦ τοῦ μετέδωσε τὴ μαρξιστικὴ-λενινιστικὴ σοφία σέ ὅλη τὴν παλιὰ γενιά» (σελ. 66).

Αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Χρουστσόφ θά μείνουν, δίχως ἄλλο μέ χρυσὰ γράμματα στήν ἱστορία τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος. Θά ἀποτελοῦν πάντα κόλαφο γιά ἐκείνους πού νομίζουν ὅτι μπορεῖ νά ὑπηρετοῦν τὴν ἀλήθεια μέ ψέματα, νά ὑπερασπίζον τό ἔργο τοῦ Ὀκτώβρη λαιδορώντας τοὺς πρωταγωνιστές του. Καί δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐπανεκδίδοντας σήμερα τὰ συγκεκριμένα ἔργα τοῦ Στάλιν, ἡ ἡγετικὴ ὁμάδα τοῦ ΚΚΕ λαιδορεῖ συνειδητὰ καί ἀσύστολα τοὺς ἀληθινούς πρωτεργάτες τῆς ἐπανάστασης.

Ταυτόχρονα, οἱ ἐπισημάνσεις τοῦ Χρουστσόφ ἐκθέτουν τὴν ἀνεπάρκεια καί εὐθύνη τῆς ἡγεσίας Γκορματσόφ πού δέν μίλησε μέ τόσο καθαρὴ γλώσσα καί δέν ἀποκατέστησε ἰδίως τὸν Τρότσκι (μέ παράλληλη κριτικὴ τῶν πραγματικῶν λαθῶν του). Αὐτός ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς βασικούς παράγοντες πού ἐπέτρεψαν στοὺς γραφειοκράτες τοῦ μηχανισμοῦ νά ὑπονομεύουν τὰ ἀναγκαῖα δῆματα τῆς Περestroika, προφασιζόμενοι τό ἔργο τοῦ Ὀκτώβρη.

Στὴν πραγματικότητα, μέσα ἀπὸ τό στόμα τοῦ Χρουστσόφ μιλά ἐδῶ ἡ συνείδηση τῶν ἀπλῶν ἐργατῶν, πού πῆραν μέρος στήν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση. Αὐτὴ ἡ γενιά ἔζησε ἄμεσα τὰ γεγονότα καί τὰ σταλινικά ψέματα δέν ἦταν ἀρκετὰ γιά νά σβήσουν ἀπὸ τό μυαλό της τὴ μνήμη τῶν αὐθεντικῶν πρωταγωνιστῶν της. Καί εἶναι ἀρκετὸ νά συγκρίνει κανεὶς αὐτές τίς ἐντιμὲς ὁμολογίες του μέ τίς κραυγές τῶν Φωνακλά-

δων, για να διαπιστώσει ποῦ βρίσκεται ἡ ἀλήθεια καὶ ποῦ τὸ ψέμα.

5. Ὁ Στάλιν ὡς κριτικὸς τοῦ Ἑνγκελς

Ἀνάμεσα στὰ κείμενα τοῦ τόμου, ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ἀγνωστά ἢ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὄχι τόσο γνωστά. Ἴσως τὸ πλιό ἐνδιαφέρον στοιχεῖο τους εἶναι ὅτι ὁ Στάλιν δέν ἀρκεῖται νὰ θέτει τὸ μέτρο τῆς ὀρθοδοξίας καὶ νὰ ἀπορρίπτει τοὺς «προδοκᾶτορες» Τρότσκι, Μπουχάριν κλπ. Σέ δυὸ ἀπὸ αὐτά, γραμμένα τὸ 1934, ἐπεκτείνει τίς ἐπιθέσεις του καὶ σέ ἕναν ἀναγνωρισμένο κλασικὸ τοῦ μαρξισμοῦ ὅπως ὁ Ἑνγκελς. Πρόκειται γιὰ τὰ «Γιὰ τὸ ἄρθρο τοῦ Ἑνγκελς “Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ τσαρισμοῦ”» (σελ. 25-34) καὶ «Πρὸς τὰ μέλη τοῦ ΠΓ τῆς ΚΕ. Στὴ σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ *Μπολσεβίκ*» (σελ. 61-65).

Στὸ ἄρθρο του «Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ τσαρισμοῦ», γραμμένο στὰ 1890, ὁ Ἑνγκελς εἶχε δεῖξει τὸ ρόλο τοῦ τσαρισμοῦ ὡς πρωτοπορίας τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀντίδρασης καὶ κύριας πηγῆς πολεμικῶν κινδύνων στὴ δοσμένη περίοδο. Ἡ σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ *Μπολσεβίκ*, θεωρητικοῦ ὀργάνου τοῦ Κόμματος, πρότεινε, λοιπόν, τὴ δημοσίευση τοῦ συγκεκριμένου ἀρθρου στὸ τεῦχος πού θὰ ἀφιερωνόταν στὰ 20χρονα ἀπὸ τὸν ἱμπεριαλιστικὸ πόλεμο. Ὁ Στάλιν ὡστόσο ὄχι μόνον ἀντιτάχθηκε στὴ δημοσίευσή του, ἀλλὰ θεώρησε ἐπιβεβλημένο νὰ ἐπιτεθεῖ σέ δυὸ ἄρθρα του στὸν Ἑνγκελς καὶ τὴ σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ, κατηγορώντας τὸν μὲν Ἑνγκελς γιὰ ὀπορτουניσμό, τὴ δὲ σύνταξη γιὰ τροτσκισμό.

Ἡ κριτικὴ τοῦ Στάλιν στὸν Ἑνγκελς εἶναι τόσο ἀνόητη καὶ ἄτοπη, πού μετὰ βίας ἀξίζει νὰ ἀσχοληθεῖ κανεὶς μαζί της. Παραθέτοντας τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἀρθρου τοῦ Ἑνγκελς: «Τὴ μέρα ἐκείνη πού θὰ πέσει ἡ τσαρική ἐξουσία, αὐτὸ τὸ τελευταῖο φρούριο τῆς πανευρωπαϊκῆς ἀντίδρασης, τὴ μέρα ἐκείνη ἕνας ἐντελῶς διαφορετικὸς ἀνεμος θὰ φυσήξει στὴν Εὐρώπη», ὁ Στάλιν κάνει τὸ ἐξῆς σχόλιο: «Σέ αὐτόν τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς κατάστασης στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν ἀπαρίθμηση τῶν αἰτιῶν πού ὀδηγοῦν σέ ἕναν παγκόσμιο πόλεμο παραλείπεται μιὰ σημαντικὴ πλευρὰ, ἡ ὁποία ἐπαῖξε μετὰ ἀποφασιστικὸ ρόλο: δηλαδή ἡ πλευρὰ τῆς ἱμπεριαλιστικῆς πάλης γιὰ τίς ἀποικίες, γιὰ τίς ἀγορές, γιὰ τίς πηγές πρώτων ὑλῶν, πού εἶχε ἤδη ἀπὸ τότε σοβαρότατη σημασία» (σελ. 30).

Τὸ ἐπιχείρημα καταρρέει μόνον του, γιατί ἡ πάλη γιὰ τίς ἀγορές δέν ἐπαῖξε τὸ 1890 καθοριστικὸ ρόλο, καθὼς ὁ ἱμπεριαλισμὸς βρισκόταν ἀκόμη στὴν ἀρχὴ τῆς διαμόρφωσής του, ἐπεκτεινόμενος σέ νέα ἐδάφη, καὶ οἱ ἀνταγωνισμοὶ του δέν εἶχαν ὀξυνθεῖ. Τὸ πρῶτο ἀξιόλογο διβλίο γιὰ τὸν ἱμπεριαλισμὸ, τὸ διβλίο τοῦ Χόμπσον, πού ἐπισημαίνει αὐτὰ τὰ φαινόμενα, κυκλοφόρησε 12 χρόνια μετὰ, τὸ 1902. Ὁ Ἑνγκελς στὸ ἄρθρο του ἀναφερόταν, ὅπως σημειώνει διδάσκοντάς τον καὶ ὁ Στάλιν, στὸν ἐπεκτατισμὸ τῆς «στρατιωτικῆς-φρου-

δαρχικῆς-ἐμπορικῆς ἡγεσίας τῆς Ρωσίας» (σελ. 26), ἐξετάζοντας τὸ θέμα τοῦ πολέμου μὲ βάση τὴν τότε καὶ ὄχι τὴ μελλοντικὴ οικονομικὴ βάση. Ἐπομένως, ἡ κατηγορία τοῦ Στάλιν δέν εἶναι καλύτερη ἀπὸ τὸ νὰ κατηγορεῖ κανεὶς τὸν Λένιν ὅτι παρέλειψε τὸ 1920 νὰ ἀναλύσει τὸν φασισμό ἢ τὸν Λούκατς ὅτι δέν ἀνέλυσε τὸ 1970 τὴν κατάρρευση τῆς ΕΣΣΔ.

Ἀνάλογα ἰσχύουν γιὰ τὴ μεταγενέστερη θέση τοῦ Ἑνγκελς, σέ γράμμα του στὸν Μπέμπελ, ὑπὲρ τῆς νίκης τῆς Γερμανίας σέ τυχόν πόλεμο μὲ τὴ Ρωσία, πού ὁ Στάλιν παρουσιάζει σάν μιὰ προσχώρηση στὸν ὀπορτουניσμό τῆς Β' Διεθνούς. Ὁ λόγος πού ἐπαιρνε αὐτὴ τὴ θέση ὁ Ἑνγκελς εἶναι ὅτι ἡ νίκη τῆς Γερμανίας σέ ἕνα τέτοιο πόλεμο (πού τὸ 1890 δέν θὰ ἦταν ἀκόμη παγκόσμιος, ἀλλὰ θὰ ἐμοιαζε περισσότερο μὲ τὸν γαλλογερμανικὸ πόλεμο τοῦ 1870 ἢ μὲ τὸν ρωσοϊαπωνικὸ τοῦ 1904-05), θὰ ἐπιτάχυνε τὴν ἀποσύνθεση τοῦ τσαρισμοῦ, κάνοντας νὰ ξεσπάσει μὲ ἀκόμη μεγαλύτερη ἰσχύ ἡ δημοκρατικὴ ἐπανάσταση. Ἀντίθετα, μιὰ τυχόν νίκη τῆς Ρωσίας δέν θὰ εἶχε καμιά προοδευτικὴ ἐπίπτωση.

Πίσω ὅμως ἀπὸ τὴν ἀνιστορικὴ ἐπιχειρηματολογία του, ξεπροβάλλει ὁ πραγματικὸς λόγος τῆς ἀντίδρασης τοῦ Στάλιν, πού δέν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ φόβο πού τοῦ προκαλεῖ ἡ κριτικὴ τοῦ Ἑνγκελς στὸν τσαρισμὸ. Γι' αὐτὸ τοῦ καταλογίζει μιὰ «υπερτίμηση τοῦ ρόλου τῆς τσαρικῆς ἐξουσίας ὡς τελευταίου φρουρίου τῆς πανευρωπαϊκῆς ἀντίδρασης» (σελ. 32).

Ὁ Ἑνγκελς τὸ ἔλεγε αὐτὸ ἔχοντας ὑπόψη ὅτι ἡ Τσαρική Ρωσία ἦταν ἡ τελευταία μεγάλη χώρα τῆς Εὐρώπης ὅπου διατηροῦνταν τὰ στηρίγματα τῆς φεουδαρχίας καὶ αὐτὸ τὴν ἔκανε προμαχῶνα τῆς ἀντίδρασης. Στὴν πραγματικὴ ἀυτὴ εἶναι μιὰ στοιχειώδης μαρξιστικὴ πρόταση, τὴν ὁποία συμμεριζόταν ὁ Λένιν καὶ στὴν ὁποία στηρίχτηκε ἡ τακτικὴ τῶν μπολσεβίκων ὡς τὸ 1914 γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ ἀνατροπὴ τοῦ τσαρισμοῦ. Ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο ὁ Λένιν τόνιζε τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀστικὴ δημοκρατία εἶναι πολὺ πλιό εὐνοϊκὴ γιὰ τὴν πάλη τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀπὸ τοὺς φεουδαρχικούς-μοναρχικούς θεσμοὺς καὶ ὅτι ἦταν καθήκον της νὰ πρωτοστατεῖ στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀτάκτησή της. Ἀνάλογη ἦταν καὶ ἡ θέση τῶν μενσεβίκων, ἰδιαιτέρα τῆς ὁμάδας τοῦ Πλεχάνοφ, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Λένιν συνεργαζόταν στενά ὡς τὸ 1914. Ἐκεῖνοι ἀντίθετα πού ὑποβάθμιζαν τὸν ἀντιδρασιασμὸ τοῦ τσαρισμοῦ ἦταν οἱ Ρῶσοι φιλελεύθεροι ἀστοί, οἱ καντέτοι, πού ἀναζητοῦσαν ἐναγῶνια ἕναν συμβιβασμὸ μαζί του. Μὲ τὴν κριτικὴ του στὸν Ἑνγκελς, ὁ Στάλιν ἐρχεται νὰ συμφωνήσῃ οὐσιαστικά μαζί τους, δικαιώνοντάς τους ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπέναντι στοὺς μαρξιστές.

Ὅσο γιὰ τὸ λόγο τοῦ φόβου του, αὐτὸς τελικὰ δέν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὰ συμπεράσματα πού θὰ ἐβγαζαν οἱ ἀναγνώστες τοῦ ἀρθρου τοῦ Ἑνγκελς ἀπὸ τὴν πολεμικὴ του στὸν τσαρισμὸ. Τὸ 1934 εἶχε ἤδη ὀλοκληρωθεῖ ἡ πρώτη φάση τῆς κολεκτιβοποίησης καὶ ὁ Στάλιν ἐτομαζόταν γιὰ τίς ἐκκαθαρίσεις. Ἡ οὐσιαστικὴ ἀπο-

τυχία τοῦ ἐγχειρήματος καί οἱ ἀμέτρητες ἀπώλειες σέ ἀνθρώπινες ζωές ἦταν γνωστά στό κόμμα, ὅποτε ὁ καθένας πού θά διάβαζε γιά τὰ αἴσχη τοῦ τσαρισμοῦ, θά ἔκανε μοιραῖα τή σύγκριση μέ τίς δικές του πρακτικές.²

Στά ἴδια κείμενα, παριστάνοντας τόν «ἀριστερό» κριτικό τοῦ Ἐνγκελς, ὁ Στάλιν βρῖσκει τήν εὐκαιρία νά συνδέσει τή σύνταξη τοῦ *Μπολσεβίκ* μέ τόν τροτσκισμό, προετοιμάζοντας ἔτσι τίς ἐκκαθαρίσεις στήν ἐπόμενη φάση: «Νομίζω ὅτι στό σημείωμά της ἡ σύνταξη τοῦ *Μπολσεβίκ* ξεκινᾷ σιωπηρά ἀπό μιά τροτσκιστική-μενσεβίκικη θέση, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ Ἐνγκελς εἶπε τάχα τὰ πάντα, πού ἔπρεπε νά λεχθοῦν γιά τόν πόλεμο [...] Ὅπως εἶναι γνωστό, ἀπό μιά τέτοια θέση ξεκινούσαν οἱ κύριοι τροτσκιστές-μενσεβίκοι, ὅταν ἀρνοῦνταν τή δυνατότητα νίκης τοῦ σοσιαλισμοῦ σέ μιά χώρα [...] Μοῦ φαίνεται ὅτι τό περιοδικό *Μπολσεβίκ* πέφτει (ἢ ἔπεσε ἤδη) σέ ἀναξιόπιστα χέρια [...] Νομίζω ὅτι ἦρθε ὥρα νά μπεῖ τέρμα σέ αὐτή τήν κατάσταση» (σελ. 64-65).

Τό πῶς προχώρησε ὁ Στάλιν γιά νά βάλει τέρμα σέ αὐτή τήν κατάσταση εἶναι βέβαια γνωστό. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τήν πραγματική κατάσταση, πού καθόριζε καί τίς ἐπιλογές του, κατατοπιστική εἶναι ἀλλά ἡ ἀφήγηση τοῦ Χρουστσόφ γιά τὰ χρόνια τῆς κολεκτιβοποίησης. Στίς *Ἀναμνήσεις* του, παραθέτει σχετικές μαρτυρίες τοῦ Ν. Νεμτσένκο, ἑνός μέλους τοῦ ΠΓ τοῦ ΚΚ τῆς Οὐκρανίας: «Ξέρει ὁ σύντροφος Στάλιν ἡ ὁποιοσδήποτε ἄλλος στό Πολιτικό Γραφεῖο τί γίνεται στήν Οὐκρανία; Ἄν ὄχι, θά σᾶς δώσω μιά ἰδέα. Ἐνα τρένο ἔφτασε πρόσφατα στό Κίεβο, φορτωμένο μέ πτώματα ἀνθρώπων πού εἶχαν πεθάνει ἀπό τήν πείνα. Μάζευε πτώματα σέ ὅλο τό δρόμο, ἀπό τήν Πολτάβα ὡς τό Κίεβο» (τόμ. 1, σελ. 60).

Καί ὁ ἴδιος ὁ Χρουστσόφ σχολιάζει παραπέρα:

«Ἡ ἐκδοχή τῆς κολεκτιβοποίησης τοῦ Στάλιν δέν μᾶς ἔφερε παρά μίζερια καί κτηνωδία [...] Ὅταν ἡ ἀποτυχία τῆς κολεκτιβοποίησης ἔγινε πλατιά γνωστή, διδαχθήκαμε ὅλοι νά ρίχνουμε τό φταίξιμο στους συνωμότες κουλάκους, δεξιούς, τροτσκιστές καί ζινοδιεφικούς [...] Ἴσως ποτέ δέν θά μάθουμε πόσοι ἄνθρωποι πέθαναν ἄμεσα ἐξαιτίας τῆς κολεκτιβοποίησης καί ἔμμεσα ἐξαιτίας τῆς προθυμίας τοῦ Στάλιν νά ρίξει τό φταίξιμο σέ ἄλλους [...] Ἐκατοντάδες χιλιάδες ζωῶν χάθηκαν, ἴσως καί ἑκατομμύρια. Δέν μπορῶ νά δώσω ἀκριβή ἀριθμό, γιατί κανείς δέν κρατοῦσε λογαριασμό. Τό μόνο πού ξέραμε ἦταν ὅτι οἱ ἄνθρωποι πέθαιναν σέ τεράστιους ἀριθμούς» (τόμ. 1, σελ. 60 καί τόμ. 2, σελ. 120).

Αὐτή εἶναι ἡ πραγματική ἐξήγηση τῶν ἐπιθέσεων τοῦ Στάλιν στους τροτσκιστές καί τῆς «ἐξ ἀριστερῶν» ἐπιθέσής του στόν Ἐνγκελς. Καί χρειάζεται πραγματικά ὄχι μόνο ἀφέλεια ἀλλά πλήρης ιστορική τύφλωση καί ἀκατανόησια γιά νά βλέπει κανεῖς ἐδῶ ὅτιδήποτε σχετικό μέ ἕναν κορυφαῖο μαρξιστή καί ἐπαναστάτη.

6. Ἡ σταλινική ἀπάρνηση τοῦ κινήματος

Θά μπορούσε, βέβαια, νά εἰπωθεῖ ὅτι ὁ Στάλιν δέν ἐπιτίθεται τουλάχιστον ἀνοικτά στόν Λένιν. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ὅλα τὰ κείμενά του ἀποτελοῦν μιά συγκαλυμμένη ἐπίθεση στίς ἰδέες καί τό ἔργο του. Αὐτό γίνεται φανερό στή συστηματική σταλινική ἀπάρνηση τοῦ κινήματος καί τῶν ἐπαναστατικῶν παραδόσεων τοῦ Ὀκτώβρη, ἕνα ἀπό τὰ κίρια γνωρίσματα τῆς γραφειοκρατικῆς, χειραγωγητικῆς ἀντίληψης. Ζωντανό μνημεῖο τῆς ἀποτελεῖ ἡ περίφημη συνέντευξή του στόν Ρόι Χάουαρντ (σελ. 156-70), ἕνα πολύ γνωστό ἐπίσης κείμενο ὅπου ὁ Στάλιν ἀποκηρύσσει τήν παγκόσμια ἐπανάσταση. Στό *Ἡ Προδομένη Ἐπανάσταση*, ὁ Τρότσκι σχολιάζει ἀναλυτικά αὐτή τή συνέντευξη:

«Ἡ περιβόητη συνέντευξη πού ἔδωσε ὁ Στάλιν στόν [...] Ρόι Χάουαρντ τήν 1η Μάη τοῦ 1936 εἶναι ἕνα πολύτιμο ντοκουμέντο γιά νά χαρακτηρίσει κανεῖς τή γραφειοκρατική τύφλα στά μεγάλα ζητήματα τῆς παγκόσμιας πολιτικῆς [...] Ποιά εἶναι ἡ κατάσταση –ρώτησε τόν Στάλιν– σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ σχέδια καί τίς προθέσεις ἀπέναντι στήν παγκόσμια ἐπανάσταση; [...] “Ποτέ δέν εἶχαμε τέτοια σχέδια ἢ

2. Ἐκτός ἀπό τήν ἀνοικτή πολεμική του στόν Ἐνγκελς, σά κείμενα τοῦ τόμου ὁ Στάλιν ἐπιδίδεται καί στήν «δημιουργική ἀνάπτυξή» του. Κλασικό δείγμα τῆς ἀποτελεῖ ἡ κριτική του στή θέση τοῦ Ἐνγκελς γιά τήν ἀπονέκρωση τοῦ κράτους στόν κομμουνισμό.

Παραθέτοντας στόν Ἀπολογισμό του στό 18ο Συνέδριο τὰ σχετικά ἀποσπάσματα ἀπό τό *Ἀντι-Ντίρινγκ* τοῦ Ἐνγκελς (σελ. 433-34), ὁ Στάλιν ἀντιτάσσει τήν οἰκεία φόρμουλα του γιά τή διατήρηση τοῦ κράτους στόν κομμουνισμό, λόγῳ τῆς καπιταλιστικῆς περικύκλωσης: «Ἐμεῖς προχωρᾶμε παραπέρα, μπροστά, πρὸς τόν κομμουνισμό. Θά διατηρηθεῖ ἄραγε τό κράτος στή χώρα μας καί στόν κομμουνισμό; Ναι, θά διατηρηθεῖ, ἂν δέν θά ἔχει ἐξαλειφθεῖ ὁ κίνδυνος στρατιωτικῶν ἐπιθέσεων ἀπό τὰ ἔξω» (σελ. 441). Αὐτή ἡ διαβεβαίωση θά συνδυαζόταν μέ τή θέση γιά τήν παραπέρα ὄξυνση τῆς ταξικῆς πάλης καί τήν οἰκοδόμηση τοῦ πλήρους κομμουνισμοῦ ὡς ἄμεσο καθήκον, ὀδηγώντας στό ἐφιαλτικό ὄραμα ἑνός «κομμουνισμοῦ τῶν στρατοπέδων».

Ἀκόμη καί τό ἀπλό γεγονός ὅτι δέν μπορεῖ νά οἰκοδομηθεῖ ὁ κομμουνισμός σέ μιά μόνο χώρα ἐνῶ στόν ὑπόλοιπο κόσμο θά θριαμβεύει ὁ ἱμπεριαλισμός, ὅτι πρῶτα θά ὑπερισχύσει τό σοσιαλιστικό κίνημα παγκόσμια καί μετά ἡ ἀνθρωπότητα ὡς σύνολο, ἀφοῦ λύσει πρῶτα τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ὑπανάπτυξης, τῆ φτώχειας κλπ., θά προχωρήσει ἐνιαῖα πρὸς τόν κομμουνισμό, ἦταν ἔξω ἀπό τούς διανοητικούς ὀρίζοντες τοῦ Στάλιν. Κάθε ἀνοησία καί σόφισμα, ἀκόμη καί τό πιό ἐξωφρενικό, ἦταν σά μάτια του ἐπιτρεπτό ὅταν ἐπρόκειτο γιά τόν ἀπολογητικό ἐξωραϊσμό τῆς ἐξουσίας του. Καί, ὅπως ἔλεγε τό σχετικό ἀνέκδοτο τῆς ἐποχῆς, ἂν εἶχε ἀντίρρηση κανεῖς θά κλεινόταν δίκαια σέ κάποιο κομμουνιστικό ψυχιατρεῖο, ἀφοῦ «μόνο τρελοὶ μποροῦσε νά διαφωνοῦν μέ τή γραμμή».

τέτοιες προθέσεις [...] Αυτό είναι το αποτέλεσμα μιάς παρεξήγησης”. Χάουαρντ: “Μιάς τραγικής παρεξήγησης;” Στάλιν: “Όχι, κωμικής ή, αν θέλεις, κωμικοτραγικής [...] Η ιδέα της εξαγωγής της επανάστασης είναι μιά άνοησία”» (έκδ. 'Αλλαγή, σελ. 163, 166).

Θά μπορούσε, βέβαια, να πει κανείς ότι στο μέτρο που βεβαίως το αδύνατο της εξαγωγής της επανάστασης ό Στάλιν έλεγε κάτι σωστό. 'Ωστόσο, ό Τρότσκι έχει βασικά δίκιο όταν τον κατηγορεί παραπέρα για έγκατάλειψη της επαναστατικής παράδοσης (σελ. 167-68), γιατί ό Στάλιν δέν άρκεϊται διόλου σέ αυτό. Τό χρησιμοποιεί αντίθετα σάν άλλοθι για να δικαιολογήσει ότι και σέ μιά χώρα όπου έχει ήδη αναπτυχθεί ή επαναστατική διαδικασία, ή ΕΣΣΔ δέν θά προσφέρει βοήθεια. Φτάνει μάλιστα να υπεραμύνεται της δέσμευσης, πού είχε αναλάβει σέ έπιστολή πρós τον πρόεδρο Ρούσβελτ ό Λιτβίνοφ, 'Υπουργός 'Εξωτερικών τότε της ΕΣΣΔ, ότι ή ΕΣΣΔ θά διώκει άμερικανούς άγωνιστές στο έδαφος της, προασπίζοντας τά κρατικά συμφέροντα των ΗΠΑ.

Στήν έπιστολή αναφερόταν ότι ή σοβιετική κυβέρνηση υποχρεούται «νά μίν έπιτρέπει τή δημιουργία ή τήν παραμονή στο έδαφος της όποιωνδήποτε οργανώσεων ή ομάδων και να λαμβάνει στο έδαφος της προληπτικά μέτρα ενάντια στή δράση όποιωνδήποτε οργανώσεων ή ομάδων ή εκπροσώπων ή άξιωματούχων όποιωνδήποτε οργανώσεων ή ομάδων πού άφορούν τίς 'Ηνωμένες Πολιτείες στο σύνολό τους, ή σέ κάποιον τμήμα τους, ή στο έδαφος ή στίς κτήσεις τους και έχουν σκοπό τήν άνατροπή ή τήν προετοιμασία άνατροπής ή τήν άλλαγή μέ τή βία του πολιτικού ή του κοινωνικού συστήματος» (τόμ. 14, σελ. 161).

Στήν ερώτηση του Χάουαρντ «Γιατί ό Λιτβίνοφ υπέγραψε αυτή τήν έπιστολή, άφού ή τήρηση των υποχρεώσεων σέ αυτό τό σημείο είναι άσυνβίβαστη μέ τίς έπιθυμίες της ΕΣΣΔ ή δέν είναι στο χέρι της;», ό Στάλιν άπαντά: «Η τήρηση των υποχρεώσεων μέ βάση τό σημείο πού αναφέρατε είναι στο χέρι μας. Τηρήσαμε και θά τηρούμε αυτές τίς υποχρεώσεις» (σελ. 161-62). Μέ απλά λόγια, δηλαδή, και θέλουμε και μπορούμε να είμαστε τοποτηρητές της άμερικάνικης κυβέρνησης στο έδαφος της ΕΣΣΔ.

Σάν μέτρο σύγκρισης —και για να φανεϊ ή προδοσία των άγωνιστών από τον Στάλιν— να προσθέσουμε ότι ακόμη και ή σημερινή, άστική έλληνική κυβέρνηση, δέν έχει υπογράψει σύμφωνο ότι θά παίρνει «προληπτικά μέτρα» άπέναντι σέ 'Αμερικάνους άντικαθεστωτικούς πού ζούν στήν 'Ελλάδα. Τέτοια σύμφωνά μόνο ό Στάλιν τά υπέγραφε και δήλωνε ότι τά τηρεί.

Θά μάς πούν ίσως ότι ό Στάλιν έριχνε σάχτη στα μάτια των ίμπεριαλιστών, ενώ στήν πραγματικότητα βοηθούσε τους άγωνιστές και τά κινήματα. Κάτι τέτοιο όμως διαψεύδεται από τά γεγονότα. Η άλήθεια είναι ότι αν υπάρχει κάτι πού τηρούσε εύλαβικά ό Στάλιν, είναι αυτές άκριβώς οι δεσμεύσεις πού οικειο-

θελώς αναλάμβανε άπέναντι στους ίμπεριαλιστές. Πέρα από τίς διώξεις των ξένων κομμουνιστών στή διάρκεια των εκκαθαρίσεων, μπορεί να αναφέρουμε εδώ —σάν μιά από τίς πιο άνατριχιαστικές και έπονεϊδιστες σελίδες στήν ιστορία του σταλινισμού— τήν παράδοση στή χιτλερική Γκεστάπο τό 1940, στο πλαίσιο του Συμφώνου Φιλίας Στάλιν-Χίτλερ, εκατοντάδων διωκόμενων γερμανών κομμουνιστών και 'Εβραίων πού είχαν καταφύγει στήν ΕΣΣΔ.

Ό 'Ερνστ Φίσερ, ό γνωστός άυστριακός μαρξιστής, αναφέρεται σέ αυτό τό περιστατικό στήν Αυτόβιογραφία του: «Ό Στάλιν ξέρει τί κάνει! — αυτό τό έλεγαν κι οι Γερμανοί άγωνιστές [...] όπως κι οι Ρώσοι [...] Κι οι κρατούμενοι στα γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης; Ό Στάλιν δέν τους έχει ξεχάσει. Σίγουρα θά υπάρχουν γι' αυτούς μυστικές συμφωνίες. 'Υπήρχαν πραγματικά. Δέν ξέραμε τίποτε γι' αυτές. Κανείς δέν μπορούσε να υποψιαστεί ότι κάμποσοι Γερμανοί 'Εβραίοι, κρατούμενοι σέ ρωσικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, Γερμανοεβραίοι κομμουνιστές, μεταφέρθηκαν σέ γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, τό αίμα τους μάρτυρας της φιλίας πού είχε ξεσπάσει ανάμεσα στή Γερμανία και στή Σοβιετική 'Ενωση» (*Τό Σοσιαλιστικό 'Όνειρο*, έκδ. 'Ηριδανός, σελ. 495).

Γιά τό περιστατικό υπάρχουν και προσωπικές μαρτυρίες άγωνιστών πού, άφού εξορίστηκαν στή Σιβηρία, παραδόθηκαν στή Γκεστάπο και επέζησαν από τά ναζιστικά κολαστήρια, όπως ό 'Αλεξάντερ Βάισμπεργκ και ή Μαργκαρέτε Νόιμαν. 'Ιδίως τό βιβλίο της Νόιμαν, γυναίκας του εκκαθαρισμένου τό 1938 μέλους της ήγεσίας του Γερμανικού ΚΚ Χάιντς Νόιμαν, δίνει ένα ζωντανό, έφιαλτικό χρονικό των βασανισμών των άγωνιστών και της άθλιότητας στίς σταλινικές φυλακές και τά στρατόπεδα. 'Εδώ θά άρκεστούμε σέ ένα παράθεμα σχετικά μέ τή στιγμή της παράδοσης, της κορύφωσης του δράματος, πού φέρνει μοιραία στο νοϋ τήν αντίστοιχη σκηνή της παράδοσης του Μπόξερ στον εκδορέα από τή *Φάρμα των Ζώων*.

«Ό άξιωματικός της Νικαβεντέ και ό άξιωματικός των 'Ες-'Ες χαιρετηθήκανε μέ τό χέρι στο πηλίκιο... Είδα τρεις άντρες να χωρίζουν από τήν ομάδα μας και να μιλούνε μέ συγκινημένη ταραχή στον άξιωματικό της Νικαβεντέ. Κάποιος μουρμούρισε: “'Αρνιούνται να περάσουνε τό γεφύρι”. 'Ηταν ό 'Εβραϊός μετανάστης από τήν Ούγγαρία, ένας Γερμανός καθηγητής κι ένας νέος εργάτης από τή Δρέσδη. Γι' αυτόν έμαθα άργότερα πως είχε πάρει μέρος σέ μιά ένοπλη σύγκρουση μέ τους έθνικοσοσιαλιστές στα 1933 [...] Είδα να σπρώχνουνε και τους τρεις μέ τή βία στή γέφυρα. Ό 'Ες-'Ες είχε καρφωμένα τά μάτια του ιδιαίτερα πάνω στον 'Εβραϊό πρόσφυγα, πού κράταγε μιά βαλίτσα: —Αυτό τό γουρούνι ό 'Εβραϊός σίγουρα θά μπάσει κομμουνιστική προπαγάνδα στή Γερμανία! Περιμένετε λιγάκι να του ξαπλώσουμε τά μεριά» (*Εξόριστη στή Σιβηρία*, έκδ. Νέοι Στόχοι, σελ. 218-19).

Παράλληλα μέ τόν κυνισμό πρὸς τοὺς ἀγωνιστές, τὰ κείμενα τοῦ τόμου ἀποκαλύπτουν τὴ γραφειοκρατικὴ ἐφυσίαση τοῦ Στάλιν ἀπέναντι στὴ διογκούμενη ἀπειλή τῆς φασιστικῆς ἐπίθεσης στὴν ΕΣΣΔ. Ἐνῶ ἀκόμη καὶ ὁ ἀστικός τύπος σημείωνε ὅτι ἡ ἐπέκταση τῶν ναζι ἀνατολικά ἀποτελοῦσε προοίμιο ἐπίθεσης στὴν ΕΣΣΔ, ὁ Στάλιν ἀπέκρουε αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο. Στὸ λόγο του στὸ 18ο Συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ (Μάρτης 1939), ὅταν ἡ χώρα θὰ ἔπρεπε νὰ προετοιμάζεται ἐντατικά γιὰ τὴν ἀπόκρουση τῆς εἰσβολῆς, ἔλεγε σχετικὰ:

«Εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ θόρυβος πού ξεσήκωσε ὁ ἀγγλογαλλικὸς καὶ βορειοαμερικανικὸς Τύπος μέ ἀφορμὴ τῆ Σοβιετικῆς Οὐκρανίας. Οἱ παράγοντες αὐτοῦ τοῦ Τύπου ξελαρυγγιάστηκαν νὰ φωνάζουν ὅτι οἱ Γερμανοὶ τραβοῦν γιὰ τὴ Σοβιετικὴ Οὐκρανία, πὼς ἔχουν τώρα στὰ χέρια τους τὴ λεγόμενη Οὐκρανία τῶν Καρπαθίων [...] Ὅπως φαίνεται, ὁ ὑποκείμενος αὐτὸς θόρυβος εἶχε σάν σκοπὸ του νὰ προκαλέσει τὴν ὀργὴ τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἐναντίον τῆς Γερμανίας, νὰ δηλητηριάσει τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ νὰ προκαλέσει σύγκρουση μέ τὴ Γερμανία χωρὶς νὰ ὑπάρχουν γι' αὐτὸ φανεροὶ λόγοι» (σελ. 381).

Δὲν εἶναι αὐτὸ ἡ ἀποθέωση τῆς γραφειοκρατικῆς τύφλας καὶ τοῦ στουρθοκαμηλισμοῦ, πού δικαιολογημένα ἐπέκρινε ὁ Τρότσκι; Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χίτλερ διακήρυξε στὸ Ὁ Ἄγὼν μου τὴν ἐπέκταση ἀνατολικά καὶ τὸν πόλεμο μέ τὴν ΕΣΣΔ δὲν ἦταν «φανερὸς λόγος» γιὰ τὸν Στάλιν ὅτι ἡ σύγκρουση πλησιάζει ἀναπόφευκτα. Ἀκόμη καὶ τὸ «Σύμφωνο Ἀντικομμουνιστῶν» πού εἶχαν ὑπογράψει ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἡ Γερμανία, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἰαπωνία, τὸ ἐρμήνευε στὸν ἴδιο λόγο του σάν ἓνα κόλπο τῶν δυνάμεων τοῦ Ἄξονα γιὰ νὰ ἀποκομίσουν τοὺς Ἀγγλογάλλους στὸν ἀγῶνα γιὰ τίς ἀποικίες (σελ. 377).

Τὸ νόημα αὐτῶν τῶν διακηρύξεων θὰ γίνεи τελείως σαφές ἂν πάρει κανεὶς ὑπόψη καὶ τὰ μετέπειτα γεγονότα, ὅταν τὸ Σύμφωνο Φιλίας μέ τὸν Χίτλερ ἐρμηνευόταν ἀπὸ τὸν Μόλοτοφ καὶ τοὺς ἡγέτες τοῦ Γερμανικοῦ ΚΚ σάν μιὰ σοσιαλιστικὴ συμμαχία, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Στάλιν πίστευε ὅτι εἶχε ἀπομακρύνει τὸν κίνδυνο πολέμου μέ τὴ Γερμανία γιὰ πολλὰ χρόνια. Ἀντί ὅμως ὅποιασδήποτε ἄλλης ἀναδρομῆς σὲ ἱστορικὲς πηγές, ἀρκεῖ νὰ παραθέσουμε τὸν ἀφοπλιστικὸ διάλογο ἀνάμεσα στὴ Μαργκαρέτε Νόιμαν καὶ τὸν ἀξιωματικὸ τῶν Ἐς-Ἐς πού τὴν ἀνέκρινε ὅταν παραδόθηκε στὴν Γκεστάπο:

«Εἶδα γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ κοντὰ τὸ κασκέτο Ἐς-Ἐς, τὴ νεκροκεφαλὴ καὶ τὰ δύο σταυρωτὰ κόκαλα καὶ κάτωθι του ἓνα ἀληθινὸ πρόσωπο Ἐς-Ἐς. —Καθίστε, μᾶς πρόσταξε. Ὑστερα, γυρίζοντας σὲ μένα ρώτησε: —Οἱ ρωσικὲς μονάδες πού εἶδατε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τοῦ γεφυριοῦ ἦταν ἐπίλεκτα στρατεύματα ἢ ὄχι; —Δὲν εἶδα οὔτε κι ἓναν στρατιώτη, ἀποκρίθηκα» (σελ. 219).

Αὐτὸς ἦταν τελικὰ ὁ Στάλιν. Τὴν ὥρα πού παρέδι-

νε τοὺς γερμανοὺς ἀγωνιστές στὸν Χίτλερ γιὰ νὰ διασφαλίσει τὴν ἐξουσία του, ἄφηνε τὰ σύνορα τῆς ΕΣΣΔ ἀπροστάτευτα στὶς φασιστικὲς ὀρδές. Γι' αὐτὸ, ὅσο σωστὸ εἶναι νὰ τονίζεται ἡ καίρια συμβολὴ τῆς ΕΣΣΔ στὴ συντριβὴ τοῦ φασισμού, ὡς ἐμπρακτικὴ δικαίωση τοῦ Ὀκτώβρη, ἄλλο τόσο πρέπει νὰ δηλώνεται καὶ τοῦτο: ὅτι ἡ συμβολὴ αὐτὴ ἐπιτεύχθηκε παρά καὶ ἐναντία στὸν Στάλιν.

Θὰ μπορούσε φυσικὰ νὰ τεθοῦν ἐδῶ καὶ ἄλλα ζητήματα, ὅπως ἡ ἐγκατάλειψη τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων ἢ ἀκόμη καὶ ἡ συνειδητὴ θυσία τους ἀπὸ τὸν Στάλιν, ὅπως ἐγινε μέ τὸ Ἐαμικὸ κίνημα στὴ Γιούτα. Οἱ μαρτυρίες καὶ τὰ στοιχεῖα ὑπάρχουν. Ἄν ὅμως στὸ ΚΚΕ τὰ ἀρνοῦνται γιατί προέρχονται ἀπὸ «ἀντικομμουνιστικὲς πηγές», ἀπὸ δῶ καὶ πέρα θὰ ἔχουν καὶ μιὰ δικὴ τους πηγὴ νὰ τὰ ἐπιβεβαιώνει: τὸν 14ο τόμο τῶν Ἀπάντων τοῦ Στάλιν.

7. Ἀντί γιὰ συμπέρασμα

«Ἀποδοκιμάζει κανεὶς τὸ παρελθόν», ἔλεγε ὁ Ἀντόνιο Γκράμσι, «γιὰ νὰ μὴν ὑπολογίσει τὸ καθήκον τοῦ παρόντος» (Παρελθόν καὶ Παρόν, ἐκδ. Στοχαστής, σελ. 67). Τὰ τελευταῖα γραπτὰ τοῦ Στάλιν ἀνήκουν σὲ αὐτὴ τὴν κατηγορία σκέψης. Ἀποδοκιμάζουν τὴ διαλεκτικὴ παράδοση τοῦ μαρξισμού, τὸ ἔργο καὶ τοὺς πρωταγωνιστὰς τοῦ Ὀκτώβρη καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς κλασικούς, γιὰ νὰ κρύψουν τὴ διάσταση τῆς γραφειοκρατίας μέ τὴ σοσιαλιστικὴ ὑπόθεση. Καὶ κάνοντάς το αὐτὸ, ἀποκαλύπτουν ἀθέλητα τί πραγματικὰ ἦταν ὁ Στάλιν: ἓνας κατεργάρης γραφειοκράτης, πού περιαιτολογοῦσε μαρξιστικῶς γιὰ νὰ κρύβει τίς ἰδιοτελεῖς του ἐπιδιώξεις. Τὸ γεγονός ὅτι μέ τὴν κουτοπονηριά του κατόρθωνε νὰ ξεγελᾷ κάποτε ὄχι μόνο τοὺς ἄλλους ἀλλὰ καὶ τὸν ἑαυτό του, νομίζοντας ὅτι ὑπερασπίζει τὸν μαρξισμό, μπορεῖ νὰ προσθέτει μιὰ τραγικὴ νότα, δὲν ἀλλάζει ὅμως τὴν οὐσία τῆς ὑπόθεσης.

Ὅσο γιὰ τοὺς σταλινικούς ἀρχηγίσκους τῆς σήμερον, ἐδῶ ἰσχύει ἡ σύγκριση τοῦ Τρότσκι ἀνάμεσα στὸν διβλικὸ Μωυσὴ καὶ τοὺς ὀψιμοὺς φίλους τῆς ΕΣΣΔ, ὅπως οἱ Γουέμπ, πού εἶχαν πολεμήσει σφοδρὰ τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση στὸν καιρὸ τοῦ Λένιν, γιὰ νὰ ἀναγνωρίσουν μετὰ τὸ καθεστῶς τοῦ Στάλιν: «Ἀκριβῶς ὅπως τὸν Μωυσὴ τῆς Βίβλου, πού δίψαγε νὰ δεῖ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰεχωῦβ, τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ προσκυνήσει μονάχα τὰ ὀπίσθια τῆς θεϊκῆς ἀνατομίας, ἔτσι καὶ [...] οἱ λάτρεις τοῦ τετελεσμένου γεγονότος, εἶναι ἱκανοὶ νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ ἀποδεχτοῦν σὲ μιὰ ἐπανάσταση μόνο τὰ χοντρά γραφειοκρατικὰ ὀπίσθια τῆς» (Ἡ Προδομένη Ἐπανάσταση, ἐκδ. Ἀλλαγὴ, σελ. 247).

Τέτοια ἦταν ἡ τραγικὴ μοῖρα τῶν ἐκπροσώπων τῆς παλιᾶς φρουρᾶς στὸ ΚΚΕ, ἀκόμη καὶ τῶν καλοπροαίρετων. Νόμιζαν ὅτι προσκυνοῦσαν τὸ εἰκόνημα τοῦ Λένιν (πού ποτὲ στὴ ζωὴ του δὲν ἀνεχόταν τίς γονυκλισίες), ἐνῶ προσκυνοῦσαν τὰ ὀπίσθια τοῦ σταλινι-

Ρωσία, 1942

μοῦ. Καί στήν πορεία ἔχασαν τήν ἀγωνιστική εὐαισθησία τους καί συνήθισαν τή σταλινική μπόχα. Ἦταν τά θύματα τῆς ἀνώμαλης κατάστασης ὅπου, ὅπως λέει ἡ ἀξέχαστη Διδώ Σωτηρίου, «στραβώνουμε καλοί, κακοί, ξεστρατίζουμε καί κάθε τόσο τινάζεται στόν ἀέρα ὄ,τι θεμελιώνουμε μέ θυσίες καί αἷμα» (Ἐντολή, ἐκδ. Κέδρος, σελ. 303).

Ἄν ὅμως μιλάμε γιά τήν τωρινή ἡγετική ομάδα, αὐτή ἔχει προχωρήσει ἀκόμη πιά μπροστά. Ἀνακαλύπτοντας καί θαυμάζοντας σήμερα τά τελευταία γραπτά τοῦ Στάλιν, ἔχει φτάσει στό ἔσχατο σημεῖο κατάπτωσης νά ἐκστασιάζεται μέ τίς βροντερές ἐξαερώσεις αὐτῶν τῶν ὀπισθίων. Δικαίωμα τῆς εἶναι, βέβαια, ἀφοῦ ὁ καθένας κάνει ὅ,τι μπορεῖ. Ἀλλά νά παρουσιάζουν τίς ἐξαερώσεις σάν ἀγνωστες συμφωνίες τοῦ Μπετόβεν, αὐτό πιά πάει πολύ.

Ὁ ἀναγνώστης τῶν κειμένων θά διαπιστώσει ἀσφαλῶς ὅτι δέν δικαιολογοῦν διόλου τά εὐσημα τοῦ «μεγάλου ἐπαναστάτη», πού ἀπονέμουν στόν Στάλιν οἱ

ἰστορικότερες τοῦ ΚΚΕ. Ἀπεναντίας, δείχνουν ὅτι μόνο ἐπαναστάτης δέν ἦταν, ἔστω καί μικρός. Ἀποκαλύπτουν τήν ἐμπάθεια, σκαιότητα καί μεγαλομανία ὡς στοιχεῖα τῆς προσωπικότητάς του, γιά τά ὅποια εἶχε μιλήσει ὁ Λένιν. Εἰδικά δέ γιά τήν τωρινή ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ, πιστοποιοῦν ὅτι, ἔχοντας ἀπαλλαγεί ἀπό κάθε ἀντίθετη φωνή, αἰσθάνεται πιά σίγουρη γιά τήν ἐξουσία τῆς καί δείχνει τό ἀληθινό πρόσωπό της, πού δέν τολμοῦσε νά φανερώσει ἀνοικτά πρίν.

Ἄς συνεχίσουν σέ αὐτή τήν κατεύθυνση στό ΚΚΕ. Ὅσο πιά πολλά κείμενα τοῦ Στάλιν δημοσιεύουν, τόσο θά γίνεται πιά φανερό ἡ διάστασή τους μέ τό κίνημα καί ὁ ἀπατηλός ρόλος τους. Τόσο πιά πολύ θά πιστοποιοῦν ὅτι ἀντικομμουνιστές δέν εἶναι ὅσοι κριτικάρουν τά σταλινικά αἶσχη, ἀλλά ἐκεῖνοι πού τά καλύπτουν καί τά ὑπερασπίζονται. Καί τόσο πιά γρήγορα θά πείθονται οἱ ἀπλοί ἀγωνιστές τοῦ ΚΚΕ γιά τήν ἀναγκαιότητα τῆς ρήξης μέ τή σταλινική κληρονομιά.

ΤΣΑΜΟΥΡΙΑ: ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΕΙΣ¹

του Λάμπρου Μπαλτσιώτη

*Στόν τρίχρονο γιό μου Μίσα πού πέροι έκανε
τό πρώτο του ταξίδι εκτός Ελλάδας, στην Άλβανία.*

**Η άλβανική γλώσσα στη Δυτική Ήπειρο:
μεγέθη και αριθμοί.**

Σήμερα υπάρχουν επαρκή δεδομένα πού μᾶς επιτρέπουν νά έχουμε αρκετά καλή εικόνα γιά τό γλωσσικό τοπίο, τουλάχιστον γιά τίς περιοχές πού ανήκουν στην ελληνική επικράτεια, αλλά και γι' αυτές πού ανήκουν στην άλβανική, τουλάχιστον από τά μέσα του 19ου αιώνα, δηλαδή πριν την «άνταγωνιστική» εμφάνιση του ελληνικού και του άλβανικού εθνικισμού στην περιοχή την όποία ή ελληνική ιστοριοδιφική παράδοση ονομάζει Ήπειρο. Η τσάμικη υποδιάλεκτος όμιλείτο σε μία περιοχή πού ξεκινούσε από την περιοχή της Κονίσπολης,² και σχηματικά οριζόταν στα όρια της σημερινής ελληνικής επικράτειας ως εξής: από τό Φιλιάτι έφτανε δυτικά μέχρι την (έλληνόφωνη) πόλη της Παραμυθιάς και τά όρη Παραμυθιάς, διακοπτόταν από τά έλληνόφωνα πλέον ιστορικά χωριά του Σουλίου (τά όποία είχαν ουσιαστικά αποψιλωθεί από τον άλβανόφωνο πληθυσμό τους μετά την ήττα των Σουλιωτών στις αρχές του 19ου αιώνα) μεταξύ των ορέων Παραμυθιάς και των ορέων Σουλίου, συνέχιζε νότια και ανατολικά μέχρι τό όρος Τόμαρος και τίς νότιες (νοητές) υπώρειες του —βορείως της Φιλιπιάδας. Στο νότο οριζόταν —μέ αρκετές τεθλασμένες γραμμές— βορείως του έλληνόφωνου Θεσπρωτικού και δυτικότερα από τά χωριά Έκκλησιές και Λούτσα. Στο έσωτερικό ολόκληρης αυτής της περιοχής, πού τελείωνε δυτικά στη θάλασσα, όλοι οι ντόπιοι οικισμοί μιλούσαν άλβανικά, μέ την εξαίρεση της ιστορικής έλληνοφωνίας της Πάργας: οι κάτοικοι ονομάζονταν Τσάμηδες, θρησκευτικά δέ ήταν ορθόδοξοι και σουνίτες. Μόνο στην περιοχή της Τσαρκοβίστας, στό σημερινό νοτιοδυτικό άκρο του νομού Ίωαννίνων έχουμε εξακριβωμένη κατά

τόν 19ο και 20ό αιώνα μετατόπιση από τά άλβανικά στα ελληνικά, κάτι πού εκτός των άλλων όφείλεται στην γεινίαση μέ την ελληνική γλώσσα, αλλά και τή διάρρηξη της άλβανοφωνίας, αφού πλέον τό ευρύτερο ιστορικό Σούλι μιλά ελληνικά. Η έλληνόφωνη «σφήνα» πού σχηματικά σχηματίζουν τά χωριά Πλαίσιο-Σαγιάδα χρειάζεται περαιτέρω έρευνα, όπως και ή προσπάθεια ακριβοϋς απεικόνισης της άλβανοφωνίας προς τά νότια και τά δυτικά των Θεσπρωτικών ορέων κατά τον 19ο αιώνα, όπου όμως σε κάθε περίπτωση υπάρχει μετατόπιση προς τά ελληνικά σε όρισμένους οικισμούς.

Κατόπιν τούτων, νομίζω, ότι μπορούμε νά προβοϋμε σε μερικές διαπιστώσεις και παρατηρήσεις. Καταρχήν ή ευρύτερη Τσαμουριά τον 19ο αιώνα γλωσσολογικά συνιστούσε θύλακα άλβανοφωνίας, αφού περιβαλλόταν βορείως από τά έλληνόφωνα χωριά του Βούρκου και τίς άλλες έλληνόφωνες περιοχές, στα δέ βορειοδυτικά

1. Θέλουμε νά διευκρινίσουμε ότι τό κείμενο αυτό όφειλε νά λάβει υπ' όψη του τό σχετικό άρθρο της M. Vickers, χωρίς σε καμία περίπτωση νά στοχεύει νά απαντήσει σε αυτό. Όμως μερικές αναφορές του στάθηκαν ένασμα για τή σχεδίαση του παρακάτω κειμένου, όπως τό άμέσως επόμενο κεφάλαιο και ή δυσανάλογα μεγάλη έκτασή του.

2. Την όποία μπορούμε νά όρίσουμε ως βόρειο όριο της, αφού μέχρι εκεί εμφανίζονται τά χαρακτηριστικά συμφωνικά συμπλέγματα kl, gl, kl (δλ. M. Totoni, «Vëzhgime rreth së folmes së qytetit të Gjirokastrës», *Studime Filologjike*, 1966, τεϋχ. 1, σ. 77-117, σ. 111).

δέν ξεπερνούσε την κωμόπολη του Φιλιατιού.³ Θεωρούμε όμως ότι με ιστορικούς όρους συνιστούσε την προς νότον άκρεια επέκταση της αλβανικής γλώσσας, αφού η επίκοινωνία με την αλβανόφωνη ένδοχώρα βορειότερα ήταν άπρόσκοπτη και συνεχής μέχρι τη χάραξη των συνόρων. Συμπερασματικά, σε σχέση με τα παραπάνω, μπορούμε να αποκαλέσουμε τουλάχιστον εύφάνταστες τις απόψεις εκείνες που κάνουν λόγο για μία ένιαία αλβανόφωνη-άλβανική περιοχή που συνέχιζε ανατολικά και έφτανε μέχρι την Καστοριά και την Φλώρινα.⁴ Δεύτερη διαπίστωση, που καταρχήν έχει γίνει από τον Μιχάλη Κοκολάκη, είναι ότι όλο το νότιο τμήμα της αλβανόφωνης περιοχής (όλόκληρος ο σημερινός νομός Πρέβεζας, τα χωριά της Πάργας, και τα χωριά νοτίως του Μαργαριτιού και του Γαρδικιού), αλλά και το ανατολικό τμήμα (στον νομό Πρεβέζης, στον νομό Ίωαννίνων και μία σειρά χωριών στα νοτιοδυτικά της Παραμυθιάς) ήταν άμιγώς χριστιανικά. Η διαπίστωση αυτή θεωρούμε ότι είναι σημαντική σχετικά με τη στάση των αλβανόφωνων χριστιανικών πληθυσμών, αλλά και τη γενικότερη ιστορία της Τσαμουριάς. Η άπουσία σημαντικών οικισμών με αλβανόφωνο χριστιανικό πληθυσμό είναι μία άλλη σημαντική διαπίστωση: οι χριστιανοί της Πρέβεζας, της Παραμυθιάς,⁵ της Πάργας⁶ έχουν —ή υιοθετούν άμεσα όταν μεταναστεύουν σε αυτές— τα ελληνικά ως μητρική γλώσσα, όπως και όλοι οι σημαντικοί τότε οικισμοί στην περιοχή του Φιλιατιού, αρχίζοντας από το Πλαίσιο —χωρίς να μπορούμε στη συζήτηση για την ένδεχόμενη πρότερη αλβανοφωνία του— και όλοι οι ανατολικότεροι με τη σημαντική διασπορά (έννοω μετανάστευση) τους. Έτσι η άπουσία γαιοκτητικής αλλά και αστικής τάξης, όπως και αστικού (citadins) αλβανόφωνου χριστιανικού πληθυσμού, μπορεί να συμβάλει στην εξήγηση για την άπουσία της αλβανικής «κίνησης» στον αλβανόφωνο χριστιανικό πληθυσμό της περιοχής.

Οι ελληνικές καταγραφές, σε συνδυασμό με μία σειρά άλλων πηγών, μπορούν με σημαντική ακρίβεια να μάς δώσουν τον πληθυσμό που μιλούσε αλβανικά και πόσοι από αυτούς ήταν μουσουλμάνοι κατά την ένσωμάτωση της Ηπείρου. Υπολογίζοντας με βάση την «προσωρινή άπαριθμηση» του 1913, η οποία μπορεί να μην είναι εξαιρετικά ακριβής αλλά μέχρι στιγμής δέν έχει άμφισθητηθεί ή προσπάθεια αντικειμενικής άπεικόνισης των πληθυσμιακών δεδομένων, άκόμη και στην πιό «εύαισθητη» για τό ελληνικό κράτος Μακεδονία, μπορούμε βάσιμα να ισχυριστούμε ότι συνολικά ο αλβανόφωνος πληθυσμός σε όλη την Δυτική Ήπειρο δέν ξεπερνούσε τις 50.000. Μία σειρά πηγών, μεταξύ των οποίων και τα άρχεία των δύο Υπουργείων Έξωτερικών μάς άπιτρέπουν επίσης να άνασυνθέσουμε τον αριθμό, ειδικά των αλβανόφωνων μουσουλμάνων, η καλύτερα της αλβανικής μειονότητας στον Μεσοπόλεμο μέχρι τη φυγή της τό 1944-1945. Ίδιαίτερα άξιόπιστο θεωρούμε ένα έμπιστευτικό έγγραφο του 1923, στο όποιο γίνεται ύπολογισμός των μουσουλμάνων κα-

τά νομό με βάση την άπογραφή του 1920, έτος που η μαζική άναχώρηση μουσουλμάνων για την Τουρκία (και δευτερευόντως την Άλβανία) δέν είχε άρχεισει. Στο έγγραφο ύπολογίζονται 21.800 μουσουλμάνοι με μητρική γλώσσα την αλβανική καθώς και 4.200 μητρική γλώσσα την ελληνική στους τότε νομούς Ίωαννίνων και Πρεβέζης.⁷ Ο Γιώργος Μαργαρίτης, στο μοναδικό ίσως πραγματικά άξιόλογο κείμενο για τους μουσουλμάνους Τσάμηδες που έχει γραφτεί στην Ελλάδα, κρίνει ύπερβολικούς τους άριθμούς που δίνονται σε έγγραφο στο όποιο ύπάρχει ύπολογισμός του Γραφείου Πολιτικών Ύποθέσεων της ιταλικής στρατιωτικής Διοίκησης, θρισκόμενο στα ιταλικά άρχεία. Σε αυτό δίνονται 26.000 «χριστιανοί αλβανοί Τσάμηδες» και 28.000 «μουσουλμάνοι αλβανοί Τσάμηδες». Θεωρώ τον αριθμό των μουσουλμάνων ύπερβολικό. Η εκτίμησή μου για την Τσαμουριά είναι ότι τό όριο προς τα πάνω είναι οι 25.000 πριν τον πόλεμο, με πιθανότερο έναν αριθμό μεταξύ 21 και 22.000.⁸

3. Τό συμπέρασμα αυτό δέν άλλάζει άκόμη κι αν λάβουμε ύπόψη τη γλωσσική μετατόπιση προς τα ελληνικά μερικόν οικισμών στο έδαφος της Άλβανίας.

4. Άς σημειώσουμε παρενθετικά ότι οι 20 περίπου αλβανόφωνοι μουσουλμανικοί οικισμοί του σημερινού νομού Καστοριάς δέν μιλούσαν τσάμικα, όπως άκόμη και ο χριστιανικός οικισμός Πληκάτι της Κόνιτσας, και όπως βέβαια οι μουσουλμανικοί και οι χριστιανικοί οικισμοί της Φλώρινας.

5. Έδώ και οι ντόπιοι μουσουλμάνοι, με συγκροτημένη αλβανική ταυτότητα στα τέλη του Μεσοπολέμου, έχουν μητρική γλώσσα τα ελληνικά.

6. Τό πολύπλοκο γλωσσικό τοπίο σε χριστιανούς και μουσουλμάνους της Πάργας στις άρχές του 20ού άιώνα περιγράφει ιδιαίτερα διευδυτικά ο Luis Salvator.

7. Στο έγγραφο καταμετρούνται επίσης 1000 τουρκόφωνοι και 100 ρομανίφωνοι (βλ. Ίστορικό Άρχείο Υπουργείου Έξωτερικών, 1923, φακ. 6/7, «Μουσουλμάνοι κατά νομούς και μητρική γλώσσα»). Οι δικές μας μετρήσεις για την αλβανοφωνία, τόσο στην Ήπειρο όσο και στην Μακεδονία πλησιάζουν πολύ αυτές του εγγράφου.

8. Άφήνοντας εκτός τις λίγες έναπομείνασες μουσουλμανικές οικογένειες στα Γιάννινα και σε άλλα μέρη της Ηπείρου. Σημειώνουμε σχετικά ότι ο Qemal Haxhihasani ύπολογίζει σε 26.000 τους πρόσφυγες μετά τό 1944, ενώ ο Beqir Meta σε 25.000 πριν τον πόλεμο σύν περισσότερους από 2.000 νεκρούς. Στο πρόσφατο βιβλίο που επιμελήθηκε η Kalliopi Naska ο αλβανός πρόξενος στα Γιάννινα τό 1936 καταμετρά 23.000 Άλβανούς (μουσουλμάνους) στην Τσαμουριά, καθώς και 5.100 που είχαν άναχωρήσει για την Τουρκία, ύπολογίζει δε σε 25-28.000 όλο τον αλβανικό (ένν. μουσουλμανικό) πληθυσμό της Τσαμουριάς. Οι μετά τό 1913 άναχωρήσεις μουσουλμάνων, συμπεριλαμβανόμενων των μεταναστεύσεων κυρίως στις ΗΠΑ είναι δύσκολα μετρήσιμες. Σημειώνουμε τέλος ότι ο κατάλογος των θυμάτων που παραθέτει ο I. Hoxha ύπολείπεται των 2.000 ατόμων.

Η υπερβολική έκταση που δόθηκε στο ζήτημα των γεωγραφικών ορίων και των αριθμών κρίθηκε απαραίτητη μπροστά στην αυξανόμενη παράθεση εξωπραγματικών μεγεθών όπως αυτή εμφανίζεται σε κείμενα, με χαρακτηριστικότερη την περίπτωση του Fatos M. Rgaj, καθώς και στο γεγονός ότι αρκετοί από την επιστημονική κοινότητα υιοθετούν αυτές τις καταγραφές, είτε παίρνουν τις μετρητοίς αντίστοιχες προπαγανδιστικές των αρχών του 20ού αιώνα, είτε ακόμη αδυνατούν ή δεν θέλουν να αναγνώσουν κριτικά τα κάθε λογής αρχεία.

‘Από την ‘Οθωμανική Αυτοκρατορία στα κράτη-έθνη

‘Ο ελληνικός εθνικισμός και τó αντίστοιχο ελληνικό εθνικό κράτος είναι τó πρώτο που εμφανίζεται στην περιοχή που θά όριζαμε σήμερα ως νοτιότερη ‘Αλβανία και ‘Ηπειρο στην ‘Ελλάδα. Η προσπάθεια ελληνικής επέκτασης σε περιοχές όπου οι όρθόδοξοι δέν έχουν μητρική γλώσσα τά ελληνικά βασίζεται στο κύρος και τή σημασία που έχει ή ελληνική γλώσσα, ή γλώσσα του ρούμ-μλέτ, όχι μόνο στους όρθόδοξους. Σε αρκετές περιοχές ή άξιακή της χρήση επέκτείνεται και στους μουσουλμάνους. Γιατί πέρα από τó Πατριαρχείο και τó εμπόριο, υπάρχει τó κοινωνικό status που άντλείται μέσω τής γλώσσας που μιλούσε ή ‘Αρχαία ‘Ελλάδα, ένα όργανωμένο κράτος και ένα ύφιστάμενο σχολικό δίκτυο. Μιά από αυτές τις περιοχές είναι και ή σημερινή ‘Ηπειρος στην ‘Ελλάδα και ή σημερινή νότια ‘Αλβανία. Η επέκταση είναι τόσο σημαντική όπου σε μερικές περιπτώσεις ή χρήση της αποκτά θεσμική θέση και στο ύστερο όθωμανικό κράτος. Κατ’ αυτόν τόν τρόπο ή ελληνόφωνη-ελληνική εκπαίδευση και οι ανάπτυξη του σχολικού δικτύου στίς «άλυτρωτες» περιοχές συνιστά τόν κατεξοχήν τρόπο διεόδουσης του ελληνικού εθνικού κράτους σε αυτές και τή συνακόλουθη ανάπτυξη μιάς «ελληνικού τύπου» ταυτότητας σε σημαντικό τμήμα του όρθόδοξου πληθυσμού, ή τουλάχιστον στίς έλίτ του. Ειδικά για τούς ‘Αλβανούς τών έν λόγω περιοχών, οι πελασγικές και ίλλυρικές θεωρίες που εμφανίζονται στην Εύρώπη και αναπτύσσονται στην ‘Ελλάδα καταρχήν για νά δικαιολογήσουν τή σημαντική παρουσία άλβανόφωνων πληθυσμών, τών ‘Αρβανιτών, έντός του πρώτου ελληνικού κράτους, χρησιμοποιούνται για νά προπαγανδίσουν τήν «ένωση με τούς άδελφούς ‘Αλβανούς». Μάλιστα, όπως πρόσφατα κατέδειξε ό Λεωνίδας ‘Εμπεϊρίκος, είναι ή μοναδική περίπτωση όπου στο «μεγάλο ελληνικό έθνος» συμπεριλαμβάνονται και μουσουλμάνοι: οι μουσουλμάνοι ‘Αλβανοί. ‘Ο έπηρεασμός από τις θεωρίες αυτές, που άλλωστε άπονέμουν αντίστοιχη «εύγενή» καταγωγή και στο άλβανικό έθνος και δημιουργούν δύο από τούς βασικούς άλβανικούς εθνικούς μύθους, αυτούς τής έντοπιότητας και τής αρχαιότητας (και τής αδιάσπαστης

συνέχειας μέχρι σήμερα),⁹ άποτυπώνεται έναργώς στίς ιδέες μεγάλου τμήματος τών πρώτων άλβανών εθνικιστών («πατριωτών» κατά τήν άλβανική όρολογία) —άπό τόν J. Vreto μέχρι τόν Thimi Mitko— στην προσπάθεια άνίχνευσης για τή δημιουργία μιάς εθνικής ιδεολογίας. Η ‘Ελλάδα, ως μεγάλη πατρίδα, είναι ύπαρκτή, ακόμη και για άπτους ύλικούς λόγους, όπως οι «έγγυήσεις» για οικονομική ανάπτυξη και είσοδη σε μιά εύρωπαϊκού τύπου κοινωνία, μέχρι τή δημιουργία του άλβανικού κράτους, σε ένα σημαντικό τμήμα τών όρθόδοξων ‘Αλβανών. Οι παραπάνω θέσεις σε συνδυασμό με τήν προαναφερθείσα άπουσία άλβανόφωνων χριστιανικών έλίτ στην Τσαμουριά, καθώς και ή γεινίαση με τó ελληνικό κράτος και τά Γιάννενα μοροούν έπαρκώς νά έξηγήσουν τήν ταύτιση τών έξαθλιωμένων οικονομικά ‘Αλβανών χριστιανών τής Τσαμουριάς με τó ελληνικό κράτος και στή συνέχεια με τó ελληνικό έθνος με έλάχιστους κραδασμούς.¹⁰ Αυτό δέν σημαίνει ότι δέν υπήρχαν αισθήματα *συνανήκειν* με τούς ‘Αλβανούς μουσουλμάνους, αλλά αυτά δέν θά μοροούσαν νά όρισθουν ως εθνικά —όπως θά τά βλέπαμε με τά μάτια του σήμερα και όπως συνάγεται από αυτά που αναπτύσσονται παρακάτω, αλλά ως έθνοτικά, στο βαθμό μάλιστα που οι διαφοροποιήσεις στην κοινωνικοοικονομική συγκρότηση με τούς «όρεινούς γκραικούς» επικαθόριζαν αυτές τις στάσεις.¹¹

Μεσοπόλεμος και «καθαρές λύσεις»

Η διαδικασία κτήσης μιάς εθνικής άλβανικής ταυτότητας στον μουσουλμανικό πληθυσμό τής Τσαμουριάς και ή ταύτιση τής τύχης του με τó άλβανικό εθνικό κράτος και τó άλβανικό έθνος ένσωμάτωσε όλες τις αντιφάσεις και αντιθέσεις που έλαβαν χώρα στην περιοχή από τó δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. ‘Οπως θά προσπαθήσουμε νά έξηγήσουμε στή συνέχεια, ή όλο-

9. ‘Αξίζει νά σημειωθεί ότι οι ίδιες θεωρήσεις (έντοπιότητα και αρχαιότητα-αδιάσπαστη συνέχεια) συνιστούν και δύο από τούς ισχυρότερους *ελληνικούς εθνικούς μύθους*.

10. ‘Ας μίν ξεχνάμε ότι ακόμη και στά τέλη του 19ου αιώνα ό χριστιανικός πληθυσμός τής Τσαμουριάς είναι αδιάφορος για τήν ελληνική πολιτική, ή όποία άλλωστε περισσότερο ενδιαφέρεται νά συγκροτηθεί στίς προς βορρά διεκδικήσεις της. Για παράδειγμα ή ίδρυση ελληνικών σχολείων στή Μουζακιά τήν άπασχολεί πολύ περισσότερο από τήν (ίδρυση) στην Τσαμουριά. Οι μέχρι τώρα δημοσιεύσεις ελληνικών αρχείων, που συνιστούν τήν κυριότερη πηγή και οι προφορικές μαρτυρίες μās επιτρέπουν νά μιλήσουμε για έλάχιστους κραδασμούς, σε κάθε περίπτωση όμως αυτοί ήταν μικροί.

11. Τά προ-εθνικά αυτά αισθήματα δέν εξέλιχθηκαν σε εθνικά, ούτε σε μιά χαλαρή διαβάθμιση, άφου κάθε πιθανότητα τέτοια μετάδωσης άκυρώθηκε από τήν παρουσία του ελληνικού κράτους στην περιοχή και ό,τι αυτό συνεπαγόταν.

κλήρωση αυτής της διαδικασίας δεν συμβαίνει παρά μετά την ανταλλαγή πληθυσμών και τις αρχές της δεκαετίας του 1930. Αν και οι «καθυστερημένες» εθνοποιητικές διαδικασίες στα Βαλκάνια μάς παιδεύουν μέχρι σήμερα, θεωρώ κομβικό σημείο να κατανοηθεί ότι καμία εθνική ταυτότητα δεν συνοδεύει τα γονίδια των ανθρώπων. Τα ιδεολογήματα των «εθνών εν ύπνώσει» που χρησιμοποιούνται στην ελληνική και αλβανική ιστορία (χαρακτηριστικός ο όρος *relindja*) –και λίγο πολύ σε κάθε εθνική ιστορία– όχι μόνο δεν βοηθούν αλλά συσκοτίζουν τις κοινωνικές διαδικασίες που οδήγησαν στη δημιουργία των εθνών-κρατών, στα Βαλκάνια τον 19ο και τον 20ό αιώνα. Οι γαιοκτητικές μουσουλμανικές ελίτ της Τσαμουριάς δεν συμμετέχουν, τουλάχιστον απ' όσο γνωρίζουμε σήμερα, στο αλβανικό κίνημα, εκτός από το μεγαλύτερο τμήμα του Φιλιατιού. Μπορούμε με σχετική βεβαιότητα να πιστεύουμε ότι τις παραμονές της προσάρτησης της Ηπείρου στην Ελλάδα αυτές οι ελίτ δεν πρόσμεναν μιά μητέρα-πατρίδα, την Αλβανία. Άλλοι «κοιτούσαν» προς την Αλβανία,¹² άλλοι προς την Τουρκία, και άλλοι ακόμη προς την Ελλάδα. Άς μην ξεχνάμε ότι σημαντικές προσωπικότητες, ένταγμένοι στο πάνθεον της αλβανικής εθνικής ιστορίας, ήταν ταυτόχρονα είτε θεωρητικά είτε λειτουργικά υπερασπιστές (ή και θεμελιωτές) του νέου τουρκικού κράτους και εθνους.¹³ Οι «άποκλίσεις» αυτές δεν συνιστούν βέβαια μιά αλβανική ιδιαιτερότητα, αλλά κλασικά παραδείγματα σε υπό διαμόρφωση εθνη-κράτη και αντίστοιχες ιδεολογίες. Παρ' όλους τους προφανείς σκοπούς της ελληνικής ιστοριογραφίας και της προπαγάνδας του Μεσοπολέμου, δηλαδή της αποσύνδεσης των μουσουλμάνων Τσαμηδών από την Αλβανία και της θεώρησής τους ως «εθνικά τυχοδιωκτών» ή ως παραστρατημένων Ελλήνων (μέσω των θεωριών που αναφέραμε παραπάνω), και τις άντεστραμμένες ή ψευδείς αναγνώσεις που γίνεται στις πηγές, διαφαίνεται ότι η ασφάλεια που παρείχε η «άφοσίωση» στο μουσουλμανικό μιλέτ –ή στο νεόκοπο τουρκικό κράτος–, στίς γαιοκτητικές ελίτ της Τσαμουριάς συνεχίζεται και μετά την ένταξή τους στο ελληνικό κράτος. Προφανώς και ήταν λιγότερο παρακινδυνευμένη ή μετανάστευση τέτοιων οικογενειών (πρίν και) μετά το 1913 στην Τουρκία παρά στην Αλβανία. Ακόμη (χρονικά έννοω), και η «άποδοχή» τους στο ελληνικό έθνος συνεχίζει να αποτελεί μιά δυνατότητα γι' αυτούς και την ελληνική κοινή γνώμη. Ανάλογες διαπιστώσεις μπορούμε να κάνουμε και για τον υπόλοιπο μουσουλμανικό πληθυσμό, στην τεράστια του πλειοψηφία φτωχό ή και εξαθλιωμένο άγροτο.

Αυτό που ισχυριζόμαστε είναι ότι η συγκρότηση μιάς αλβανικής μειονότητας επέρχεται αρκετά αργά. Η ρήξη της γαιοκτητικής ελίτ με το ελληνικό κράτος οφείλεται κυρίως στην αγροτική μεταρρύθμιση και την ουσιαστική κατάργηση των μεγάλων ιδιοκτησιών, οι οποίες στίς περιοχές που ένσωματώθηκαν μετά το

1912-1913 στο ελληνικό κράτος, πλήττει κυρίως μουσουλμάνους. Πέραν τούτου όμως η αντιμετώπιση των μουσουλμάνων ως πολιτών 6' κατηγορίας, γεγονός που δεν οφείλεται σε μιά συγκροτημένη πολιτική διακρίσεων από τη μεριά του ελληνικού κράτους τουλάχιστον μέχρι τις ανταλλαγές,¹⁴ αλλά σε μιά διαπλοκή κεντρικών κατευθύνσεων και τοπικών πολιτικών, δημιουργεί τις συνθήκες «μειονοτικοποίησης» των μουσουλμάνων Τσαμηδών. Εάν μάλιστα προσθέσουμε τα υλικά όφελιά που προσδοκά το χριστιανικό στοιχείο της περιοχής εις βάρος των μουσουλμάνων, ειδικά μετά τις ανταλλαγές, τότε μπορούμε να σχηματιστούμε τις αρχές της ρήξης μεταξύ μουσουλμάνων απ' τη μιά και κράτους και χριστιανών από την άλλη. Ένδεικτικό είναι ότι το 1917 στην αναταραχή που ακολούθησε τη σύντομη ιταλική παρουσία στην Ήπειρο μπορούν να ανιχνευθούν κείμενα και πράξεις Άρωμόνων (Βλάχων) που δηλώνουν την εθνική τους υπαγωγή στη Ρουμανία, ενώ αντίθετα τα κείμενα και οι πράξεις των μουσουλμάνων, τουλάχιστον στην Τσαμουριά –γιατί στα Γιάννενα, αλλά ακόμη και στην Κόνιτσα τα πράγματα είναι διαφορετικά– εκφράζουν τη διαμαρτυρία τους για την ελληνική διοίκηση, αλλά όχι την υπαγωγή

12. Η παρουσία στην Τσαμουριά ενός ύποτυπώδους αλβανόγλωσσου σχολικού δικτύου που απευθυνόταν στους μουσουλμάνους, όπως προκύπτει κυρίως από τη δημοσίευση αρχείων του ελληνικού Υπ. Έξ. την οποία πραγματοποίησε η Έλευθερία Νικολαΐδου, θεωρούμε ότι δεν αμφισβητεί, αλλά επιβεβαιώνει τη θέση μας. Θά αναφέρομαι ακόμη ότι στη συζήτηση και τις αποφάσεις για το αλφάβητο στα τέλη της δεκαετίας του 1900 αντιπροσωπεύονται μόνο το Φιλιάτι και η Παραμυθιά από την περιοχή, ενώ για παράδειγμα συμμετέχουν δύο από τα τρία αλβανόφωνα χριστιανικά χωριά της Φλώρινας. Το Φιλιάτι και πολύ λιγότερο η Παραμυθιά, μπορούν να θεωρηθούν οι μοναδικοί δύο οικισμοί με παρουσία «άλβανιστών» –κατά την ελληνική ορολογία της εποχής– τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Στόν πρώτο μάλιστα, όπως μαρτυρείται από τις πηγές, η κίνηση είχε αγκαλιάσει ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού. Σε όλον τον καζά του Μαργαριτίου (Margëllës) η παρουσία μπέηδων με συμπάθεια έστω προς την αλβανική κίνηση είναι ισχυρή. Στην όλη ανάλυσή μας για την Τσαμουριά δεν περιλαμβάνουμε την Πρέβεζα, με ισχυρή πρώμη παρουσία στόν αλβανικό εθνικισμό γιατί η θέση της, εκτός συμπαγούς άλβανοφωνίας, η άστική (*citadin*) κατά βάση σύσταση του μουσουλμανικού πληθυσμού της, παρ' όλο ότι οι περισσότεροι κατάγονται από την Τσαμουριά, η κοινωνικοοικονομική διαφοροποίησή της σε σχέση με τις πόλεις της Τσαμουριάς και η μη άμεση επαφή της με τα τεκταινόμενα σε αυτήν δεν την εντάσσουν δικαιοματικά σε μιά εξέταση για την Τσαμουριά.

13. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός με απώτερη καταγωγή από την περιοχή που εξετάζουμε είναι του πρεβεζάνου Abedin Dino.

14. Τουλάχιστον όπως έχει προκύψει από τη μέχρι τώρα έρευνα.

γή τους στο αλβανικό έθνος.¹⁵ Η συγκροτημένη πολιτική σκληρών πιέσεων και έκφοβισμού των ελληνικών αρχών ώστε να αναγκαστούν να «υπαχθούν» οι μουσουλμάνοι της Τσαμουριάς στις έλληνοτουρκικές ανταλλαγές πληθυσμών όχι μόνο συνιστούν το κομδικό στοιχείο στη ρήξη αλλά και δημιουργούν την ψυχολογική ισχύ στους χριστιανούς της περιοχής —και στις τοπικές ήπειρωτικές έλίτ— να θεωρήσουν ως παρεϊσακτο και έξοβελιστέο τον μουσουλμανικό πληθυσμό της Τσαμουριάς.¹⁶ Ο φόβος του ελληνικού κράτους για τον συγχρωτισμό δύο κοινοτήτων που τουλάχιστον μιλούσαν την ίδια γλώσσα, δίπλα στα αλβανικά σύνορα, θεωρούμε ότι αποτελεί έναν ακόμη παράγοντα στην πολιτική του.

Η σαφής «μειονοτικοποίηση» του πληθυσμού μετά τις ανταλλαγές τροφοδοτεί την (περαιτέρω) σύνδεση με το αλβανικό κράτος, ή οποία με τη σειρά της διαμορφώνει σταδιακά μιά αλβανική εθνική ταυτότητα. Η για να τό πούμε αλλιώς ή μειονότητα «χρειάζεται» πλέον την προστασία του αλβανικού κράτους και τη σκέπη του αλβανικού έθνους. Η σχέση αυτή εμπεδώνει τη συγκρότησή της σε μιά τυπική βαλκανική μειονότητα του Μεσοπολέμου, κάτι που με τη σειρά του ανατροφοδοτεί την έχθρική στάση των ελληνικών αρχών. Η σταδιακή αυτή μετατόπιση καταδεικνύεται από τό αίτημα ίδρυσης σχολείων αλβανικής γλώσσας: ή «ανάκαλυψη» του γίνεται αρκετά άργα (μόλις τό 1925 έχουμε την πρώτη αναφορά στα αρχεία του αλβανικού Υπ. Έξ.) και μόνο σταδιακά πιέζεται τό ελληνικό κράτος. Η δέ πίεση του τοπικού πληθυσμού σε κάθε περίπτωση δέν φαίνεται να είναι τόσο καθοριστική στην περιορισμένη ευόδωσή του (αιτήματος), όσο ή λογική των ανταλλαγμάτων μεταξύ του ελληνικού και του αλβανικού κράτους.¹⁷ Η σκληρή πολιτική καταστολής και διακρίσεων της δικτατορίας Μεταξά και οι έξορίες άρρένων Τσαμηδων προαναγγέλλουν την πλήρη διάρρηξη των σχέσεων χριστιανών και κράτους και μουσουλμάνων.

Ό,τι ακολούθησε στην Κατοχή —και είναι κάτι στο οποίο εξαντλείται ή ελληνική βιβλιογραφία και ή ελληνική προπαγάνδα— καταδεικνύει ότι υπό την καθοδήγηση της έλίτ των μπέηδων σημαντικό τμήμα του αλβανικού πληθυσμού συντάχθηκε σε μιά προσπάθεια αναδιάταξης της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Πίσω από τις διαιότητες και τις ώμότητες που διέπραξαν άτομα και οι οργανωμένες ομάδες των (μουσουλμάνων) Τσαμηδων —αλλά και πίσω από την «αντίδραση» των ντόπιων χριστιανών (Τσαμηδων και μή) στη συνέχεια υποκρυπτόταν βασικά τό ζήτημα της ιδιοκτησίας της γής.

Η *en bloc* ταύτιση της αλβανικής μειονότητας ως έγκληματιών και συνεργατών των φασιστών πράγματι είναι ένα έφευρημα της ελληνικής πλευράς, που τό είδαμε να χρησιμοποιείται σε πολλές περιπτώσεις τότε στην Ευρώπη και σήμερα να επανέρχεται στα Βαλκάνια, με βαθιά ιδεολογική και πολιτική σημασία. Η

«αλβανική απάντηση» όμως είναι αρκετά σαθρή αφού προσπαθεί να αντιτάξει όχι μόνο άνυπαρξία των έγκλημάτων αλλά και την ύποτιθέμενη σύνταξη των μειονοτικών με τον άριστο και αντιφασιστικό ΕΛΑΣ (Έλληνικό Λαϊκό Άπελευθερωτικό Στρατό), κάτι που μάλιστα προσθέτει θετικά πρόσημα στην ελληνική κοινωνία.¹⁸

Άντίστροφα ή πλήρης απόκρυψη των σφαγών της μειονότητας από τις δυνάμεις του ΕΔΕΣ (Σεπτέμβριος 1944), που χαρακτηρίζει την ελληνική πλευρά, «διαφημίζεται» και προπαγανδίζεται, με ύπερβολές και άστηρικτες αιτιάσεις από την αλβανική πλευρά. Αυτό δέν σημαίνει ίσοσκελισμό των δύο περιόδων, τακτική που αποτελεί και την «τελευταία γραμμή άμυνας» της ελληνικής ιστοριογραφίας. Κι αυτό γιατί, άσχετως θυμάτων και άλλων πλευρών της κάθε μίας περιόδου, υπάρχει μιά σημαντική διαφορά ποιότητας. Αυτό που έπραξε ο ΕΔΕΣ ήταν μιά προμελετημένη έθνοκάθαρση, σύμφωνα με τον όρο που χρησιμοποιούμε σήμερα: σκοπός ήταν ή εκδίωξη της μειονότητας, και ένα από τά μέσα ήταν οι σφαγές. Και ο ΕΔΕΣ μπορεί να μην ήταν τό συντεταγμένο κράτος, λίγο καιρό άργότερα όμως συμμετείχε στο κράτος. Άλλωστε τό ελληνικό κράτος δέν φαίνεται να άμφισβητεί, αλλά αντίθετα επικυρώνει τις πολιτικές αυτές, οργανώνοντας μάλιστα με σύστημα πλέον τή μετακίνηση ελληνόφωνων και βλαχόφωνων στα τσαμοχώρια.

Άπό τον «καιρό του Χότζα» στις μέρες μας. Μερικές σκέψεις για τό σήμερα

Άν και ή χοτζική περίοδος διακρίνεται για τόν ιδίτυπο «σοσιαλιστικό» βαλκανικό έθνικισμό της, τό ζήτημα των Τσαμηδων δέν συνιστά αίχμη της πολιτικής της. Άν και ή Τσαμουριά συνιστά «αλβανικό έδαφος», τό θέμα άντιμετωπίζεται με μετριοπάθεια. Έντάσσεται στο συνολικό ιδεολόγημα περί άδικημένου, φτωχού πλήν τίμου έθνους που διατρέχει όλη την αλβανική κοινωνία, όπως αυτό εξέλιχθηκε μεταπολεμικά. Άπό την άλλη, οι Τσαμηδες —και όχι μόνο οι σφαγές και ή

15. Με την έπιφύλαξη ότι δέν έχω ολοκληρωμένη εικόνα των πηγών αυτής της περιόδου.

16. Όφείλουμε εδώ να σημειώσουμε την πολύ διαφορετική ιστορική πορεία των αλβανόφωνων μουσουλμανικών κοινοτήτων της Καστοριάς και της Φλώρινας.

17. Τά παραπάνω συνάγονται όχι μόνο από τά αρχεία του αλβανικού Υπ. Έξωτερικών για την Τσαμουριά (που εκδόθηκαν από την Κ. Νασκα), αλλά και από τά αντίστοιχα αρχεία του ίδιου Υπουργείου της Ελλάδας (τμήμα των οποίων εξέδωσε ο Βασίλειος Κόντης).

18. Σε αντίθεση με την τάση στη σύγχρονη Άλβανία τό στίγμα και ή άπαξία του συνεργάτη με τις Δυνάμεις Κατοχής είναι ιδιαίτερα έντονα. Ένα μικρός αριθμός μουσουλμάνων όντως συμμετέχει στον ΕΛΑΣ.

αναγκαστική έξοδος— εξαφανίζονται από τον ελληνικό λόγο. Ο Βασίλης Κρασίτης, για παράδειγμα, από τους ελάχιστους που αναλαμβάνουν τό «γράψιμο της ιστορίας» και τή διαμόρφωση της ελληνικής αφήγησης για τό ζήτημα, προσορίζει μιά γενετική αίτια στή συμπεριφορά των μουσουλμάνων, δημιουργεί τήν εικόνα ενός πληθυσμού που τό μόνο που έκανε —και πάντα— ήταν ώμότητες έναντιόν των χριστιανών και αποκρύπτει πλήρως τήν εθνικάθαρση και τίς σφαγές, αφιερώνοντας σέ ένα βιβλίο του μόνο μιά σελίδα στήν «εκδίκηση», όπως γράφει, των χριστιανών. Η πλήρης άποσιώπηση (erasure (muting) και στά άγγλικά ό όρος) και άπόκρυψη για κάθε εθνική, εθνοτική και γλωσσική ετερότητα κυριαρχεί σέ όλη τήν μεταπολεμική Ελλάδα τής εθνικοφοροσύνης, μέχρι τή δεκαετία του 1990, καθιστώντας άόρατους βέβαια και τούς άλβανόφωνους χριστιανούς τής περιοχής, οι όποιοι όμως σέ καμία περίπτωση (όπως και προπολεμικά —και μαζί μέ αυτούς και οι μουσουλμάνοι), δέν αντιμετώπισαν τήν άπαγόρευση τής γλώσσας τους ως πολιτική αίχμης και ώμης καταπίεσης, όπως συνέβη μέ τούς ολαδόφωνους τής Μακεδονίας.

Μετά τό 1991 όμως ό έρχομός στήν έπιφάνεια του ζήτηματος των Τσάμηδων και τής Τσαμουριάς είναι έμφανής και χρησιμοποιείται από τήν άλβανική πολιτική ως όπλο στίς έλληνοαλβανικές σχέσεις.¹⁹ Η άναγόρευση σέ γενοκτονία των γεγονότων του 1944-1945 από τήν άλβανική βουλή άπλως έπιβεβαιώνει τήν εθνική τύφλωση και ύποστηρίζει τήν άποψη ότι μιά άνιστορική εθνικιστική πολιτική μπορεί νά είναι καλή έσωτερική και έξωτερική πολιτική, θυμίζει δέ άρκετά τήν πιο πρόσφατη άναγόρευση σέ γενοκτονία των σφαγών και των έκτοπισμών που διεπράχθησαν κατά των ελληνικών πληθυσμών στή Μικρά Άσία.²⁰

Τά τελευταία πέντε περίπου χρόνια αναπτύσσεται στήν Άλβανία ένας εθνικιστικός λόγος στόν όποιο ή Τσαμουριά κατέχει προνομακή θέση δίπλα στό Κόσοβο και τή Δημοκρατία τής Μακεδονίας. Ένώ στήν Ελλάδα ή χρήση τής έπιστήμης ως εργαλείου κρατικής πολιτικής και προπαγάνδας έχει τίς τελευταίες δύο δεκαετίες ύποχωρήσει σημαντικά —και ό άλυτρωτικός λόγος για τήν «Βόρειο Ηπειρο» έχει περιθωριοποιηθεί αντίθετα στήν Άλβανία διατηρεί άκέραια ατήν της τή λειτουργία, λόγω (και μέσω) τής όποιας άλλωστε άνδρώθηκε.²¹ Παρακολουθώντας κανείς τίς σχετικές δημοσιεύσεις και εκδόσεις, όχι μόνο μπερδεύεται ανάμεσα στή φτηνή προπαγάνδα και τήν ύποτιθέμενη έπιστημονική προσέγγιση, αλλά συναντά μνημεία λόγου μίσους (hate speech), όπως τό βιβλίο του Arben Kondi *Rikthim në Çameri*, εκδομένο τό 2001 και άλυτρωτικού παραληρηματος.

Η ταύτιση τής Ελλάδας μέ τό καθεστώς Μιλόσεβιτς, ή διαπλοκή των Τσάμηδων μέ θέματα όπως των (όρ-

θόδοξων) άλβανόφωνων τής Δυτικής Ηπείρου, των δικαιωμάτων των άλβανών μεταναστών στήν Ελλάδα, ή άκόμη... και των Άρβανιτών τής Νότιας Ελλάδας, όχι μόνο προβληματίζει και τόν πιο καλόπιστο Έλληνα πολίτη αλλά δημιουργεί μιά επικίνδυνη ύποθήκη για τό μέλλον. Η θεώρηση τής Τσαμουριάς ως σκλαβωμένου έδάφους δέν είναι επικίνδυνη μόνον για τήν Ελλάδα, είναι πρωτίστως για τήν άλβανική κοινωμία.

Τέλος, ή βαρύνουσα σημασία αναφορά στό ζήτημα τής Άκαδημίας Έπιστημών τής Άλβανίας τό 1998,²² που συνεχίζει τήν παράδοση των Άκαδημιών των χωρών τής πρώην Άνατολικής Εύρώπης στή χάραξη και ιδεολογική κάλυψη «εθνικών πολιτικών»,²³ είναι πολύ χαρακτηριστική των ιδεοληψιών που επικρατούν στήν κοινωμία περισσότερο, παρά εύτυχώς στόν πολιτικό κόσμο. Η αναφορά σέ «Άλβανούς τής Ελλάδας» στίς ήμέρες μας, ό ύπολογισμός σέ 30000 των Άλβανών που ζουν στή Τσαμουριά, στήν Φλώρινα και στήν ...Καστοριά, ή θεώρησή τους ως «minoritet etnik-linguistik» και ή θέση ότι πρέπει νά άσκηθεί πίεση για τά δικαιώματα τους και ή άλβανική κυβέρνηση νά πάρει σχετικές πρωτοβουλίες²⁴ δέν είναι μιά συναισθηματική έκρηξη άπέναντι στήν Ελλάδα που έχει τή δύναμη νά επιβάλλει άνάλογες πολιτικές και μιά κίνηση τακτικής. Η διαπίστωση ότι μετά από δέκα χρόνια ελληνικής πολιτικής στή Χιμάρα ένα τμήμα των Χιμαραίων που (δηλ. από αυτούς που) είναι ελληνόφωνοι έχουν μιά —έστω και ιδιαίτερου τύπου— άλβανική εθνική ταυτότητα, ή ότι οι δεύτερης γενιάς άστικοποιημένοι μειονοτικοί Έλληνες εκτός μειονοτικών ζωνών στήν πλειοψηφία τους νιώθουν λίγο-πολύ Άλβανοί, πράγματι δέν

19. Είναι ζήτημα που εκφεύγει αυτού του άρθρου σέ τί βαθμό αυτό άνατροφοδοτείται από τόν άλυτρωτικό ήμειπίσημο, και κάποιες φορές έπίσημο ελληνικό λόγο του πρώτου μισού τής δεκαετίας του 1990 για τήν «Βόρεια Ηπειρο», ή και από τήν ίδια τήν ελληνική πολιτική στήν Άλβανία.

20. Έλληνες, Άλβανοί, άλλοι Βαλκάνιοι και «πολιτισμένοι Εύρωπαίοι» μέ ατή τή λογική έχουν διαπράξει από καμιά ντουζίνα γενοκτονίες ό καθένας.

21. Η δημόσια παρουσία και τό έργο άρκετών ελληνων έπιστημόνων, μιά δεκαετία περίπου πριν, στήν έξαρση του Μακεδονικού στήν Ελλάδα, κάθε άλλο παρά δείχνει μιά δομική γενικευμένη άπαγκίστρωση απ' ατή τή χρήση.

22. Βλ. σέ *Platformë për zgjidhjen e çështjes kombëtare shqiptare*.

23. Στα δέ Βαλκάνια μέ ...ένδοξο τρόπο, όπως στή Βουλγαρία στή δεκαετία του 1980 όπου έδωσε μέ τόν τρόπο της πράσινο φως στίς διώξεις των μουσουλμάνων και στίς άρχές τής δεκαετίας του 1990 στήν Σερβία. Άνάλογη είναι και ή πρόσφατη παρέμβαση τής Άκαδημίας τής Δημοκρατίας τής Μακεδονίας.

24. Οι Άρβανίτες τής νότιας Ελλάδας κατατάσσονται ως «Minoritetet linguistiko-kulturore shqiptare».

γίνεται εύκολα (ή και καθόλου) αποδεκτή στην Ελλάδα. Το πρόβλημα είναι ότι δεν γίνεται κατανοητή. Τα εθνικά στερεότυπα και στην Αλβανία εμποδίζουν να ειδωθεί η πραγματικότητα. Με λίγα λόγια ένας μορφωμένος Άλβανός διαβάζοντας την αλβανική βιβλιογραφία και 4-5 όνόματα ορθόδοξων Τσαμηδων που συνεργάστηκαν με τους μουσουλμάνους στην Κατοχή σχηματίζει, άθελά του, την εικόνα ότι πολλοί ορθόδοξοι αλβανόφωνοι σχετίστηκαν με την αλβανική μειονότητα, ότι κι αυτοί νιώθουν Άλβανοί. Αποκτά μίαν έντελως ψευδή εικόνα αφού πίσω απ' αυτά τα 5 όνόματα και 1-2 οικισμούς στο νοτιοδυτικό τμήμα που κράτησαν μία παθητικά φιλική στάση, ή στάση του έν λόγω πληθυσμού ήταν σαφώς εχθρική και κανένα φιλοαλβανικό συναίσθημα δεν αναπτύχθηκε. Η ανάλυση που κάναμε παραπάνω για τον Μεσοπόλεμο, ή «επιτυχημένη» ιδεολογική πίεση που ασκήθηκε από το ελληνικό κράτος οδήγησε στην απόλυτη ένταξη του ορθόδοξου αλβανόφωνου πληθυσμού, που άλλωστε ποτέ δεν βίωσε διακρίσεις, έστω με κάποια πολιτική σημασία, λόγω γλώσσας. Αντίθετα οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας, χωρίς να θέλω να συγκρίνω την ιστορική τους διαδρομή, όχι μόνο στην Κατοχή σέ σημαντικό τμήμα τους εξεδήλωσαν και δημοσιοποίησαν μία βουλγαρική ή φιλοβουλγαρική θέση, αλλά και μετά το 1990 σέ ένα μικρό τμήμα τους έχει αναπτυχθεί μία εθνική μακεδονική και σέ ένα όχι άμελητέο μία εθνοτική μακεδονική ταυτότητα. Αντίθετα οι ορθόδοξοι αλβανόφωνοι της Τσαμουριάς, πάντα πολίτες «α' κατηγορίας», ακόμη και στην κίνηση της δεκαετίας του 1980 για τη διατήρηση της γλώσσας, στην οποία συμμετείχαν όχι μόνο Άρβανίτες της Νότιας Ελλάδας, αλλά και της Φλώρινας και του Έβρου, καθολικά δεν συμμετέχουν, παρόλο ότι η γλώσσα στις περισσότερες περιπτώσεις είναι πίο ζωντανή. Δεν αρκεί ή «ιδεολογική αστυνόμευση» των μηχανισμών του κράτους μετά το 1945 για να εξηγήσει τό φαινόμενο, σαφώς άλλωστε χαλαρότερη από την Μακεδονία. Οι ιδεολογικοί μηχανισμοί πίεσης λειτούργησαν επιτυχημένα στο βαθμό που σήμερα οι ίδιοι όχι μόνο αποστρέφονται τον προσδιορισμό Τσαμηδες αλλά τείνουν και να θεωρούν διαφορετική τή γλώσσα τους από τά ...άλβανικά. Τά φαινόμενα αυτά, γνωστά στή βιβλιογραφία από ανάλογες περιπτώσεις κοινοτήτων, που βέβαια δεν μπορούμε να αναλύσουμε σέ δύο γραμμές, είναι ένδεικτικά σέ κάθε περίπτωση της απόλυτης ένταξής τους. Τό ότι και σήμερα ακόμη είναι ή πίο άορατη μή ελληνόφωνη ομάδα στην Ελλάδα, δεν είναι αποτέλεσμα μόνο κρατικής πολιτικής, αλλά και στρατηγικής των ίδιων των κοινοτήτων σέ μία περιοχή που τό στίγμα του αίματος είναι ακόμη ζωντανό. Πράγματι εμπειρικά μπορεί να διαπιστωθεί —παρά τή δεξιά τους πολιτική τοποθέτηση— μία συμπάθεια προς την Αλβανία, τή χώρα που «μιλάνε σάν και μās» (ή «περίπου σάν και μās») και τούς Άλβανούς. Η διαπίστωση, για παράδειγμα, ότι ως «τραγαούδια μας» θεωρούν και πολ-

λά του αλβανικού νότου δεν καταδεικνύει από μόνη της τίποτε παραπάνω.²⁵ Η μή ύφιστάμενη σήμερα και στο παρελθόν πολιτική διακρίσεων και ή μή διεκδίκηση από μεριάς τους μειονοτικών δικαιωμάτων, έστω και μέ έμμεσο τρόπο, ή άνυπαρξία του ανάλογου λόγου, χωρίς να άμφισβητεί κανείς τήν άσφυκτική ελληνική πολιτική σέ αυτά τά ζητήματα, καθιστά περιττή τή συζήτηση για μειονότητα στην Τσαμουριά. Μέ βάση τήν έρευνά μου, πιστεύω ότι ακόμη και άν κάνουμε τήν υπόθεση ότι στο μέλλον ύπάρξει αίτημα ή δυνατότητα διδασκαλίας τής αλβανικής γλώσσας για τούς αλβανόφωνους στην περιοχή, αυτό δεν θά σημαίνει μία στενότερη σχέση μέ τό αλβανικό έθνος και κράτος, αλλά θά ύπαρχει σέ μία ελληνική εθνική κατηγορία, αυτή των Έλλήνων Άρβανιτών (πού συμπεριλαμβάνει τούς Άρβανίτες του Νότου), «καθαρότερον» Έλλήνων από τούς Έλληνες.²⁶

Πρόπερι στά Τίρανα σέ ένα συνοικιακό βιβλιοπωλείο είδα σέ περίοπτη θέση έναν απ' αυτούς τούς χάρτες στους όποιους ή Μεγάλη Αλβανία φτάνει μέχρι τήν Καρδίτσα τής Θεσσαλίας —στό μέσον τής Ελλάδας—, γέλασα και σκέφτηκα να τόν αγοράσω περισσότερο για πλάκα. Όταν όμως, τήν ίδια ήμέρα, δίπλα στην Έθνική Βιβλιοθήκη των Τιράνων είδα αρκετούς να φωτοτυπούν τέτοιους χάρτες, ανάλογου περιεχομένου βιβλία και να συζητούν γι' αυτά δεν γέλασα καθόλου. Σ' ένα ανάλογο άρθρο μου που άπευθυνόταν στο ελληνικό κοινό έγραφα: «Σήμερα είναι μονόδρομος ή όσο τό δυνατόν άντικειμενική εξέταση των ιστορικών γεγονότων και ή νηφάλια ανάγνωση τής συγκυρίας και των ζητημάτων που έχουν πολιτική και νομική ύπόσταση στο νεοφιλελεύθερο περιβάλλον που άνήκουν ή Αλβανία και ή Ελλάδα, όπως αυτό των περιουσιών. Η άπόκρυψη του παρελθόντος ή ό προπαγανδιστικός έξωραϊσμός του και ή άποφυγή τής πραγματικότητας έχουν άποδειχθεί οι χειρότεροι τρόποι άντιμετώπισης ύπαρκτων ή «άνύπαρκτων» ζητημάτων».

Μου είναι άπεχθές και τό «κλειστό ζήτημα» τής ελληνικής πλευράς και τό «άνοιχτό ζήτημα» τής αλβανικής. Μάλιστα τό να «άνοίξει» τό ζήτημα είναι επιθυμία όχι μικρού τμήματος του ελληνικού πολιτικού κόσμου, όπως είδαμε πρόσφατα μέ άφορμή κάτι έκρήξεις άυτοσχέδιων έκρηκτικών μηχανισμών στην Παρα-

25. Παρόμοιες συμπεριφορές, και μάλιστα πίο έντονες, διαπιστώνονται και σέ πολλούς τουρκόφωνους ορθόδοξους, καταγόμενους από τή σημερινή Τουρκία. Θά ήταν όμως (έξίσου) άνεδαφικό να ισχυριστεί κανείς οποιαδήποτε σχέση μέ τό τουρκικό έθνος.

26. Η σίγουρη αντίδραση του κράτους σ' αυτή τήν υποθετική σκέψη δεν νομίζω ότι θά μεταβάλλει σέ πολιτικά μετρήσιμα μεγέθη τήν υποθετική πάλι εξέλιξη που άνέφερα παραπάνω.

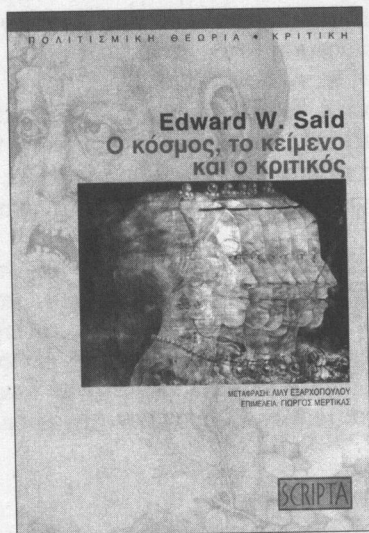
μυθιά και την ανατίναξη ενός πυλώνα της ΔΕΗ στο Φιλιάτι. Ευτυχώς η ελληνική κυβέρνηση δρώντας με υπευθυνότητα τό...άφησε κλειστό, θεωρώντας –σαστά νομίζω– τραγικές τις συνέπειες ενός τέτοιου ανοίγματος. Από την άλλη θεωρώ ότι ο εθνικισμός στην Αλβανία καλύπτει περισσότερο ένα αίσθημα «χαμένης τιμής» και ως εκ τούτου είναι (πρός το παρόν;) λιγότερο επικίνδυνος από τον ελληνικό, αν και αγκαλιάζει και αυτό το κομμάτι της κοινωνίας που αυτοαποκαλείται αντιεθνικιστικό, αλλά μπορεί να καταστεί και πίο «ανεξέλεγκτος». Νομίζω ότι δεν αρκεί ο φιλόξενος χώρος για να αναφέρω τί συνιστά για μένα «ζήτημα», και ούτε πιστεύω όχι σημασία. Πάντως σέ καμία περίπτωση αυτά πού θέτουν (και μέ τον τρόπο πού τά θέτουν) οι τσάμικες οργανώσεις στην Αλβανία ή άλλου. Άς βάλουμε τά πράγματα σέ μιά πίο προσγειωμένη, σκληρή ή και ένδεχομένως άδικη πραγματικότητα, αυτήν της πολιτικής και των συσχετισμών: ή πρόσφατη συζήτηση για τά «διατάγματα Μπένες» (1945-1947) πού επικύρωναν την εκδίωξη των Σουδη-

τών από την σημερινή Τσεχία και τή στέρηση των περιουσιών και της ιθαγένειά τους είναι ένδεικτική. Έδω ή αντιπαράθεση είναι ανάμεσα στην «ίσχυρή» Γερμανία και την «αδύναμη» Τσεχία. Τό ευρωπαϊκό κοινοβούλιο δέν φαίνεται νά τά βρίσκει αντίθετα μέ τό κοινοτικό δίκαιο, ή γερμανική κυβέρνηση κάνει λόγο για την ιστορικά και νομικά απαράδεκτη έννοια της «συλλογικής ευθύνης» και ζητά την εκ των υστέρων ακύρωσή τους –ή την ex tunc– χωρίς αυτό νά επιφέρει άλλης μορφής αποζημίωση, εκτός της ήθικης. Θεωρείται ότι ίσως αυτό άνοιξει μιά γρίλια για την αποζημίωση των Σουδητών πού ήταν ενάντια στους ναζιστές. Η άποτυχία του Στόμπερ νά εκλεγεί αποσβένει την πιθανότητα ριζοσπαστικότερων θέσεων από τή μεριά της γερμανικής κυβέρνησης.

Είναι, λοιπόν, εμφανές ότι τό ζήτημα ούτε «κλειστό» ούτε «άνοιχτό» είναι. Όχι μόνο οι κυβερνήσεις, αλλά οι κοινωνίες πρέπει και μπορούν νά αναζητήσουν τί και πώς έγινε, και τότε μπορούν και πρέπει νά συνδιαλαγούν.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ - ΚΡΙΤΙΚΗ • ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ - ΚΡΙΤΙΚΗ

ISBN 960-7909-60-7 • ΣΕΛ. 512, ΤΙΜΗ: 30 €

ISBN 960-7909-62-3 • ΣΕΛ. 736, ΤΙΜΗ: 38 €

SCRIPTA

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 10, 106 79 ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ. 210 36 16 528, FAX: 210 36 16 529 • e-mail: scripta@hellasnet.gr • www.scripta.gr